

USTAWA O SYSTEMIE UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH

Komentarz

redakcja naukowa Kamil Antonów

Kamil Antonów, Renata Babińska-Górecka, Piotr Dobrowolski
Dorota Dzieńskiuk, Sebastian Gajewski, Agnieszka Gębicka
Agnieszka Górnicz-Mulcahy, Marcin Krajewski, Tomasz Lasocki
Radosław Pacud, Katarzyna Roszewska, Bartosz Suchacki
Joanna Szyjewska-Bagińska, Krzysztof Ślebzak, Joanna Unterschütz
Sławomir Wichrowski, Dominik Wojtasiak, Marcin Zieleniecki

KOMENTARZE

USTAWA O SYSTEMIE UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH

Komentarz

redakcja naukowa Kamil Antonów

Kamil Antonów, Renata Babińska-Górecka, Piotr Dobrowolski
Dorota Dzienisiuk, Sebastian Gajewski, Agnieszka Gębicka
Agnieszka Górnicz-Mulcahy, Marcin Krajewski, Tomasz Lasocki
Radosław Pacud, Katarzyna Roszewska, Bartosz Suchacki
Joanna Szyjewska-Bagińska, Krzysztof Ślebzak, Joanna Unterschütz
Sławomir Wichrowski, Dominik Wojtasiak, Marcin Zieleniecki

KOMENTARZE

Stan prawny na 1 stycznia 2024 r.

Recenzent

Dr hab. Wiesław Koczur, prof. Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach

Wydawczyni

Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktorka prowadząca

Joanna Cybulska

Opracowanie redakcyjne

JustLuk

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

Poszczególne przepisy skomentowali:

Kamil Antonów – art. 1–2, 3–4, 15–17, 20–22a, 33, 35, 40–40f, 42, 46–47, 48–48a, 50 pkt 1–3, art. 107–109, 118, 121–122 i 124–127; **Renata Babińska-Górecka** – art. 7, 10, 14, 68b i 84–85; **Piotr Dobrowolski** – art. 23–25, 28–30, 31 pkt 29–47, art. 32, 48d, 49 i 77a; **Dorota Dzienisiuk** – art. 9, 11–12, 34 pkt 7 i art. 41; **Sebastian Gajewski** – art. 34 pkt 1–3, art. 38, 66–68, 69, 71–71a, 72–74, 75–75a, 80–83d i 123; **Agnieszka Gębicka, Sławomir Wichrowski, Dominik Wojtasiak** – art. 34 pkt 4–6, art. 34a, 47a–47c, 50 pkt 4–23, art. 50a, 71aa–71ad i 83f; **Agnieszka Górnicz-Mulcahy** – art. 74a–74g, 79–79b, 113–117 i 120; **Marcin Krajewski** – art. 19, 36, 36b, 39–39a, 43–45, 48b i 111; **Tomasz Lasocki** – art. 18–18c, 36a, 48c i 112a; **Radosław Pacud** – art. 51–65, 70, 76–77, 78, 110, 112 i 118a–119; **Katarzyna Roszewska** – art. 6 pkt 3–4 i 24–26, art. 6c; **Bartosz Suchacki** – art. 86–97; **Joanna Szyjewska-Bagińska** – art. 26–27 i 31 pkt 1–28; **Krzysztof Ślebzak** – art. 2a, 5, 38a, 68a, 71b i 83e; **Joanna Unterschütz** – art. 98; **Marcin Zieleniecki** – art. 6 pkt 1–2, 5–23 i 27–29, art. 6a–6b, 8, 13, 36aa, 36c, 37 i 41a–41f

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2024

ISBN 978-83-8358-021-0

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. +48 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	41
Przedmowa	51
Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1230 ze zm.)	53
Rozdział 1. Przepisy ogólne	55
Art. 1. [Pojęcie i rodzaje ubezpieczeń społecznych]	57
1. Zarys historii ubezpieczeń społecznych w Polsce	57
1.1. Okres międzywojenny	57
1.2. Polska Rzeczpospolita Ludowa	58
1.3. III Rzeczpospolita Polska	59
1.4. Uwaga końcowa	62
2. Pojęcie ubezpieczeń społecznych	62
2.1. Pojęcie ubezpieczenia	62
2.2. Ubezpieczenia społeczne a ubezpieczenie społeczne	63
3. System ubezpieczeń społecznych	65
4. Rodzaje ubezpieczeń społecznych	66
4.1. Uwagi wstępne	66
4.2. Ubezpieczenie emerytalne (system emerytalny)	67
4.3. Ubezpieczenia rentowe	68
4.4. Ubezpieczenie chorobowe	69
4.5. Ubezpieczenie wypadkowe	69
4.6. Uwaga końcowa	70
Art. 2. [Przedmiot regulacji]	70
1. Przedmiot ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych	71
1.1. Przedmiot ubezpieczeń społecznych a przedmiot ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych	71
1.2. Podleganie ubezpieczeniom społecznym	73
1.3. Ustalanie składek na ubezpieczenia społeczne oraz podstaw ich wymiaru	73

1.4.	Tryb i terminy zgłoszeń do ubezpieczeń społecznych, prowadzenia ewidencji ubezpieczonych i płatników składek, rozliczania składek na ubezpieczenia społeczne oraz zasiłków z ubezpieczeń chorobowego i wypadkowego oraz opłacania składek na ubezpieczenia społeczne	74
1.5.	Konta ubezpieczonych oraz konta płatników składek	75
1.6.	Fundusz Ubezpieczeń Społecznych i Fundusz Rezerwy Demograficznej	75
1.7.	Organizacja oraz zasady działania i finansowania ZUS	75
1.8.	Kontrola wykonywania zadań z zakresu ubezpieczeń społecznych	75
1.9.	Niekompletność art. 2 ust. 1 u.s.u.s. w zakresie określenia przedmiotu ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych	75
2.	Przedmiot ubezpieczeń społecznych określony w przepisach odrębnych (art. 2 ust. 2 u.s.u.s.)	76
3.	Przedmiot ubezpieczeń społecznych określony w przepisach aktów prawnych spoza sfery ubezpieczeń społecznych	79
4.	Wyplącalność świadczeń z ubezpieczeń społecznych	80
Art. 2a.	[Zasada równego traktowania ubezpieczonych]	80
1.	Uwagi ogólne	81
2.	Zasada równego traktowania w koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego	82
3.	Zasada równego traktowania ubezpieczonych w Konstytucji RP	83
4.	Zasada równego traktowania w dziedzinie zabezpieczenia społecznego wynikająca z ustawy o wdrożeniu niektórych przepisów UE w zakresie równego traktowania	87
5.	Zasada równego traktowania ubezpieczonych na gruncie art. 2a u.s.u.s.	87
5.1.	Kryteria dyskryminacji	87
5.2.	Przedmiotowy zakres zakazu dyskryminacji	89
6.	Środki ochrony przysługujące w razie naruszenia zasady równego traktowania	90
Art. 3.	[Wykonawcy ubezpieczeń społecznych]	91
1.	Wykonawcy ubezpieczeń społecznych – uwagi ogólne	91
2.	Zadania ZUS	92
2.1.	Zadania ZUS w sferze ubezpieczeń społecznych	92
2.2.	Zadania ZUS w obszarze zabezpieczenia społecznego	93
3.	Zadania płatników	94
4.	Zadania OFE	95
Art. 4.	[Definicje]	96
1.	Ubezpieczony	103
1.1.	Materialnoprawne pojęcie ubezpieczonego	103
1.2.	Ubezpieczony – członek OFE	107
1.3.	Procesowe ujęcie ubezpieczonego	109

2. Płatnik	109
3. Składki na ubezpieczenia społeczne	117
4. Zasiłki	117
5. Dokumenty ubezpieczeniowe	118
6. Konto ubezpieczonego i płatnika	118
7. Przychód	118
7.1. Przychód w rozumieniu przepisów o podatku dochodowym od osób fizycznych	118
7.2. Przychody z tytułu członkostwa w rolniczej spółdzielni produkcyjnej lub spółdzielni kółek rolniczych	119
8. Otwarty fundusz emerytalny	120
9. Okresowa emerytura kapitałowa	120
10. Numer NIP	120
11. Rachunek bankowy	121
12. Numer rachunku składowego	121
13. Osoba sprawująca osobistą opiekę nad dzieckiem	122
14. System płatności	122
15. Małżonek Prezydenta RP	122
Art. 5. [Podmioty niepodlegające ubezpieczeniom powszechnym]	122
1. Uwagi ogólne	122
2. Relacja powszechnego systemu ubezpieczeń społecznych do systemu ubezpieczeń społecznych rolników	123
3. Obywatele państw obcych	127
Rozdział 2. Zasady podlegania ubezpieczeniom społecznym	133
Art. 6. [Obowiązkowe tytuły ubezpieczeń emerytalnego i rentowych]	137
1. Zasada terytorialności	141
2. Stosunek pracy jako obowiązkowy tytuł ubezpieczeń emerytalnego i rentowych	141
3. Praca nakładcza jako obowiązkowy tytuł ubezpieczeń emerytalnego i rentowych	145
3.1. Uwagi ogólne	145
3.2. Charakterystyka pracy nakładczej jako obowiązkowego tytułu ubezpieczeń emerytalnego i rentowych	148
4. Członkostwo w spółdzielni rolniczej jako obowiązkowy tytuł ubezpieczeń emerytalnego i rentowych	151
4.1. Uwagi ogólne	151
4.2. Członkowie rolniczych spółdzielni produkcyjnych, innych spółdzielni zajmujących się produkcją rolną oraz spółdzielni kółek rolniczych	154
4.3. Członkowie spółdzielni rolników i grup producenckich	159
5. Wykonywanie pracy na podstawie umowy cywilnoprawnej jako obowiązkowy tytuł ubezpieczeń emerytalnego i rentowych	160

6. Prowadzenie pozarolniczej działalności jako obowiązkowy tytuł ubezpieczeń emerytalnego i rentowych	166
7. Współpraca przy prowadzeniu pozarolniczej działalności lub przy wykonywaniu pracy na podstawie umowy cywilnoprawnej jako tytuł obowiązkowych ubezpieczeń emerytalnego i rentowych	172
8. Obowiązek ubezpieczeń emerytalnego i rentowych posłów i senatorów	175
9. Pobieranie stypendium sportowego jako obowiązkowy tytuł ubezpieczeń emerytalnego i rentowych	176
10. Obowiązek ubezpieczeń emerytalnego i rentowych słuchaczy KSAP	177
11. Obowiązek ubezpieczeń emerytalnego i rentowych doktorantów	178
12. Praca w okresie tymczasowego aresztowania i odbywania kary pozbawienia wolności jako obowiązkowy tytuł ubezpieczeń emerytalnego i rentowych	179
13. Obowiązek ubezpieczeń emerytalnego i rentowych bezrobotnych pobierających zasiłek dla bezrobotnych	180
14. Obowiązek ubezpieczeń emerytalnego i rentowych osób pobierających stypendium w okresie odbywania szkolenia, stażu lub przygotowania zawodowego dorosłych	182
15. Obowiązek ubezpieczeń emerytalnego i rentowych osób pobierających stypendium w okresie odbywania studiów podyplomowych	183
16. Obowiązek ubezpieczeń emerytalnego i rentowych duchownych	184
17. Obowiązek ubezpieczeń emerytalnego i rentowych żołnierzy niezawodowych odbywających czynną służbę wojskową	185
18. Obowiązek ubezpieczeń emerytalnego i rentowych osób odbywających służbę zastępczą	187
19. Obowiązek ubezpieczeń emerytalnego i rentowych osób przebywających na urlopie wychowawczym i pobierających zasiłek macierzyński	187
20. Pobieranie świadczeń związanych z restrukturyzacją niektórych gałęzi gospodarki jako obowiązkowy tytuł ubezpieczeń emerytalnego i rentowych	189
21. Pobieranie świadczeń socjalnych po ustaniu zatrudnienia jako obowiązkowy tytuł ubezpieczeń emerytalnego i rentowych	190
22. Członkostwo w radzie nadzorczej jako obowiązkowy tytuł ubezpieczeń emerytalnego i rentowych	191
23. Obowiązek ubezpieczeń emerytalnego i rentowych małżonka Prezydenta RP	192

24. Rezygnacja z zatrudnienia w związku z koniecznością sprawowania opieki nad członkiem rodziny jako obowiązkowy tytuł ubezpieczeń emerytalnego i rentowych	194
24.1. Uwagi ogólne	194
24.2. Szczególny charakter tytułu ubezpieczeń emerytalnego i rentowych określonego w art. 6 ust. 2 u.s.u.s.	198
24.3. Opiekunowie rodzinni uprawnieni do pomocy w formie opłacania składek na ubezpieczenia społeczne w ustawie o pomocy społecznej	200
24.4. Zasady podlegania ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym opiekunów rodzinnych w ustawie o pomocy społecznej	200
24.5. Okres objęcia opiekunów rodzinnych ubezpieczeniami emerytalnym i rentowymi w ustawie o pomocy społecznej	203
25. Pobieranie świadczenia opiekuńczego jako tytuł obowiązkowych ubezpieczeń emerytalnego i rentowych	205
25.1. Uwagi ogólne	205
25.2. Świadczenie pielęgnacyjne	208
25.3. Specjalny zasiłek opiekuńczy	210
25.4. Zasiłek dla opiekuna	211
25.5. Zakres podmiotowy podlegania ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym na podstawie art. 6 ust. 2a–2c u.s.u.s.	211
25.6. Okres opłacania składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe na podstawie art. 6 ust. 2a–2c u.s.u.s.	214
26. Umowa uaktywniająca jako tytuł ubezpieczeń emerytalnego i rentowych	215
27. Wyłączenie z obowiązku ubezpieczeń emerytalnego i rentowych uczniów i studentów będących zleceniobiorcami, którzy nie ukończyli 26. roku życia	218
28. Wyłączenie z obowiązku ubezpieczeń emerytalnego i rentowych uczniów i studentów do ukończenia 26. roku życia pobierających stypendium	220
29. Wyłączenie z obowiązku ubezpieczeń emerytalnego i rentowych lekarzy rezydentów w zakresie dodatku do wynagrodzenia	221
Art. 6a. [Ubezpieczenie osób sprawujących osobistą opiekę nad dzieckiem]	221
Art. 6b. [Podmioty podlegające obowiązkowo ubezpieczeniu emerytalnemu]	225
Art. 6c. [Obowiązkowe ubezpieczenie emerytalne i rentowe osób niepodjęających zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej ze względu na potrzebę udzielenia wsparcia osobie pobierającej świadczenie wspierające]	226

Art. 7.	[Dobrowolne ubezpieczenia emerytalne i rentowe]	230
	1. Dobrowolne ubezpieczenia społeczne – uwagi ogólne	230
	2. Dobrowolne ubezpieczenia emerytalne i rentowe przed 1.01.2013 r.	232
	3. Dobrowolne ubezpieczenia emerytalne i rentowe po 31.12.2012 r.	233
	4. Dobrowolne ubezpieczenia emerytalne i rentowe a ogólne założenia prawa ubezpieczeń społecznych	235
Art. 8.	[Definicje tytułów ubezpieczeń]	237
	1. Pojęcie pracownika w ustawie o systemie ubezpieczeń społecznych	240
	2. Pojęcie osoby wykonującej pracę nakładczą	244
	3. Pojęcie członka spółdzielni i osoby wykonującej pracę w spółdzielni lub w gospodarstwie rolnym spółdzielni	244
	4. Pojęcie osoby prowadzącej pozarolniczą działalność	244
	5. Pojęcie twórcy i artysty	244
	6. Pojęcie osoby współpracującej z osobami prowadzącymi pozarolniczą działalność, zleceniobiorcami oraz osobami fizycznymi, o których mowa w art. 18 ust. 1 p.p.	244
	7. Pojęcie stypendysty sportowego	245
	8. Pojęcie osoby duchownej	245
	9. Rozszerzenie zakresu zastosowania ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych na obywateli polskich zatrudnionych za granicą w polskich przedstawicielstwach dyplomatycznych i urzędach konsularnych, stałych przedstawicielstwach przy ONZ i innych misjach lub misjach specjalnych, a także w innych polskich placówkach, instytucjach lub przedsiębiorstwach	245
	10. Pojęcie osoby w stosunku służby	247
Art. 9.	[Zbieg tytułów ubezpieczeń emerytalnego i rentowych]	247
	1. Funkcje i metody regulacji zbiegu tytułów	250
	2. Zakres regulacji zbiegu tytułów ubezpieczeń	257
	3. Rozszerzenie obowiązku ubezpieczenia ze względu na niską podstawę wymiaru składek („próg zwalniający”)	259
	4. Ubezpieczeni wymienieni w art. 9 ust. 1 u.s.u.s. – kumulacja tytułów	262
	5. Ubezpieczeni wymienieni w art. 9 ust. 1 u.s.u.s. – wyłączenie pozostałych tytułów ubezpieczeń	264
	6. Próg zwalniający i rozszerzenie obowiązku ubezpieczeń na inne tytuły niż wymienione w art. 9 ust. 1 u.s.u.s. (art. 9 ust. 1a i 1b u.s.u.s.)	265
	7. Stosowanie art. 9 ust. 1a i 1b u.s.u.s. – ustalenie przekroczenia kwoty minimalnego wynagrodzenia	267

8. Zmienność w czasie podstawy wymiaru składek z poszczególnych tytułów, „o których mowa w ust. 1a” (należne wynagrodzenie, niewypłacone wynagrodzenie, wynagrodzenie wypłacone z opóźnieniem)	269
9. Pierwszeństwo w czasie tytułów, o których mowa w art. 9 ust. 2 u.s.u.s.	272
10. Zmiana tytułu ubezpieczenia, o którym mowa w art. 9 ust. 2 u.s.u.s., i ubezpieczenie dobrowolne	274
11. Zleceniobiorca, którego podstawa wymiaru składek jest niższa od minimalnego wynagrodzenia (art. 9 ust. 2c u.s.u.s.)	276
12. Osoba wykonująca pozarolniczą działalność spełniająca warunki objęcia jej ubezpieczeniami z innych tytułów	278
13. Zleceniobiorca lub wykonawca pracy nakładczej prowadzący pozarolniczą działalność (art. 9 ust. 2a i 2b u.s.u.s.)	280
14. Osoba prowadząca kilka rodzajów działalności (art. 9 ust. 3 u.s.u.s.)	281
15. Osoba pobierająca zasiłek macierzyński lub w wysokości zasiłku macierzyńskiego (art. 9 ust. 1c–1e i 6b u.s.u.s.)	283
16. Emeryt lub rencista (art. 9 ust. 4–5 u.s.u.s.)	285
17. Osoby ubezpieczane, jeżeli nie mają innych tytułów rodzących obowiązek ubezpieczeń społecznych (art. 9 ust. 6 i 6a u.s.u.s.)	288
18. Osoba w stosunku służby (art. 9 ust. 8 u.s.u.s.)	289
Art. 10. [Gwarancja wypłaty minimalnego świadczenia przy ubezpieczeniu dobrowolnym]	290
1. Przedmiot i zakres zastosowania art. 10 u.s.u.s.	290
2. Wyłączenie skorzystania z gwarancji minimalnego świadczenia (emerytury)	291
Art. 11. [Obowiązkowe i dobrowolne ubezpieczenie chorobowe]	293
1. Funkcje i rodzaje ubezpieczenia chorobowego	293
2. Problem związku objęcia ubezpieczeniem chorobowym z podleganiem ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym	297
3. Obowiązkowe ubezpieczenie chorobowe	298
4. Dobrowolne ubezpieczenie chorobowe	302
Art. 12. [Obowiązkowe ubezpieczenie wypadkowe]	307
1. Przesłanki ubezpieczenia wypadkowego	307
2. Funkcje ubezpieczenia wypadkowego	309
Art. 13. [Okresy podlegania ubezpieczeniom]	311
1. Zasada automatyzmu ubezpieczeniowego	313
2. Okres podlegania ubezpieczeniom społecznym przez pracowników	314
3. Okres podlegania ubezpieczeniom społecznym przez osoby wykonujące pracę nakładczą oraz zleceniobiorców	316
4. Okres podlegania ubezpieczeniom społecznym przez członków spółdzielni	317

5. Okres podlegania ubezpieczeniom społecznym przez osoby prowadzące pozarolniczą działalność	318
6. Okres podlegania ubezpieczeniom społecznym przez osoby współpracujące	323
7. Okres podlegania ubezpieczeniom społecznym przez osoby świadczące pracę lub usługi w zamian za akcje obejmowane w prostej spółce akcyjnej	324
8. Okres podlegania ubezpieczeniom społecznym przez posłów i senatorów	324
9. Okres podlegania ubezpieczeniom społecznym przez stypendystów sportowych	324
10. Okres podlegania ubezpieczeniom społecznym przez osoby wykonujące odpłatnie pracę na podstawie skierowania do pracy, w czasie odbywania kary pozbawienia wolności lub tymczasowego aresztowania	325
11. Okres podlegania ubezpieczeniom społecznym z tytułu pobierania zasiłku dla bezrobotnych, świadczenia integracyjnego, stypendium, prawa do świadczenia socjalnego, zasiłku socjalnego, wynagrodzenia przysługującego w okresie świadczenia górniczego lub w okresie stypendium na przekwalifikowanie oraz świadczenia socjalnego	325
12. Okres podlegania ubezpieczeniom społecznym przez duchownych	325
13. Okres podlegania ubezpieczeniom społecznym przez żołnierzy pełniących czynną niezawodową służbę wojskową oraz osób odbywających służbę zastępczą	326
14. Okres podlegania ubezpieczeniom społecznym przez osoby przebywające na urlopie wychowawczym lub pobierające zasiłek macierzyński albo zasiłek w wysokości zasiłku macierzyńskiego . . .	326
15. Okres podlegania ubezpieczeniom społecznym przez osoby prowadzące pozarolniczą działalność, zleceniobiorców, osoby współpracujące, duchownych i inne osoby sprawujące osobistą opiekę nad dzieckiem	327
16. Okres podlegania ubezpieczeniom społecznym przez osoby rezygnujące z zatrudnienia w związku z koniecznością sprawowania opieki nad członkiem rodziny pobierającym świadczenie wspierające	327
17. Okres podlegania ubezpieczeniom społecznym przez słuchaczy KSAP	328
18. Okres podlegania ubezpieczeniom społecznym przez doktorantów	328
19. Okres podlegania ubezpieczeniom społecznym przez członków rad nadzorczych	328
20. Okres podlegania ubezpieczeniom społecznym przez małżonka Prezydenta RP	329

Art. 14.	[Okres objęty ubezpieczeniem dobrowolnym]	329
1.	Okres dobrowolnych ubezpieczeń społecznych – uwagi ogólne . . .	329
2.	Fikcja prawna uznania okresów pobierania świadczeń za okresy opłacania składek	330
3.	Zgłoszenie do dobrowolnych ubezpieczeń społecznych	332
4.	Kontrola zgłoszenia do dobrowolnych ubezpieczeń społecznych .	335
5.	Ustanie dobrowolnych ubezpieczeń społecznych przed 1.01.2022 r.	338
6.	Ustanie dobrowolnych ubezpieczeń społecznych po 31.12.2021 r.	339
Rozdział 3.	Zasady ustalania składek na ubezpieczenia społeczne	343
Art. 15.	[Wysokość składek]	349
1.	Wysokość składek na ubezpieczenia emerytalne, rentowe i chorobowe	349
2.	Składka na FEP	350
3.	Wysokość składki na ubezpieczenie wypadkowe	350
4.	Zróżnicowanie stopy procentowej składek na ubezpieczenie wypadkowe	351
Art. 16.	[Sposoby finansowania składek]	351
1.	Finansowanie składek na ubezpieczenia społeczne	354
2.	Prawny i ekonomiczny aspekt finansowania składek na ubezpieczenia społeczne	362
3.	Skutki w sferze finansowania składek na ubezpieczenia emerytalne, rentowe i chorobowe od wynagrodzenia z tytułu nielegalnego zatrudnienia oraz od części nieujawnionego wynagrodzenia (art. 16 ust. 1e u.s.u.s.)	364
4.	Refundacja i (do)finansowanie składek na ubezpieczenia społeczne	367
Art. 17.	[Obliczanie, rozliczanie i przekazywanie składek]	369
1.	Opłacanie składek na ubezpieczenia społeczne	370
2.	Wykonanie obowiązku opłacania składek przez płatnika względem ubezpieczonego	374
Art. 18.	[Podstawa wymiaru składek]	376
1.	Podstawa wymiaru składek – uwagi ogólne	379
2.	Przychód jako podstawa wymiaru składek	381
2.1.	Zakres podmiotowy	381
2.2.	Zakres przedmiotowy	381
2.3.	Wyłączenia przedmiotowe	384
2.4.	Zmiany pierwotnie zgłoszonej podstawy wymiaru składek	387
2.5.	Kwoty wybranych świadczeń jako podstawa wymiaru składek	388

3.	Kwota zadeklarowana jako podstawa wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe – uwagi ogólne	392
3.1.	Deklaracja podstawy wymiaru składki jako oświadczenie woli	393
3.2.	Deklaracja najniższej podstawy wymiaru składek	393
3.3.	Deklaracja podstawy wymiaru składek wyższej niż najniższa	395
3.4.	Proporcjonalne zmniejszenie podstawy wymiaru składek	399
3.5.	Wniosek duchownego o zwiększenie podstawy wymiaru	402
4.	Kwota wskazana w ustawie jako podstawa wymiaru składek	403
Art. 18a.	[Podstawa wymiaru składek w przypadku rozpoczęcia wykonywania działalności gospodarczej]	405
1.	Istota instytucji z art. 18a u.s.u.s.	406
2.	Ograniczenia w stosowaniu uprawnienia z art. 18a ust. 1 u.s.u.s.	408
Art. 18aa.	[Rezygnacja z tzw. ulgi na start]	409
1.	Istota instytucji z art. 18 ust. 1 p.p.	410
2.	Przesłanki skorzystania z tzw. ulgi na start	411
3.	Okres korzystania z tzw. ulgi na start	412
Art. 18b.	[Podstawa wymiaru składek niektórych osób sprawujących osobistą opiekę nad dzieckiem]	413
Art. 18c.	[Mały ZUS plus]	413
1.	Istota instytucji z art. 18c u.s.u.s.	416
2.	Przesłanki skorzystania z tzw. małego ZUS plus	417
3.	Podstawa wymiaru składek korzystających z tzw. małego ZUS plus	419
4.	Obowiązki informacyjne zainteresowanego	420
Art. 19.	[Roczne ograniczenie podstawy wymiaru składek]	420
1.	Zasady ustalania kwoty ograniczenia rocznej podstawy wymiaru składki na ubezpieczenia emerytalne i rentowe	422
2.	Konsekwencje osiągnięcia maksymalnej rocznej podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe	424
3.	Obowiązki płatnika oraz ubezpieczonego związane z osiągnięciem maksymalnej rocznej podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe	425
4.	Nadpłata składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe ponad maksymalną roczną podstawę wymiaru składek	428
Art. 20.	[Podstawa wymiaru składek na ubezpieczenie chorobowe i wypadkowe]	429
1.	Podstawa wymiaru składek na obowiązkowe ubezpieczenia chorobowe i wypadkowe	429
2.	Podstawa wymiaru składek na dobrowolne ubezpieczenie chorobowe	432

3. Weryfikacja przez ZUS deklarowanej podstawy wymiaru składki na dobrowolne ubezpieczenie chorobowe	433
Art. 21. [Delegacja ustawowa – szczegółowe zasady ustalania podstawy wymiaru składek]	436
Art. 22. [Stopy procentowe składek]	436
1. Pojęcie składki na ubezpieczenia społeczne	438
2. Stopy procentowe składek na ubezpieczenia społeczne i FEP	439
3. Podział składki na ubezpieczenie emerytalne	440
4. Składka do OFE	442
5. Składka do FRD	443
Art. 22a. (uchylony)	443
Art. 23. [Odsetki od nieopłaconych składek]	443
1. Charakter prawny i funkcje odsetek za zwłokę	444
2. Nienaliczanie odsetek za zwłokę	445
3. Okres naliczania odsetek za zwłokę, ich stawka i sposób płatności	448
Art. 24. [Opłata dodatkowa, należności z tytułu składek, przedawnienie]	449
1. Opłata dodatkowa	453
1.1. Charakter prawny opłaty dodatkowej	453
1.2. Przesłanki wymierzenia opłaty dodatkowej	453
1.3. Zbieg odpowiedzialności karnej lub wykroczeniowej z odpowiedzialnością na gruncie ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych	456
2. Należności z tytułu składek i ich dochodzenie	457
3. Przedawnienie należności z tytułu składek	458
3.1. <i>Ratio legis</i> przedawnienia	458
3.2. Termin przedawnienia i skutek jego upływu	459
3.3. Przedawnienie należności z tytułu składek zabezpieczonych hipoteką lub zastawem	460
3.4. Przerwanie i zawieszenie biegu przedawnienia	462
4. Nienależnie opłacone składki	464
4.1. Uwagi ogólne	464
4.2. Postępowanie w razie stwierdzenia nienależnego opłacenia składek	464
4.3. Przedawnienie nienależnie opłaconych składek	465
4.4. Nienależnie opłacona składka odprowadzona do OFE	467
4.5. Błąd instytucji obsługującej wpłaty składek	467
Art. 25. (uchylony)	467
Art. 26. [Zabezpieczenie należności z tytułu składek]	468
1. Zabezpieczenie należności z tytułu składek	470
1.1. Uwagi ogólne	470
1.2. Zabezpieczenia przewidziane w ustawie o systemie ubezpieczeń społecznych	471
1.3. Zabezpieczenia przewidziane w Ordynacji podatkowej	471

1.4.	Zabezpieczenia przewidziane w ustawie o postępowaniu egzekucyjnym w administracji	472
1.5.	Zabezpieczenie w ramach skargi pauliańskiej	472
2.	Hipoteka – uwagi ogólne	473
3.	Rodzaje hipotek	474
4.	Hipoteka przymusowa a brak księgi wieczystej	475
5.	Podstawy prawne hipoteki przymusowej	477
5.1.	Uwagi ogólne	477
5.2.	Wpis hipoteki przymusowej w oparciu o tytuł wykonawczy	477
5.3.	Wpis hipoteki przymusowej w oparciu o doręczoną decyzję	478
5.4.	Wpis hipoteki przymusowej na nieruchomości stanowiącą współwłasność	479
5.5.	Okoliczności niemające znaczenia dla wpisu hipoteki przymusowej	481
6.	Zakres podmiotowy hipoteki przymusowej i należności nią zabezpieczone	481
6.1.	Uwagi ogólne	481
6.2.	Wierzyciel hipoteki przymusowej	482
6.3.	Dłużnik hipoteki przymusowej	483
6.4.	Należności zabezpieczone hipoteką przymusową	485
7.	Przedmiot hipoteki przymusowej	486
7.1.	Uwagi ogólne	486
7.2.	Nieruchomość jako przedmiot hipoteki przymusowej	487
7.3.	Część ułamkowa nieruchomości jako przedmiot hipoteki przymusowej	487
7.4.	Nieruchomość stanowiąca przedmiot współwłasności łącznej jako przedmiot hipoteki przymusowej	487
7.5.	Wieczyste użytkowanie jako przedmiot hipoteki przymusowej	488
7.6.	Spółdzielcze własnościowe prawo jako przedmiot hipoteki przymusowej	488
7.7.	Wierzytelność jako przedmiot hipoteki przymusowej	489
7.8.	Statek morski i statek morski w budowie jako przedmiot hipoteki przymusowej	489
8.	Powstanie hipoteki przymusowej	490
9.	Ustanie i wykreślenie hipoteki przymusowej	490
10.	Hipoteka przymusowa a postępowanie egzekucyjne	492
11.	Hipoteka przymusowa a postępowanie upadłościowe	494
12.	Wyjawienie przedmiotu hipoteki	495
Art. 27.	[Zastaw ustawowy]	496
1.	Zastaw jako zabezpieczenie rzeczowe	496
2.	Rodzaje zastawu	498

3.	Charakter prawa zastawu przysługującego ZUS	499
4.	Przedmiot zabezpieczenia zastawem – uwagi ogólne	500
5.	Zastaw skarbowy na rzeczach ruchomych	503
5.1.	Uwagi ogólne	503
5.2.	Zasada indywidualizacji	504
5.3.	Zasada minimalnej wartości rzeczy	505
6.	Zastaw skarbowy na zbywalnych prawach majątkowych	506
6.1.	Uwagi ogólne	506
6.2.	Zastaw na wierzytelnościach zbywanych w drodze cesji	506
6.3.	Zastaw na wierzytelnościach inkorporowanych w papierach wartościowych	507
6.4.	Zastaw na udziałach i akcjach	507
6.5.	Zastaw na prawach na dobrach niematerialnych	508
7.	Wierzyciel zabezpieczony prawem zastawu	508
8.	Właściciel rzeczy lub prawa obciążonego zastawem (dłużnik)	509
9.	Ustanowienie zastawu skarbowego	509
10.	Ustanie i wykreślenie zastawu skarbowego	510
11.	Zastaw skarbowy a postępowanie egzekucyjne	511
12.	Zastaw skarbowy a postępowanie upadłościowe	512
13.	Wyjawienie rzeczy i praw podlegających zastawowi	513
Art. 28.	[Umorzenie należności z tytułu składek]	513
1.	Uwagi ogólne	515
2.	Przedmiot umorzenia	515
3.	Umorzenie na wniosek lub z urzędu	515
3.1.	Uwagi ogólne	515
3.2.	Całkowita nieściągalność	516
3.3.	Umorzenie w „uzasadnionych przypadkach” pomimo braku całkowitej nieściągalności	519
3.4.	Tryb i forma umorzenia należności z tytułu składek	524
4.	Umorzenie z mocy prawa	528
5.	Umorzenie w innych aktach prawnych	529
Art. 29.	[Odroczenie płatności składek, rozłożenie należności na raty]	530
1.	Uwagi ogólne	531
2.	Przesłanki ułatwienia	531
3.	Tryb i forma udzielenia ułatwienia	532
3.1.	Uwagi ogólne	532
3.2.	Wniosek o udzielenie ułatwienia	532
3.3.	Forma załatwienia sprawy	533
4.	Zawarcie umowy a występowanie zadłużenia	537
Art. 30.	[Wyłączenie możliwości umorzenia należności w przypadku składek finansowanych przez ubezpieczonych niebędących płatnikami]	539
Art. 31.	[Stosowanie przepisów Ordynacji podatkowej]	541
1.	Odpowiednie stosowanie przepisów Ordynacji podatkowej do należności z tytułu składek – uwagi ogólne	541

2. Odpowiednie stosowanie przepisów prawa podatkowego do prawa ubezpieczeń społecznych	544
3. Zakres odesłania w art. 31 o.p. – uwagi ogólne	544
4. Komentarz do art. 7a o.p.	545
4.1. Należności z tytułu składek przedsiębiorstwa w spadku ...	545
4.2. Przedsiębiorstwo w spadku jako płatnik składek	546
4.3. Pojęcie zarządcy sukcesyjnego	547
4.4. Ustanowienie zarządcy sukcesyjnego	547
4.5. Umocowanie zarządcy sukcesyjnego	549
4.6. Inne osoby umocowane do działania za przedsiębiorstwo w spadku	549
5. Komentarz do art. 12 o.p.	550
5.1. Terminy i ich obliczanie	551
5.2. Terminy materialne i terminy procesowe	552
5.3. Przywracanie terminów	552
5.4. Obliczanie terminów	553
5.4.1. Uwaga ogólna	553
5.4.2. Terminy liczone w dniach	553
5.4.3. Terminy liczone w tygodniach	553
5.4.4. Terminy liczone w miesiącach	554
5.4.5. Terminy liczone w latach	554
5.5. Wydłużenie terminu przypadającego na sobotę lub dzień ustawowo wolny od pracy	554
5.6. Dni wolne od pracy	555
5.7. Czynności skutkujące zachowaniem terminu	555
5.8. Złożenie wniosku po upływie terminu	556
5.9. Wysłanie pisma w formie elektronicznej	557
5.10. Platforma Usług Elektronicznych ZUS	557
5.11. Nadanie pisma w placówce pocztowej	558
5.12. Nadanie pisma za pośrednictwem innego operatora pocztowego	559
5.13. Nadanie pisma w innym państwie członkowskim	560
6. Komentarz do art. 26 o.p.	560
6.1. Odpowiedzialność płatnika składek	560
6.2. Obiektywny charakter odpowiedzialności płatnika składek	561
6.3. Osobisty charakter odpowiedzialności płatnika składek ...	561
6.4. Nieograniczony charakter odpowiedzialności płatnika składek	562
6.5. Odpowiedzialność innych osób za należności z tytułu składek	562
7. Komentarz do art. 29 § 1 i 2 o.p.	562
7.1. Odpowiedzialność małżonka płatnika składek	563
7.2. Ograniczenie odpowiedzialności współmałżonka	564

7.3.	Majątek wspólny małżonków	564
7.4.	Majątek osobisty (odrębny) małżonków	565
7.5.	Intercyza a odpowiedzialność współmałżonka	566
7.6.	Odpowiedzialność majątkiem wspólnym za należności powstałe przed zawarciem małżeństwa	567
7.7.	Skutki prawne ograniczenia, zniesienia, wyłączenia lub ustania wspólności majątkowej	569
7.8.	Umowne ograniczenie lub wyłączenie wspólności ustawowej małżeńskiej	570
7.9.	Sądowe zniesienie wspólności majątkowej małżeńskiej	571
7.10.	Ubezpieczeniowanie współmałżonka	571
7.11.	Sądowa separacja małżonków	571
7.12.	Upadłość współmałżonka	572
7.13.	Rozwiedziony małżonek. Zabezpieczenie i egzekucja z majątku wspólnego małżonków	572
8.	Komentarz do art. 33 o.p.	572
8.1.	Zabezpieczenie należności z tytułu składek	573
8.2.	Rodzaje zabezpieczeń	574
8.3.	Zabezpieczenie przez ustanowienie hipoteki lub zastawu	574
8.4.	Zabezpieczenie przez tzw. skargę pauliańską	574
8.5.	Czas ustanowienia zabezpieczenia	575
8.6.	Przesłanki zabezpieczenia	576
9.	Komentarz do art. 33a o.p.	577
10.	Komentarz do art. 33b o.p.	578
10.1.	Zabezpieczenie na majątku innych osób	578
10.2.	Przesłanki zabezpieczenia na majątku innych osób	579
11.	Komentarz do art. 38a o.p.	580
12.	Komentarz do art. 51 § 1 o.p.	581
12.1.	Pojęcie zaległości z tytułu składek	581
12.2.	Należność a zaległość z tytułu składek	582
12.3.	Zaległość z tytułu składek	582
12.4.	Zaległość z tytułu składek a decyzja określająca wysokość należności	582
12.5.	Skutki powstania zaległości z tytułu składek	583
13.	Komentarz do art. 55 o.p.	583
13.1.	Odsetki od zaległości z tytułu składek	583
13.2.	Rozliczenie wpłaty częściowej	584
13.3.	Wyjątki od zasady proporcjonalnego rozliczania wpłat	584
13.4.	Wpłata częściowa – pozostałe regulacje	585
14.	Komentarz do art. 59 § 1 pkt 1, 3, 4, 8 i 9 o.p.	585
14.1.	Wygaśnięcie zobowiązań składkowych	586
14.2.	Skutki wygaśnięcia zobowiązania składkowego	586
14.3.	Przypadki wygaśnięcia zobowiązań składkowych	587

14.4. Efektywne i nieefektywne sposoby wygasania należności	587
14.5. Wygaśnięcie należności z tytułu składek wskutek zapłaty	587
14.6. Wygaśnięcie należności z tytułu składek wskutek potrącenia	588
14.7. Wygaśnięcie należności z tytułu składek wskutek zaliczenia nienależnie opłaconych składek	589
14.8. Wygaśnięcie należności z tytułu składek wskutek umorzenia	589
14.9. Wygaśnięcie należności z tytułu składek wskutek przedawnienia	590
15. Komentarz do art. 60 § 1, art. 61 § 1 i art. 62 § 3 i 5 o.p.	592
15.1. Terminy zapłaty należności składkowych	594
15.2. Termin zapłaty należności składkowych przy płatności gotówkowej	595
15.3. Termin zapłaty w obrocie bezgotówkowym	595
15.4. Obowiązkowe rozliczenia bezgotówkowe	596
15.5. Kolejność zaliczanych wpłat w przypadku kilku należności	597
15.6. Zasady wpłaty i rozliczania kwot wpłacanych na poczet składek	597
15.7. Zasady rozliczania kwot wpłacanych na poczet składek – zasady szczególne	598
15.8. Rozliczenie wpłat na poczet układu ratalnego	599
16. Komentarz do art. 62b § 1 pkt 2 i § 3 o.p.	600
16.1. Zapłata należności na poczet składek przez inny podmiot. Zapłata a wpłata	600
16.2. Zapłata składek dokonywana przez pośląńca	601
17. Komentarz do art. 72 § 1 pkt 1 i 4 i § 2, art. 73 § 1 pkt 1 i 5 i art. 77b § 1 i 2 o.p.	602
17.1. Nadpłata a nienależnie opłacone składki	604
17.2. Definicja nadpłaty z art. 72 o.p.	605
17.3. Pojęcie nadpłaty (nienależnie opłaconych składek) a prawo materialne	605
17.4. Postępowanie o zwrot nadpłaty a postępowanie wyjaśniające	606
17.5. Faktyczna wpłata dokonana przez inną osobę	607
17.6. Dochodzenie zwrotu wpłaty dokonanej przez inną osobę	607
17.7. Nadpłata a układ ratalny	608
17.8. Nadpłata a wyrok Trybunału Konstytucyjnego	608
17.9. Data powstania nadpłaty	609
17.10. Odsetki należne od ZUS a powstanie nadpłaty	609
17.11. Sposób oraz termin zwrotu nadpłaty	610

18. Komentarz do art. 91 o.p.	611
18.1. Wielość podmiotów zobowiązanych – uwagi wstępne	611
18.2. Solidarna odpowiedzialność kilku podmiotów za należności z tytułu składek	611
18.3. Zakres stosowania przepisów Kodeksu cywilnego do należności z tytułu składek	612
18.4. Podstawy prawne solidarnej odpowiedzialności za należności składkowe	612
18.5. Solidarność bierna dłużników należności składkowych	614
18.6. Rozliczenia regresowe między współdłużnikami solidarnymi	614
19. Komentarz do art. 93 o.p.	615
19.1. Następstwo prawne i sukcesja składkowa – zagadnienia wstępne	616
19.2. Następstwo prawne wobec należności składkowych	616
19.3. Różnicowanie zakresu odpowiedzialności następców płatnika składek	617
19.4. Podstawy prawne sukcesji należności składkowych	617
19.5. Połączenie osób prawnych i osobowych spółek prawa handlowego	617
19.6. Następstwo prawne a wysokość składki na ubezpieczenie wypadkowe	618
20. Komentarz do art. 93a o.p.	619
20.1. Przekształcenia osób prawnych i innych jednostek organizacyjnych	619
20.2. Przekształcenie stowarzyszenia	620
20.3. Przekształcanie oddziału instytucji w bank	620
20.4. Przekształcanie przedsiębiorcy (osoby fizycznej) w spółkę	620
20.5. Wnoszenie wkładu do spółki osobowej	621
21. Komentarz do art. 93b, 93c, 93e i 94 o.p.	622
21.1. Przekształcanie samorządowych zakładów budżetowych	622
21.2. Podział lub wydzielenie osób prawnych	623
21.3. Sukcesja należności składkowych a inne przepisy	624
21.4. Sukcesja należności składkowych przy komercjalizacji przedsiębiorstw państwowych	625
22. Komentarz do art. 97 § 1 i 1a o.p.	625
22.1. Następstwo prawne spadkobierców oraz zapisobierców – zagadnienia wstępne	626
22.2. Przejęcie praw i obowiązków przez spadkobierców w zakresie należności z tytułu składek	626
22.3. Prawa i obowiązki spadkodawcy o charakterze majątkowym	627

22.4. Prawa i obowiązki spadkodawcy o charakterze niemajątkowym	629
22.5. Spadkobiercy jako dłużnicy rzeczowi	630
22.6. Odpowiedzialność przedsiębiorstwa w spadku	631
23. Komentarz do art. 97a § 1–3 o.p.	631
23.1. Odpowiedzialność za zobowiązania składkowe przedsiębiorstwa w spadku	632
23.2. Inne podmioty ponoszące odpowiedzialność za zobowiązania przedsiębiorstwa w spadku	632
23.3. Decyzja o zakresie odpowiedzialności	633
24. Komentarz do art. 98 § 1 i 2 pkt 1, 2, 5 i 7 o.p.	633
24.1. Zakres odpowiedzialności spadkobierców	634
24.2. Zasady odpowiedzialności spadkobierców	634
24.3. Odpowiedzialność spadkobiercy do wysokości stanu czynnego spadku	635
24.4. Odpowiedzialność spadkobierców bez ograniczenia	636
24.5. Data ustalania wysokości należności, za którą odpowiadają spadkobiercy	636
24.6. Zaświadczenie o wysokości zobowiązań z tytułu składek spadkodawcy	637
25. Komentarz do art. 100 o.p.	638
25.1. Decyzja ZUS o zakresie odpowiedzialności lub uprawnień spadkobierców	638
25.2. Treść decyzji dotyczącej spadkobierców w zależności od etapu postępowania spadkowego	639
25.3. Ustalanie wysokości należności składkowych na dzień otwarcia spadku	639
26. Komentarz do art. 101 o.p.	641
26.1. Przerwanie biegu naliczania odsetek wobec spadkobierców	641
26.2. Wysokość odsetek	642
27. Komentarz do art. 105 § 1 i 2 o.p.	642
27.1. Nienależnie opłacone składki należne spadkobiercom	642
27.2. Odsetki od nienależnie opłaconych składek należne spadkobiercom	643
28. Komentarz do art. 106 § 1–3 o.p.	644
28.1. Odpowiedzialność zapisobierców za należności z tytułu składek	645
28.2. Zakres odpowiedzialności zapisobiercy	645
28.3. Odpowiedzialność zapisobiercy dalszego	646
29. Komentarz do art. 107 § 1, 1a, § 2 pkt 2 i 4 i § 3 o.p.	646
29.1. Uwagi ogólne	646
29.2. Charakter odpowiedzialności osób trzecich	647
29.3. Zakres odpowiedzialności osób trzecich	648

30. Komentarz do art. 108 § 1, 3 i 4 o.p.	650
30.1. Decyzja o odpowiedzialności osoby trzeciej	651
30.2. Strony postępowania	652
30.3. Egzekucja zobowiązania	653
31. Komentarz do art. 109 § 1 o.p. w zakresie art. 29 u.s.u.s. oraz art. 107 § 2 pkt 1 o.p.	654
32. Komentarz do art. 110 § 1, 2 pkt 2 i § 3 o.p.	655
33. Komentarz do art. 111 § 1–4 i 5 pkt 1 o.p.	656
33.1. Uwagi ogólne	657
33.2. Stałe współdziałanie w wykonywaniu działalności gospodarczej	657
33.3. Członkowie rodziny płatnika składek	657
33.4. Zakres odpowiedzialności członków rodziny	658
34. Komentarz do art. 112 § 1–5 o.p.	658
34.1. Nabycie przedsiębiorstwa lub zorganizowanej części przedsiębiorstwa	659
34.2. Wyłączenie i ograniczenie odpowiedzialności nabywcy	661
35. Komentarz do art. 112b o.p.	663
36. Komentarz do art. 112c o.p.	664
37. Komentarz do art. 113 o.p.	665
37.1. Firmanctwo	665
37.2. Odpowiedzialność firmującego	665
38. Komentarz do art. 114 o.p.	666
38.1. Uprawnienie do rzeczy lub prawa majątkowego	667
38.2. Warunek przypisania odpowiedzialności i jej zakres	668
39. Komentarz do art. 115 o.p.	669
39.1. Uwagi ogólne	669
39.2. Odpowiedzialność współników spółek osobowych	670
39.3. Odpowiedzialność współników spółki cywilnej	672
40. Komentarz do art. 116 o.p.	672
40.1. Uwagi ogólne	673
40.2. Przesłanki pozytywne	673
40.2.1. Uwagi ogólne	673
40.2.2. Powstanie zaległości składkowej	674
40.2.3. Bezskuteczność egzekucji	676
40.3. Przesłanki negatywne (egzoneracyjne)	678
40.3.1. Uwagi ogólne	678
40.3.2. Zgłoszenie wniosku o wszczęcie postępowania insolwencyjnego	679
40.3.3. Brak winy w niezgłoszeniu wniosku o wszczęcie postępowania insolwencyjnego	680
40.3.4. Wskazanie mienia	682
41. Komentarz do art. 116a o.p.	683
41.1. Odpowiedzialność członków organów zarządczych osób prawnych	683

41.2. Odpowiedzialność za zobowiązania stowarzyszenia powstałe przed rejestracją	686
41.3. Odpowiedzialność za zobowiązania stowarzyszenia zwykłego	686
42. Komentarz do art. 116b o.p.	687
43. Komentarz do art. 117 o.p.	688
44. Komentarz do art. 117d o.p.	689
44.1. Uwagi ogólne	690
44.2. Odpowiedzialność zarządcy sukcesyjnego	690
44.3. Odpowiedzialność zarządcy faktycznego	691
45. Komentarz do art. 117e o.p.	692
46. Komentarz do art. 118 § 1 o.p.	696
47. Komentarz do art. 119 o.p.	697
Art. 32. [Stosowanie przepisów dotyczących składek na ubezpieczenia społeczne do innych rodzajów składek]	698
Rozdział 4. Zgłoszenia do ubezpieczenia, prowadzenie kont i rejestrów oraz zasady rozliczania składek i zasiłków	700
Art. 33. [Konta i rejestry]	701
Art. 34. [Informacje gromadzone na kontach ubezpieczonych i płatników]	706
1. Konto ubezpieczonego	707
2. Zadania ZUS	707
3. Dowód z konta ubezpieczonego	708
4. Zasada stosowania przepisów o ochronie danych osobowych do informacji zawartych na kontach ubezpieczonych i kontach płatników	709
5. Zasada dopuszczalności wykorzystywania danych osobowych i innych informacji zgromadzonych na kontach ubezpieczonych jedynie w przypadkach określonych w ustawie	714
6. Zasada wzajemnego udostępniania przez ZUS i OFE danych osobowych osób zarejestrowanych w Centralnym Rejestrze Członków OFE	715
7. Badanie prawidłowości składek wykazanych przez zleceniodawcę	716
Art. 34a. [Sposób wykonania przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych obowiązku informacyjnego dotyczącego przetwarzania danych osobowych]	718
Art. 35. [Identyfikacja ubezpieczonych i płatników]	719
Art. 36. [Zgłoszenie do ubezpieczeń społecznych]	721
1. Charakter i cel zgłoszenia do ubezpieczeń oraz wyrejestrowania z ubezpieczeń społecznych	724
2. Zasady dokonywania zgłoszenia do ubezpieczenia oraz wyrejestrowania z ubezpieczenia	725
3. Obowiązek raportowania umów o dzieło przez płatnika oraz osobę fizyczną	732

Art. 36a. [Zawieszenie wykonywania działalności gospodarczej]	733
Art. 36aa. [Zawieszenie wykonywania działalności gospodarczej w celu sprawowania osobistej opieki nad dzieckiem]	734
Art. 36b. [Zgłoszenia dokonywane przez osoby będące przedsiębiorcami]	735
Art. 36c. [Wniosek o zamiarze podlegania ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym przez osoby niepodlegające zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej ze względu na potrzebę udzielenia wsparcia osobie pobierającej świadczenie wspierające]	737
Art. 37. [Przekazywanie Zakładowi informacji o uprawnieniach do prowadzenia działalności pozarolniczej]	741
Art. 38. [Spór dotyczący obowiązku ubezpieczeń społecznych]	742
Art. 38a. [Ustalenie płatnika składek]	743
1. Geneza i ewolucja regulacji	744
2. Zakres zastosowania art. 38a ust. 1 u.s.u.s.	745
3. Problem zgodności z Konstytucją RP art. 38a ust. 1 u.s.u.s.	747
4. Problem retroaktywności art. 5 z.u.s.u.s.	748
5. Skutki wydania decyzji wobec podmiotu zgłaszającego ubezpieczonych oraz płatnika (art. 38a ust. 2–7 u.s.u.s.)	750
Art. 39. [Umowa z OFE]	751
Art. 39a. [Oświadczenia członków OFE]	754
Art. 40. [Konto ubezpieczonego]	757
1. Konto ubezpieczonego w ZUS – uwagi ogólne	760
2. Waloryzacja składek na koncie ubezpieczonego w ZUS	761
3. Informacje o zwaloryzowanej wysokości składek na ubezpieczenie emerytalne ewidencjonowane na koncie ubezpieczonego w ZUS	763
3.1. Ewidencjonowanie składek na ubezpieczenie emerytalne należnych i wpłaconych	763
3.2. Wniosek ubezpieczonego do ZUS o udzielenie informacji, czy Zakład podjął działania zmierzające do ściągnięcia składki należnej	765
3.3. Współdziałanie płatnika i ubezpieczonego w celu uniknięcia obowiązku opłacania składek na ubezpieczenie emerytalne	768
3.4. Ewidencjonowanie na koncie składek na ubezpieczenie emerytalne podlegających odprowadzaniu do OFE lub zewidencjonowaniu na subkoncie	769
4. Pozostałe informacje ewidencjonowane na koncie ubezpieczonego w ZUS	771
5. Usunięcie z konta informacji o należnych i zwaloryzowanych składkach na ubezpieczenie emerytalne za okresy służby żołnierzy zawodowych i funkcjonariuszy	772
Art. 40a. [Subkonto]	774
1. Subkonto ubezpieczonego w ZUS – uwagi ogólne	774
2. Subkonto ubezpieczonego w ZUS – uwagi szczegółowe	775

Art. 40b. [Śmierć ubezpieczonego uprawnionego do OEK a stan subkonta] . . .	776
Art. 40c. [Waloryzacja roczna subkonta]	778
Art. 40d. [Waloryzacja kwartalna subkonta]	779
Art. 40e. [Podział składek i środków zewidencjonowanych na subkoncie]	781
1. Podział składek i środków zewidencjonowanych na subkoncie – uwagi ogólne	783
2. Podział składek i środków zewidencjonowanych na subkoncie – uwagi szczegółowe	783
Art. 40f. (uchylony)	786
Art. 41. [Imienne raporty miesięczne]	787
1. Zakres regulacji	790
2. Imienne raporty miesięczne	791
3. Imienne raporty miesięczne korygujące	792
4. Przekazywanie ubezpieczonemu informacji zawartych w imiennych raportach miesięcznych	794
5. Wniosek o sprostowanie informacji zawartych w imiennym raporcie miesięcznym (reklamacja)	796
6. Kwestionowanie informacji przez ZUS	797
7. Kwestionowanie przez ZUS podanej w imiennym raporcie miesięcznym podstawy wymiaru składek	798
Art. 41a. [Oświadczenie o zamiarze przekazania raportów informacyjnych] . . .	802
Art. 41b. [Termin przekazania raportu informacyjnego]	803
Art. 41c. [Obowiązki płatnika wobec ubezpieczonego w razie składania raportu informacyjnego wraz z wyrejestrowaniem]	805
Art. 41d. [Informacja o stanie konta w przypadku przekazywania raportu informacyjnego przez płatnika]	806
Art. 41e. [Korekta raportu informacyjnego]	808
Art. 41f. [Skrócenie okresu przechowywania dokumentacji pracowniczej]	810
Art. 42. (uchylony)	811
Art. 43. [Zgłoszenie płatnika składek]	811
Art. 43a. [Składanie dokumentów w Zakładzie lub w centrum obsługi urzędu skarbowego]	815
Art. 43b. [Przydzielenie płatnikowi numeru rachunku składkowego]	816
Art. 44. [Zmiany danych zgłoszeniowych]	818
Art. 45. [Konto płatnika składek]	819
Art. 46. [Obowiązki płatnika w sferze opłacania składek]	821
1. Obliczanie, potrącanie z dochodów ubezpieczonych, rozliczanie oraz opłacanie należnych składek na ubezpieczenia społeczne przez płatnika	823
2. Deklaracja rozliczeniowa	825
Art. 47. [Terminy i sposób realizacji obowiązków przez płatnika składek]	828
1. Terminy przesyłania deklaracji rozliczeniowej, imiennych raportów miesięcznych oraz opłacania składek na ubezpieczenia społeczne	832

2. Płatnicy zwolnieni z obowiązku składania deklaracji rozliczeniowej i imiennych raportów miesięcznych	833
3. Deklaracja rozliczeniowa korygująca	834
4. Sposób i forma opłacania składek	835
5. Przekazywanie części składki na ubezpieczenie emerytalne przez ZUS do OFE	836
Art. 47a. [Dokumenty ubezpieczeniowe]	837
Art. 47b. [Profil informacyjny płatnika składek]	841
Art. 47c. [Doręczanie do ZUS pism w postaci elektronicznej na profilu informacyjnym]	843
Art. 48. [Wymiar składek z urzędu]	844
Art. 48a. (uchylony)	846
Art. 48b. [Działania Zakładu z urzędu]	846
Art. 48c. [Obowiązek udokumentowania wysokości przychodu i dochodu ubezpieczonych ustalających najniższą podstawę wymiaru składek]	848
Art. 48d. [Ostateczny termin złożenia deklaracji rozliczeniowej i imiennego raportu miesięcznego i konsekwencje jego niedotrzymania]	849
Art. 49. [Delegacja ustawowa]	851
Art. 50. [Obowiązki informacyjne Zakładu]	853
1. Informacja o stanie konta	873
2. Hipotetyczna emerytura	874
3. Postępowanie wyjaśniające	876
3.1. Wszczęcie postępowania wyjaśniającego	876
3.2. Przebieg postępowania wyjaśniającego	877
4. Udostępnianie danych podmiotom uprawnionym (art. 50 ust. 3 u.s.u.s.)	878
5. Rozwiązania prawne pozwalające na wdrażanie programów w zakresie polityki spójności z budżetu Unii Europejskiej w perspektywie budżetowej 2014–2020 (art. 50 ust. 3a u.s.u.s.)	883
6. Udostępnianie danych beneficjentowi projektu finansowanego z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego lub Europejskiego Funduszu Społecznego Plus (art. 50 ust. 3b u.s.u.s.)	888
7. Udostępnianie danych w celu realizacji obowiązków związanych z ewaluacją programu finansowanego z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego, Inicjatywy na rzecz zatrudnienia ludzi młodych, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus lub Europejskiego Funduszu Dostosowania do Globalizacji, wynikających z przepisów unijnych (art. 50 ust. 3c u.s.u.s.)	891
8. Udostępnianie danych w związku z przeciwdziałaniem COVID-19 (art. 50 ust. 3d i 3e u.s.u.s.)	892
9. Udostępnianie danych w związku z udzielaniem pomocy publicznej	892

10. Zwolnienie z prawa zamówień publicznych zamówień na usługi lub dostawy udzielane przez ZUS w związku z zapewnieniem udostępnienia danych zgromadzonych na koncie ubezpieczonego i na koncie płatnika (art. 50 ust. 3f u.s.u.s.)	893
11. Udostępnienie danych zgromadzonych na koncie ubezpieczonego oraz płatnika na wniosek osób fizycznych i płatników, których dotyczą informacje zawarte na kontach	894
12. Zaświadczenia i wydruki z konta ubezpieczonego i płatnika jako dokumenty urzędowe	895
13. Nieodpłatne i odpłatne udostępnianie danych (art. 50 ust. 9–10b u.s.u.s.)	896
14. Udostępnianie danych SG i PIP	898
15. Udostępnianie publicznym służbom zatrudnienia danych zgromadzonych na koncie ubezpieczonego oraz na koncie płatnika	900
16. Udostępnianie danych ministrowi właściwemu do spraw finansów i organom KAS (art. 50 ust. 17 u.s.u.s.)	902
17. Udostępnianie danych na rzecz Centralnego Rejestru Danych Podatkowych (art. 50 ust. 17a i 17b u.s.u.s.)	904
18. Udostępnianie danych Szefowi KAS lub dyrektorowi izby administracji skarbowej w związku z prowadzonym audytem (art. 50 ust. 17c u.s.u.s.)	904
19. Udostępnienie ministrowi właściwemu do spraw rodziny lub ministrowi właściwemu do spraw zabezpieczenia społecznego wykazu danych osób pobierających świadczenia z pomocy społecznej, świadczenia rodzinne oraz świadczenia z funduszu alimentacyjnego (art. 50 ust. 18 u.s.u.s.)	905
20. Udostępnienie danych sądowi rejestrowemu (art. 50 ust. 19 u.s.u.s.)	905
21. Udostępnienie danych komornikom sądowym (art. 50 ust. 20–23 u.s.u.s.)	906
22. Udostępnianie danych ministrowi właściwemu do spraw oświaty i wychowania (art. 50 ust. 24 u.s.u.s.)	908
23. Udostępnianie danych wojewódzkim zespołom do spraw orzekania o niepełnosprawności (art. 50 ust. 25–27 u.s.u.s.)	910
Art. 50a. [Wymiana danych między ZUS i KRUS]	910
Rozdział 5. Fundusz Ubezpieczeń Społecznych	911
Art. 51. [Status prawny FUS]	911
1. Cel unormowania funduszu ubezpieczeniowego	912
2. Fundusz ubezpieczeniowy w finansach publicznych	912
3. Ustawowy charakter funduszu ubezpieczeniowego	913
4. Forma prawna państwowego funduszu celowego	913
5. Pojęcie dysponenta	914

	6. Zarządzanie masą funduszu ubezpieczeniowego	914
	7. Własność środków pieniężnych zgromadzonych w FUS	915
Art. 52.	[Przychody FUS]	916
	1. Przychody ubezpieczeniowe oraz pozaubezpieczeniowe FUS	917
	2. Środki publiczne stanowiące przychód FUS	918
	3. Katalog źródeł finansowania ubezpieczeń społecznych	918
	4. Powiązanie FUS oraz kapitałowych funduszy emerytalnych	921
	5. Powiązanie FUS z FS	921
	6. Uwaga do art. 52 ust. 2 u.s.u.s.	922
	7. Rekompensata kwoty składek przekazanych do OFE. Uwaga do art. 52 ust. 4 u.s.u.s.	922
Art. 53.	[Dotacje i pożyczki dla FUS]	923
	1. Dotacja budżetowa w systemie ubezpieczeń społecznych	923
	2. Określenie wysokości dotacji budżetowej	924
	3. Pożyczki budżetowe	925
	4. Cele dotacji i pożyczek budżetowych	925
	5. Kredyt bankowy w systemie ubezpieczeń społecznych	926
	6. Odcinkowa zdolność prawna FUS	926
Art. 54.	[Wydatki z FUS]	927
	1. Wydatkowanie środków publicznych zgromadzonych w FUS	928
	2. Przeznaczenie środków FUS	929
	3. Dostosowanie przychodów do wydatków ubezpieczeniowych. Samofinansowanie FUS	931
Art. 55.	[Fundusze w ramach FUS]	932
	1. Podział FUS na subfundusze	932
	2. Rodzaje subfunduszy. Ewidencja przychodów i wydatków	934
	3. Zasada proporcjonalności podziału przychodów i wydatków FUS między subfundusze	935
Art. 56.	[Delegacja ustawowa – szczegółowe zasady gospodarki finansowej oraz lokowania środków FUS]	935
	1. Regulacja zasad gospodarki finansowej funduszu	935
	2. Plan finansowy FUS	936
	3. Szczegółowe zasady gospodarki finansowej FUS	936
Art. 57.	[Wydatki na prewencję rentową]	937
	1. Granice wydatkowania prewencji rentowej	937
	2. Koncepcja normatywna prewencji rentowej	937
	Rozdział 6. Fundusz Rezerwy Demograficznej	939
Art. 58.	[Przychody FRD]	939
	1. Geneza FRD	940
	2. Charakter prawny FRD	940
	3. Źródła zasilania FRD	941
	4. Część składki emerytalnej należna FRD	942
	5. Środki budżetowe z prywatyzacji	942
	6. Przekazane aktywa OFE	943

7. Oprocentowanie rachunków bankowych FRD i pozostałe przychody	943
Art. 59. [Wydatki FRD]	944
1. Sposoby wykorzystania środków FRD	944
2. Zamknięty katalog wydatków a status podatkowy FRD	945
3. Dyspozycje Rady Ministrów w zakresie pożyczek FRD	946
4. Koszty zarządzania FRD	946
5. Plan finansowy FRD i umorzenia środków FRD	947
Art. 60. [Status prawny FRD]	948
1. Osobowość prawna FRD	948
2. Status prawnofinansowy i cywilnoprawny FRD	948
3. Uprawnienie ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego	949
4. Zakład jako organ FRD	949
5. Podmioty decydujące o umorzeniu środków FRD	950
6. Dobra osobiste FRD i ochrona nazwy	951
Art. 61. [Gospodarka finansowa FRD]	951
1. Prognoza dla funduszu emerytalnego FUS a gospodarka finansowa FRD	951
2. Podmioty odpowiedzialne za określenie uwarunkowań gospodarki FRD	952
3. Struktura normatywna prognozy kroczącej funduszu emerytalnego w FUS a FRD	953
4. Aktuariusz w systemie ubezpieczeń społecznych	953
5. Wycena zobowiązań emerytalnych według metodologii ESA 2010	954
Art. 62. [Gwarancja wypłaty świadczeń emerytalnych]	955
1. Gwarancja państwa i rola gwarancyjna FRD	955
2. Budżetowe uwarunkowanie zakresu gwarancji Skarbu Państwa	956
3. Zakaz gromadzenia środków w FRD pochodzących z pożyczek i kredytów	957
Art. 63. [Lokowanie środków FRD]	957
Art. 64. [Zarządzający środkami FRD]	958
1. Powierzenie zarządzania FRD	958
2. Umowa o zarządzanie środkami FRD	958
Art. 65. [Zarządzanie środkami FRD]	959
1. Polityka lokacyjna FRD prowadzona przez ZUS	960
2. Dywersyfikacja portfela inwestycyjnego środków FRD	961
3. Polityka lokacyjna w przypadku powierzenia zarządzania	962
Rozdział 7. Zakład Ubezpieczeń Społecznych	963
Art. 66. [Status ZUS]	964
1. Historia ZUS	965
2. Status prawny ZUS	967

3. Siedziba ZUS	968
4. Środki prawne właściwe organom administracji państwowej	968
5. Nadzór nad działalnością ZUS	969
6. Organ wyższego stopnia	971
Art. 66a. [ZUS jako dostawca usług płatniczych]	972
1. Pojęcie usług płatniczych	972
2. Pojęcie dostawcy usług płatniczych	973
3. Organy administracji publicznej jako dostawcy usług płatniczych	973
Art. 67. [Organizacja ZUS]	974
1. ZUS w ujęciu organizacyjnym	974
2. Struktura wewnętrzna ZUS jako urzędu administracyjnego	974
3. Struktura organizacyjna i zakres rzeczowy działania centrali i terenowych jednostek organizacyjnych ZUS	975
Art. 68. [Zakres działania ZUS]	975
1. Zakres działania ZUS	977
2. Udzielanie zamówień na dodatkowe opinie i wyniki czasowej obserwacji szpitalnej	979
3. Wystawianie legitymacji emeryta-rencisty	979
Art. 68a. [Punkt kontaktowy ZUS]	981
1. Uwagi ogólne	982
2. ZUS jako podmiot odpowiedzialny za prowadzenie punktu kontaktowego	982
3. ZUS jako instytucja właściwa, instytucja miejsca zamieszkania, instytucja pobytu oraz instytucja łącznikowa	982
4. Przetwarzanie danych osobowych	984
Art. 68b. [Udostępnianie lekarzom i felczerom certyfikatu umożliwiającego podpisywanie dokumentów elektronicznych]	986
1. Certyfikat wystawiany przez ZUS	986
2. Podmioty uprawnione do uzyskania certyfikatu	987
Art. 69. [Prewencja rentowa]	989
1. Prewencja rentowa a zadania i kompetencje ZUS	989
2. Pojęcie prewencji rentowej	990
3. Kierowanie na rehabilitację leczniczą	991
4. Udzielanie zamówień na usługi rehabilitacyjne	993
Art. 70. [Prognoza sytuacji finansowej funduszy]	994
1. Rachunek ubezpieczeniowy w systemie ubezpieczeń społecznych	994
2. Prognoza dla funduszu emerytalnego FUS a prognoza dla pozostałych funduszy FUS	995
3. Znaczenie rachunku ubezpieczeniowego	996
Art. 71. [Zadania zlecone i powierzone ZUS]	996
1. Pojęcie zadań	997
2. Struktura zadań ZUS – uwagi ogólne	997

3. Struktura zadań ZUS – zadania własne, zadania powierzone, zadania zlecone	997
4. Zasada odpłatności	998
Art. 71a. [Korespondencja wysyłana przez ZUS]	999
1. Zakres zastosowania	999
2. Doręczenia listem zwykłym	1000
3. Ciężar dowodu	1001
Art. 71aa. [Doręczenie wydruku pisma wydanego w postaci elektronicznej przy wykorzystaniu systemu teleinformatycznego ZUS]	1002
Art. 71ab. [Doręczenie pisma na adres do doręczeń elektronicznych; przekazanie pisma na profil informacyjny]	1003
Art. 71ac. [Doręczanie pism do ZUS – konieczność wykorzystania usługi online i posiadania profilu informacyjnego]	1006
Art. 71ad. [Doręczanie przez ZUS pism w postaci papierowej]	1008
Art. 71b. [Zadania ZUS w ramach koordynacji]	1009
Art. 72. [Organy ZUS]	1009
Art. 73. [Prezes ZUS]	1010
1. Zakres przepisu	1010
2. Tryb powoływania Prezesa ZUS	1011
2.1. Uwagi ogólne	1011
2.2. Opinia Rady Nadzorczej ZUS	1011
2.2.1. Pojęcie opinii	1011
2.2.2. Funkcje opinii	1011
2.2.3. Charakter prawny opinii	1012
2.2.4. Treść, tryb i termin wyrażenia opinii	1012
2.3. Akt powołania Prezesa ZUS	1013
3. Status osoby zajmującej stanowisko Prezesa ZUS	1014
4. Odwołanie Prezesa ZUS	1015
5. Odwołanie Prezesa ZUS a rezygnacja z pełnienia funkcji	1015
6. Funkcje Prezesa ZUS	1016
6.1. Uwagi ogólne	1016
6.2. Funkcja przewodniczącego Zarządu ZUS	1017
6.3. Funkcja organu administracji publicznej	1017
6.4. Funkcja przedstawiciela ZUS na zewnątrz	1017
6.5. Funkcja organu zarządzającego osoby prawnej	1018
6.6. Funkcja organu nadzoru zwierzchniego nad orzecznictwem lekarskim	1019
Art. 73a. [Wymogi kwalifikacyjne dla Prezesa ZUS]	1020
1. Uwagi ogólne	1020
2. Wymogi kwalifikacyjne	1021
3. Utrata wymogów kwalifikacyjnych	1021
Art. 74. [Zarząd ZUS]	1022
1. Skład Zarządu ZUS	1023
2. Akt powołania członka Zarządu ZUS	1023

3. Wynagrodzenia członków Zarządu ZUS	1024
4. Akt odwołania członka Zarządu ZUS	1024
5. Odwołanie członka Zarządu ZUS a rezygnacja z pełnienia funkcji	1025
6. Zakres działania Zarządu ZUS	1025
7. Tryb pracy Zarządu ZUS	1027
8. Statut ZUS	1027
8.1. Uwagi ogólne	1027
8.2. Tryb nadania	1028
8.3. Przedmiot regulacji	1029
8.4. Statut ZUS a jego regulamin organizacyjny	1029
Art. 74a. [Nabór na wolne stanowiska w ZUS]	1030
Art. 74b. [Informacje o kandydatach]	1033
Art. 74c. [Termin do składania dokumentów]	1034
Art. 74d. [Lista kandydatów na wolne stanowisko w ZUS]	1035
Art. 74e. [Protokół naboru]	1035
Art. 74f. [Informacja o naborze]	1037
Art. 74g. [Nabór uzupełniający]	1038
Art. 75. [Rada Nadzorcza ZUS]	1039
1. Uwagi ogólne	1040
2. Skład Rady Nadzorczej ZUS	1041
2.1. Uwagi wstępne	1041
2.2. Przedstawiciele płatników	1042
2.3. Przedstawiciele ubezpieczonych	1042
2.4. Przedstawiciele świadczeniobiorców	1042
2.5. Przedstawiciele ministrów	1043
2.6. Wymagania wobec członków Rady Nadzorczej ZUS	1044
2.7. Akt powołania	1044
2.8. Kadencja	1045
2.9. Akt odwołania	1046
3. Zadania Rady Nadzorczej ZUS	1046
4. Upoważnienie do wydania rozporządzenia	1048
Art. 75a. [Współpraca ZUS z Szefem Krajowego Centrum Informacji Kryminalnych]	1048
1. Szef Krajowego Centrum Informacji Kryminalnych i jego zadania	1048
2. Obowiązek współpracy z Szefem Krajowego Centrum Informacji Kryminalnych	1049
Art. 76. [Przychody ZUS]	1049
1. Katalog przychodów ZUS oraz jego funkcja	1050
2. Przychody z administracji ubezpieczeniowej ZUS	1051
3. Przychody z zarządzania funduszami uzupełniającymi system ubezpieczeń społecznych	1052
4. Przychody z tytułu gromadzenia składek na rzecz pozaubezpieczeniowych państwowych funduszy celowych	1052

5. Przychody z tytułu przekazywania środków do OFE przez ZUS . . .	1053
6. Przychody z wykonywania innych zadań publicznych oraz operacji majątkowych i finansowych	1054
Art. 77. [Wydatki ZUS]	1055
1. Autonomiczna gospodarka finansowa ZUS	1055
2. Rodzaje wydatków realizowanych przez ZUS	1056
3. Koszty obsługi polskich i zagranicznych świadczeń z zabezpieczenia społecznego	1057
4. Koszty obsługi dochodzenia składek	1058
5. Zwrot kosztów przejazdu uczestnikom w sprawach ubezpieczeń społecznych	1058
6. Inne koszty ZUS niewymienione w ustawie	1059
7. Ustawowy dostęp do informacji medycznej ze zwolnieniem z kosztów jej pozyskania	1059
Art. 77a. [Umarzanie należności cywilnoprawnych przypadających ZUS]	1060
1. Uwagi ogólne	1061
2. Umorzenie z urzędu	1063
3. Umorzenie i inne ulgi wnioskowe	1064
4. Forma umorzenia oraz udzielenia ulgi	1065
5. Zaniechanie dochodzenia	1066
Art. 78. [Sprawozdanie finansowe ZUS]	1067
1. Rachunkowość i sprawozdanie finansowe w ZUS	1067
2. Aktywa i pasywa w bilansie ZUS	1068
3. Rachunek zysków i strat ZUS	1069
4. Badanie sprawozdania finansowego przez biegłego rewidenta	1070
Art. 79. [Dane na kontach i ich ochrona]	1071
Art. 79a. [Pracownicy ZUS jako funkcjonariusze publiczni]	1072
Art. 79b. [Nakładanie na ZUS grzywny lub kary pieniężnej pozostającej w związku z realizacją obowiązków pracowniczych]	1073
Rozdział 8. Obowiązki ubezpieczonych oraz tryb odwoławczy	1076
Art. 80. [Obowiązki procesowe ubezpieczonych]	1077
1. Uwagi ogólne	1077
2. Obowiązek przedstawiania stanów faktycznych mających wpływ na prawo do świadczeń lub ich wysokość	1078
3. Obowiązek informowania o wszelkich zmianach mających wpływ na świadczenie	1078
4. Obowiązek przedkładania na żądanie środków dowodowych	1079
5. Obowiązek osobistego stawienia, jeżeli okoliczności sprawy tego wymagają	1080
6. Obowiązek poddania się badaniom lekarskim	1080
7. Obowiązek poddania się leczeniu lub rehabilitacji, jeżeli oczekuje się, że leczenie lub rehabilitacja przywróci zdolność do pracy lub spowodują, że zdolność do pracy zostanie zachowana	1081

	8. Obowiązki z art. 80 u.s.u.s. a inne przepisy procesowe	1081
	9. Wyjątki	1082
Art. 81.	[Wyłączenia obowiązków procesowych ubezpieczonych]	1082
	1. Uwagi ogólne	1082
	2. Przesłanka pierwsza	1082
	3. Przesłanka druga	1083
Art. 82.	[Sankcje za niewykonanie przez ubezpieczonych obowiązków procesowych]	1084
	1. Uwagi ogólne	1084
	2. Utrudnianie możliwości wyjaśnienia wszystkich okoliczności sprawy	1085
	3. Decyzja	1085
	4. Zawieszenie postępowania	1086
	5. Wstrzymanie wypłaty świadczenia	1087
	6. Podjęcie współpracy	1088
Art. 83.	[Decyzje ZUS w sprawach indywidualnych]	1088
	1. Prawna forma rozstrzygnięcia spraw	1089
	2. Zawieszenie postępowania w sprawie ustalania wymiaru składek na FEP i ich poboru oraz umarzania należności z tego tytułu	1091
	3. Podjęcie postępowania w sprawie ustalania wymiaru składek na FEP i ich poboru oraz umarzania należności z tego tytułu	1093
	4. Odwołanie od decyzji do sądu powszechnego	1093
	5. Odwołanie od bezczynności do sądu powszechnego	1094
	6. Autokontrola	1096
	7. Wniosek o ponowne rozpatrzenie sprawy	1098
Art. 83a.	[Ponowne ustalenie prawa lub zobowiązania]	1099
	1. Zakres przepisu	1100
	2. Ponowne ustalenie prawa lub zobowiązania	1100
	3. Ponowne ustalenie prawa lub zobowiązania w sprawach rozstrzygniętych orzeczeniem sądu	1102
	4. Tryby nadzwyczajne uregulowane w Kodeksie postępowania administracyjnego	1103
	5. Zaskarżalność decyzji	1104
	6. Wyłączenie	1104
Art. 83b.	[Postanowienia w postępowaniu przed ZUS]	1105
	1. Postanowienia kończące postępowanie w sprawie	1105
	2. Forma decyzji	1106
	3. Wyłączenie możliwości wniesienia zażalenia na postanowienie	1106
Art. 83c.	[Postanowienia w postępowaniu egzekucyjnym w administracji]	1108
	1. Dyrektor oddziału ZUS jako organ egzekucyjny	1108
	2. Organ odwoławczy od postanowień dyrektora oddziału ZUS	1108
	3. Zażalenie na postanowienie ZUS jako wierzyciela	1109
	4. Zażalenia na inne postanowienia ZUS	1109

Art. 83d. [Indywidualne interpretacje składkowe]	1109
1. Pojęcie interpretacji indywidualnej	1110
2. Interpretacje składkowe a indywidualne interpretacje z art. 34 ust. 1 p.p.	1110
3. Przedmiot interpretacji składkowej	1110
4. Zasada jawności	1111
5. Niedopuszczalność wydania interpretacji składkowej	1112
Art. 83e. [Wystawienie dokumentu poświadczającego stosowanie ustawodawstwa krajowego w zakresie zabezpieczenia społecznego]	1113
1. Uwagi ogólne	1114
2. Perspektywa wydawania oraz weryfikacji dokumentów poświadczających wynikająca z przepisów koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego	1114
3. Wydawanie oraz weryfikacja dokumentów poświadczających w orzecznictwie TSUE oraz SN	1117
4. Wydawanie i wycofywanie dokumentów poświadczających w przepisach krajowych	1119
Art. 83f. [Pisma sporządzone z wykorzystaniem systemu teleinformatycznego ZUS – brak konieczności umieszczenia własnoręcznego podpisu] ...	1121
Rozdział 9. Zwrot nienależnie pobranych świadczeń oraz odsetki za opóźnienie w wypłacie świadczeń	1122
Art. 84. [Nienależnie pobrane świadczenia]	1123
1. Istota instytucji nienależnie pobranych świadczeń	1125
2. Pojęcie nienależnie pobranych świadczeń w świetle art. 84 ust. 2 pkt 1 u.s.u.s.	1128
3. Pojęcie nienależnie pobranych świadczeń w świetle art. 84 ust. 2 pkt 2 u.s.u.s.	1130
4. Pojęcie nienależnie pobranych świadczeń w świetle art. 84 ust. 2 pkt 3 u.s.u.s.	1136
5. Zwrot nienależnie wypłaconych świadczeń przez płatnika lub inny podmiot	1137
6. Zasady zwrotu nienależnie pobranych świadczeń	1141
Art. 85. [Opóźnienie w wypłacie świadczeń]	1150
1. Prawo do odsetek z tytułu nieterminowego ustalenia prawa lub wypłaty świadczenia – uwagi ogólne	1150
2. Przesłanki powstania prawa do odsetek z tytułu nieterminowego ustalenia prawa lub wypłaty świadczenia	1151
Rozdział 10. Kontrola wykonywania zadań z zakresu ubezpieczeń społecznych	1157
Art. 86. [Zakres kontroli]	1157
1. Organizacja kontroli płatników składek w oddziałach ZUS	1158
2. Osoby uprawnione do prowadzenia kontroli	1158

3.	Podmioty podlegające kontroli	1159
4.	Przedmiot kontroli płatników	1159
4.1.	Kontrola ubezpieczonych niebędących przedsiębiorcami	1160
4.2.	Kontrola ubezpieczonych będących przedsiębiorcami	1162
Art. 87.	[Uprawnienia inspektorów kontroli ZUS]	1164
1.	Uprawnienia inspektora kontroli	1164
1.1.	Uwagi wprowadzające	1164
1.2.	Prawo do badania wszelkich ksiąg, dokumentów finansowo-księgowych i osobowych oraz innych nośników informacji związanych z zakresem kontroli	1165
1.3.	Prawo dokonywania oględzin i spisu składników majątku płatników zalegających z opłatą należności z tytułu składek	1166
1.4.	Prawo do zabezpieczenia zebranych dowodów	1167
1.5.	Prawo żądania udzielania informacji przez płatnika składek i ubezpieczonego; prawo legitymowania w celu ustalenia tożsamości osób, jeśli jest to niezbędne na potrzeby kontroli; prawo wzywania i przesłuchiwania świadków; prawo wzywania i przesłuchiwania płatnika składek i ubezpieczonego, jeżeli z powodu braku lub po wyczerpaniu innych środków dowodowych pozostały niewyjaśnione okoliczności mające znaczenie dla postępowania kontrolnego	1167
2.	Obowiązek wykorzystania informacji zawartych na kontaktach płatnika i ubezpieczonych	1168
Art. 88.	[Obowiązki płatników składek w trakcie kontroli]	1168
Art. 89.	[Wszczęcie kontroli]	1170
Art. 90.	[Przebieg kontroli]	1172
1.	Miejsce prowadzenia czynności	1173
2.	Prowadzenie czynności poza siedzibą lub miejscem prowadzenia działalności płatnika	1173
3.	Inspektor kontroli w siedzibie lub miejscu prowadzenia działalności płatnika	1174
4.	Prowadzenie czynności wobec przedsiębiorcy	1174
Art. 91.	[Protokół kontroli]	1174
Art. 91a.	(uchylony)	1176
Art. 91b.	[Odpowiednie stosowanie przepisów o kontroli]	1176
Art. 92.	[Bezstronność inspektora kontroli i obowiązek zachowania tajemnicy]	1177
1.	Wyłączenie inspektora kontroli	1177
2.	Przestrzeganie tajemnicy kontrolerskiej	1178
Art. 92a.	[Stosowanie przepisów Prawa przedsiębiorców]	1178
Art. 93.	[Inspektor kontroli ZUS]	1181
1.	Wymagania kwalifikacyjne inspektora kontroli	1182
2.	Wymóg posiadania nienagannej opinii	1183

3. Kryteria względnie obowiązujące	1184
4. Powołanie inspektora kontroli	1185
5. Odwołanie inspektora kontroli	1185
Art. 94. [Główny inspektor kontroli ZUS]	1186
Art. 95. (uchylony)	1187
Art. 96. [Obowiązki informacyjne izb i urzędów skarbowych]	1187
Art. 97. [Delegacja ustawowa – szczegółowe zasady kontroli płatników składek]	1188
Rozdział 11. Odpowiedzialność za wykroczenia przeciwko przepisom ustawy	1189
Art. 98. [Wykroczenia przeciwko przepisom ustawy]	1190
1. Źródła prawa	1190
2. Dobro prawne	1191
3. Podmiot wykroczenia	1191
4. Strona podmiotowa	1193
5. Czas popełnienia wykroczenia	1193
6. Formy stadialne i zjawiskowe	1194
7. Niedopełnienie obowiązku opłacania składek na ubezpieczenia społeczne w przewidzianym przepisami terminie (art. 98 ust. 1 pkt 1a u.s.u.s.)	1195
8. Niezgłaszanie danych wymaganych ustawą lub udzielanie w tych sprawach nieprawdziwych wyjaśnień lub odmowa ich udzielenia (art. 98 ust. 1 pkt 2 u.s.u.s.)	1197
9. Udaremnianie lub utrudnianie przeprowadzenia kontroli (art. 98 ust. 1 pkt 3 u.s.u.s.)	1198
10. Niedopełnianie obowiązku wypłacania świadczeń z ubezpieczeń społecznych i zasiłków finansowanych z budżetu państwa albo wypłacanie ich nienależnie (art. 98 ust. 1 pkt 4 u.s.u.s.)	1200
11. Zaniechanie prowadzenia dokumentacji związanej z obliczaniem składek oraz z wypłatą świadczeń z ubezpieczeń społecznych (art. 98 ust. 1 pkt 5 u.s.u.s.)	1202
12. Niedopełnianie obowiązku przesyłania deklaracji rozliczeniowych oraz imiennych raportów miesięcznych w przewidzianym terminie (art. 98 ust. 1 pkt 6 u.s.u.s.)	1203
13. Niedopełnianie obowiązku przekazywania dokumentów w odpowiedniej formie (art. 98 ust. 1 pkt 7 u.s.u.s.)	1203
14. Zaniechanie obowiązku opłacania składek lub dokonywania wpłat z innych tytułów, do których poboru jest obowiązany Zakład (art. 98 ust. 3 u.s.u.s.)	1204
15. Karnoprawna reakcja na czyn zabroniony	1206
16. Zbieg ocen prawnych – uwagi ogólne	1206
17. Zbieg wykroczenia z art. 98 ust. 1 pkt 1a u.s.u.s. z przestępstwem z art. 218 § 1a k.k.	1208

18. Zbieg wykroczeń z art. 98 ust. 3 u.s.u.s. w zw. z art. 98 ust. 1 pkt 1 u.s.u.s. i art. 193 pkt 3 u.ś.o.z. lub art. 122 ust. 1 pkt 1 u.p.z.	1209
19. Zbieg wykroczenia z art. 98 ust. 1 pkt 5 u.s.u.s. i przestępstwa z art. 218 § 1a k.k.	1209
20. Zbieg art. 98 ust. 1 pkt 2 u.s.u.s. z art. 219 k.k.	1210
Rozdział 12. Zmiany w obowiązujących przepisach	1212
Art. 99.	1212
Art. 100.	1212
Art. 101.	1212
Art. 102.	1213
Art. 103.	1213
Art. 104.	1213
Art. 105.	1213
Art. 106.	1213
Rozdział 13. Przepisy epizodyczne, przejściowe i końcowe	1214
Art. 107. [Obowiązki płatników składek]	1214
Art. 108. [Identyfikatory płatników]	1215
Art. 109. [Stosowanie przepisów dotychczasowych]	1215
Art. 110. [Ubruttowanie]	1215
Art. 111. [Podział składki na ubezpieczenie emerytalne]	1217
1. Podział składki emerytalnej w oparciu o kryterium daty urodzenia	1218
2. Termin zawarcia umowy z OFE	1218
3. Nieodwołalność oświadczenia woli o wyborze ubezpieczenia emerytalnego na zasadach określonych dla osób urodzonych po 31.12.1968 r.	1219
Art. 112. [Środki FRD]	1220
Art. 112a. [„Mały ZUS plus” w 2023 r.]	1222
1. Zakres podmiotowy przepisu	1222
2. Kontekst wprowadzenia przepisu	1225
Art. 113. [Kadencja dotychczasowych rad nadzorczych ZUS]	1226
Art. 113a. [Prezes ZUS w okresie przejściowym]	1227
Art. 113b. [Dyrektorzy oddziałów ZUS]	1227
Art. 113c. [Stosunek pracy pracowników ZUS]	1227
Art. 114. [Zmiany majątkowe]	1228
Art. 115. [ZUS jako następcą prawny]	1229
Art. 116. [Likwidacja dotychczasowego FUS]	1230
Art. 117. [Przejęcie kolejowych jednostek organizacyjnych przez ZUS]	1230
Art. 118. (uchylony)	1231
Art. 118a. [Pożyczki z budżetu państwa w 1999 r.]	1231
Art. 119. [Obowiązki banków w okresie przejściowym]	1232

Art. 120. [Zadania ZUS w okresie przejściowym]	1232
Art. 121. [Stopa procentowa składek na ubezpieczenie wypadkowe w okresie przejściowym]	1232
Art. 122. [Przepis derogacyjny]	1233
Art. 123. [Stosowanie przepisów Kodeksu postępowania administracyjnego]	1234
1. Uwagi ogólne	1234
2. Przepisy odniesienia i zakres odniesienia	1234
3. Sposób stosowania	1235
Art. 124. [Informacja o danych na koncie ubezpieczonego]	1236
Art. 125. (uchylony)	1236
Art. 126. [Stosowanie przepisów o emeryturze hipotecznej]	1237
Art. 127. [Wejście w życie ustawy]	1237
Autorzy	1239

Wykaz skrótów

Akty prawne

- k.c. – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2023 r. poz. 1610 ze zm.)
- k.k. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.)
- k.k.s. – ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2023 r. poz. 654 ze zm.)
- k.k.w. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 127 ze zm.)
- KN – ustawa z 26.01.1982 r. – Karta Nauczyciela (Dz.U. z 2023 r. poz. 984 ze zm.)
- Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- k.p. – ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2023 r. poz. 1465)
- k.p.a. – ustawa z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 775 ze zm.)
- k.p.c. – ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 1550 ze zm.)
- k.r.o. – ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359 ze zm.)
- k.s.h. – ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1467 ze zm.)
- k.w. – ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2023 r. poz. 2119)
- o.p. – ustawa z 29.08.1997 r. – Ordynacja podatkowa (Dz.U. z 2023 r. poz. 2383 ze zm.)
- p.p. – ustawa z 6.03.2018 r. – Prawo przedsiębiorców (Dz.U. z 2023 r. poz. 221 ze zm.)

- p.p.s.a. – ustawa z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2023 r. poz. 1634 ze zm.)
- pr.b. – ustawa z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 2488 ze zm.)
- pr.o. – ustawa z 14.12.2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 900 ze zm.)
- pr.p. – ustawa z 23.11.2012 – Prawo pocztowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 1640)
- pr.r. – ustawa z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. z 2022 r. poz. 2309 ze zm.)
- pr.s. – ustawa z 7.04.1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 2020 r. poz. 2261)
- pr. spółdz. – ustawa z 16.09.1982 r. – Prawo spółdzielcze (Dz.U. z 2021 r. poz. 648 ze zm.)
- pr.u. – ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2022 r. poz. 1520 ze zm.)
- p.s.w.n. – ustawa z 20.07.2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2023 r. poz. 742 ze zm.)
- r.k.p.s. – rozporządzenie Rady Ministrów z 30.12.1998 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu przeprowadzania kontroli płatników składek (Dz.U. Nr 164, poz. 1165)
- r.l.e. – rozporządzenie Ministra Rodziny i Polityki Społecznej z 3.03.2022 r. w sprawie legitymacji emeryta-rencisty (Dz.U. poz. 560)
- r.n.o.z. – rozporządzenie Ministra Finansów z 22.08.2005 r. w sprawie naliczania odsetek za zwłokę oraz opłaty prolongacyjnej, a także zakresu informacji, które muszą być zawarte w rachunkach (Dz.U. z 2021 r. poz. 703)
- RODO – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27.04.2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz.Urz. UE L 119, s. 1, ze zm.)
- r.o.n.p. – rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 14.12.2004 r. w sprawie orzekania o niezdolności do pracy (Dz.U. Nr 273, poz. 2711 ze zm.)
- rozporządzenie nr 883/2004 – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 883/2004 z 29.04.2004 r. w sprawie koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego (Dz.Urz. UE L 166, s. 1, ze zm.)
- rozporządzenie nr 987/2009 – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 987/2009 z 16.09.2009 r. dotyczące wykonywania rozporządzenia (WE)

-
- nr 883/2004 w sprawie koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego (Dz.Urz. UE L 284, s. 1, ze zm.)
- r.p.n. – rozporządzenie Rady Ministrów z 31.12.1975 r. w sprawie uprawnień pracowniczych osób wykonujących pracę nakładczą (Dz.U. z 1976 r. Nr 3, poz. 19 ze zm.)
- r.p.s.e. – rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 11.10.2011 r. w sprawie postępowania o świadczenia emerytalno-rentowe (Dz.U. Nr 237, poz. 1412)
- r.p.w.s. – rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z 18.12.1998 r. w sprawie szczegółowych zasad ustalania podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 728 ze zm.)
- r.r.l. – rozporządzenie Rady Ministrów z 12.10.2001 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu kierowania przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych na rehabilitację leczniczą oraz udzielania zamówień na usługi rehabilitacyjne (Dz.U. z 2019 r. poz. 277)
- r.r.s. – rozporządzenie Rady Ministrów z 21.09.2017 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu postępowania w sprawach rozliczania składek, do których poboru jest zobowiązany Zakład Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1771)
- r.s.z.u. – rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z 31.07.2003 r. w sprawie szczegółowych zasad umarzania należności z tytułu składek na ubezpieczenia społeczne (Dz.U. Nr 141, poz. 1365)
- TFUE – Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)
- TWE – Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 321E z 2006 r., s. 37)
- u.ARiMR – ustawa z 9.05.2008 r. o Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (Dz.U. z 2023 r. poz. 1199)
- u.CEIDG – ustawa z 6.03.2018 r. o Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej i Punkcie Informacji dla Przedsiębiorcy (Dz.U. z 2022 r. poz. 541 ze zm.)
- u.CIE – ustawa z 7.07.2023 r. o Centralnej Informacji Emerytalnej (Dz.U. poz. 1941)
- u.COVID-19 – ustawa z 2.03.2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz.U. z 2023 r. poz. 1327 ze zm.)
- u.d.a.r. – ustawa z 4.09.1997 r. o działach administracji rządowej (Dz.U. z 2022 r. poz. 2512 ze zm.)
-

- u.d.e. – ustawa z 18.11.2020 r. o doręczeniach elektronicznych (Dz.U. z 2023 r. poz. 285 ze zm.)
- u.d.i.p. – ustawa z 6.09.2001 r. o dostępie do informacji publicznej (Dz.U. z 2022 r. poz. 902)
- u.d.u.r. – ustawa z 11.09.2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. z 2023 r. poz. 656 ze zm.)
- u.e.k. – ustawa z 21.11.2008 r. o emeryturach kapitałowych (Dz.U. z 2018 r. poz. 926)
- u.e.l. – ustawa z 24.09.2010 o ewidencji ludności (Dz.U. z 2022 r. poz. 1191 ze zm.)
- u.e.p. – ustawa z 19.12.2008 r. o emeryturach pomostowych (Dz.U. z 2023 r. poz. 164 ze zm.)
- u.e.r. – ustawa z 17.12.1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2023 r. poz. 1251 ze zm.)
- u.e.s. – ustawa z 5.08.2022 r. o ekonomii społecznej (Dz.U. z 2023 r. poz. 1287 ze zm.)
- u.f. – ustawa z 6.04.1984 r. o fundacjach (Dz.U. z 2023 r. poz. 166)
- u.f.p. – ustawa z 27.08.2009 r. o finansach publicznych (Dz.U. z 2023 r. poz. 1270 ze zm.)
- u.f.r. – ustawa z 26.01.2023 r. o fundacji rodzinnej (Dz.U. poz. 326 ze zm.)
- u.FS – ustawa z 23.10.2018 r. o Funduszu Solidarnościowym (Dz.U. z 2023 r. poz. 647 ze zm.)
- u.g.p.r. – ustawa z 15.09.2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw (Dz.U. z 2023 r. poz. 1145 ze zm.)
- u.i.d.p. – ustawa z 17.02.2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne (Dz.U. z 2023 r. poz. 57 ze zm.)
- u.KAS – ustawa z 16.11.2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej (Dz.U. z 2023 r. poz. 615 ze zm.)
- u.KOWR – ustawa z 10.02.2017 r. o Krajowym Ośrodku Wsparcia Rolnictwa (Dz.U. z 2023 r. poz. 1308 ze zm.)
- u.k.s. – ustawa z 22.03.2018 r. o komornikach sądowych (Dz.U. z 2023 r. poz. 1691 ze zm.)
- u.KSAP – ustawa z 14.06.1991 r. o Krajowej Szkole Administracji Publicznej im. Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Lecha Kaczyńskiego (Dz.U. z 2023 r. poz. 1952 ze zm.)
- u.k.w.h. – ustawa z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. z 2023 r. poz. 1984)
- u.m.w.p. – ustawa z 10.10.2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę (Dz.U. z 2020 r. poz. 2207 ze zm.)
- u.n.ś.k. – ustawa z 22.05.2009 r. o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 301)

-
- u.o.d. – ustawa z 4.02.2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 (Dz.U. z 2023 r. poz. 204 ze zm.)
- u.o.f.f.e. – ustawa z 28.08.1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 930 ze zm.)
- u.o.f.u.s. – ustawa z 25.11.1986 r. o organizacji i finansowaniu ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 1989 r. Nr 25, poz. 137 ze zm.) – nie obowiązuje
- u.o.O. – ustawa z 11.03.2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz.U. z 2022 r. poz. 2305 ze zm.)
- u.o.r.p. – ustawa z 13.07.2006 r. o ochronie roszczeń pracowniczych w razie niewypłacalności pracodawcy (Dz.U. z 2023 r. poz. 1087)
- u.P. – ustawa z 6.04.1990 r. o Policji (Dz.U. z 2023 r. poz. 171 ze zm.)
- u.p.d.o.f. – ustawa z 26.07.1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2647 ze zm.)
- u.p.d.o.p. – ustawa z 15.02.1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2587 ze zm.)
- u.p.e.a. – ustawa z 17.06.1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (Dz.U. z 2023 r. poz. 2505 ze zm.)
- u.p.i.k. – ustawa z 6.07.2001 r. o przetwarzaniu informacji kryminalnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2448 ze zm.)
- u.PIP – ustawa z 13.04.2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy (Dz.U. z 2022 r. poz. 1614 ze zm.)
- u.p.p.k. – ustawa z 4.10.2018 r. o pracowniczych planach kapitałowych (Dz.U. z 2023 r. poz. 46 ze zm.)
- u.p.s. – ustawa z 12.03.2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2023 r. poz. 901 ze zm.)
- u.p.s. z 1990 r. – ustawa z 29.11.1990 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 1998 r. Nr 64, poz. 414 ze zm.)
- u.p.t.u. – ustawa z 11.03.2004 r. o podatku od towarów i usług (Dz.U. z 2023 r. poz. 1570 ze zm.)
- u.p.z. – ustawa z 20.04.2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2023 r. poz. 735 ze zm.)
- u.r. – ustawa z 29.09.1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2023 r. poz. 120 ze zm.)
- u.RDS – ustawa z 24.07.2015 r. o Radzie Dialogu Społecznego i innych instytucjach dialogu społecznego (Dz.U. z 2018 r. poz. 2232 ze zm.)
- u.RM – ustawa z 8.08.1996 r. o Radzie Ministrów (Dz.U. z 2022 r. poz. 1188 ze zm.)
- u.r.s. – ustawa z 27.06.2003 r. o rencie socjalnej (Dz.U. z 2023 r. poz. 2194)
- u.r.z.s. – ustawa z 27.08.1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 100 ze zm.)
-

- u.s.r. – ustawa z 4.10.2018 r. o spółdzielniach rolników (Dz.U. poz. 2073 ze zm.)
- u.s.u.s. – ustawa z 13.10.1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 2023 r. poz. 1230 ze zm.)
- u.ś.o.z. – ustawa z 27.08.2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2561 ze zm.)
- u.ś.p.u.s. – ustawa z 25.06.1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (Dz.U. z 2022 r. poz. 1732 ze zm.)
- u.ś.r. – ustawa z 28.11.2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 390 ze zm.)
- u.ś.w. – ustawa z 7.07.2023 r. o świadczeniu wspierającym (Dz.U. poz. 1429)
- u.u.p. – ustawa z 19.08.2011 r. o usługach płatniczych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2360 ze zm.)
- u.u.s.r. – ustawa z 20.12.1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz.U. z 2023 r. poz. 208 ze zm.)
- u.u.s.w.p. – ustawa z 30.10.2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2189 ze zm.)
- u.w.m.p.s. – ustawa z 9.05.1996 r. o wykonywaniu mandatu posła i senatora (Dz.U. z 2022 r. poz. 1339 ze zm.)
- u.w.n.p. – ustawa z 3.12.2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (Dz.U. z 2023 r. poz. 970)
- u.zatr.socj. – ustawa z 13.06.2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz.U. z 2022 r. poz. 2241)
- u.z.e.f. – ustawa z 18.02.1994 r. o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Straży Marszałkowskiej, Służby Ochrony Państwa, Państwowej Straży Pożarnej, Służby Celno-Skarbowej i Służby Więziennej oraz ich rodzin (Dz.U. z 2023 r. poz. 1280 ze zm.)
- u.z.e.ż.z. – ustawa z 10.12.1993 r. o zaopatrzeniu emerytalnym żołnierzy zawodowych oraz ich rodzin (Dz.U. z 2022 r. poz. 2528 ze zm.)
- u.z.o. – ustawa z 4.04.2014 r. o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów (Dz.U. z 2020 r. poz. 1297 ze zm.)
- u.z.r.z. – ustawa z 28.04.2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021–2027 (Dz.U. poz. 1079)
- u.z.s. – ustawa z 5.07.2018 r. o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej i innych ułatwieniach związanych z sukcesją przedsiębiorstw (Dz.U. z 2021 r. poz. 170)

- z.u.s.u.s./ – ustawa z 11.05.2017 r. o zmianie ustawy o systemie ubezpieczeń spo-
nowela – łecznych oraz ustawy o zmianie ustawy – Kodeks pracy oraz nie-
z 11.05.2017 r. których innych ustaw (Dz.U. poz. 1027)

Periodyki

- Annales UMCS – Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio G, Ius
Apel.-W-wa – Apelacja – Sąd Apelacyjny w Warszawie
DP-BISP – Doradztwo Podatkowe – Biuletyn Instytutu Studiów Podatkowych
EPS – Europejski Przegląd Sądowy
GSP – Gdańskie Studia Prawnicze
GSP-PO – Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa
KPP – Kwartalnik Prawa Prywatnego
M. Praw. – Monitor Prawniczy
MP – Monitor Podatkowy
MPP – Monitor Prawa Pracy
NP – Nowe Prawo
ONSA – Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
ONSAiWSA – Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego i wojewódzkich
sądów administracyjnych
OSA – Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSAŁ – Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Łodzi
OSAP – Opolskie Studia Administracyjno-Prawne
OSNAP – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy
i Ubezpieczeń Społecznych (do nr 1 z 2003 r.)
OSNC – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNCP – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna, Pracy i Ubezpie-
czeń Społecznych
OSNKW – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Izba Wojskowa
OSNP – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecz-
nych i Spraw Publicznych (od 2.04.2018 r. Izba Pracy i Ubezpieczeń
Społecznych)
OSNwSK – Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
OSP – Orzecznictwo Sądów Polskich
OTK – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Seria A
PBPiS – Prawo Budżetowe Państwa i Samorządu
PiP – Państwo i Prawo
PiR – Prewencja i Rehabilitacja
PiZS – Praca i Zabezpieczenie Społeczne
Pol. Społ. – Polityka Społeczna

PP	– Przegład Podatkowy
PPiA	– Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegład Prawa i Administracji
PPH	– Przegład Prawa Handlowego
PPP	– Przegład Prawa Publicznego
Pr. Pracy	– Prawo Pracy
Prok. i Pr.	– Prokuratura i Prawo
PS	– Przegład Sądowy
PUG	– Przegład Ustawodawstwa Gospodarczego
PUSiZ	– Przegład Ubezpieczeń Społecznych i Zdrowotnych
RAiP	– Roczniki Administracji i Prawa
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
RP.ZN	– Radca Prawny. Zeszyty Naukowe
Sł. Prac.	– Służba Pracownicza
SPiA	– Studia Prawnicze i Administracyjne
ST	– Samorząd Terytorialny
Studia BAS	– Studia Biura Analiz Sejmowych
US.TiP	– Ubezpieczenia społeczne. Teoria i praktyka
WPP	– Wojskowy Przegład Prawniczy
ZNSA	– Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego
ZZZS	– Z Zagadnień Zabezpieczenia Społecznego

Inne

ABW	– Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego
AW	– Agencja Wywiadu
BIP	– Biuletyn Informacji Publicznej
BOR	– Biuro Ochrony Rządu
CBA	– Centralne Biuro Antykorupcyjne
CBOSA	– Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych
CEIDG	– Centralna Ewidencja i Informacja o Działalności Gospodarczej
CIE	– Centralna Informacja Emerytalna
CRP KEP	– Centralny Rejestr Podmiotów – Krajowej Ewidencji Podatników
EOG	– Europejski Obszar Gospodarczy
ePUAP	– Elektroniczna Platforma Usług Administracji Publicznej
ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
FEP	– Fundusz Emerytur Pomostowych
FGŚP	– Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych
FK	– Fundusz Kościelny
FP	– Fundusz Pracy
FRD	– Fundusz Rezerwy Demograficznej
FS	– Fundusz Solidarnościowy

funkcjonariusze	– funkcjonariusze Policji, ABW, AW, CBA, SKW, SWW, SG, SW, PSP, SOP, SC-S i SM
FUS	– Fundusz Ubezpieczeń Społecznych
GUS	– Główny Urząd Statystyczny
IKE	– indywidualne konto emerytalne
IKZE	– indywidualne konto zabezpieczenia emerytalnego
KAS	– Krajowa Administracja Skarbowa
KNF	– Komisja Nadzoru Finansowego
KRS	– Krajowy Rejestr Sądowy
KRUS	– Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego
KSAP	– Krajowa Szkoła Administracji Publicznej im. Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Lecha Kaczyńskiego
NBP	– Narodowy Bank Polski
NFZ	– Narodowy Fundusz Zdrowia
NIP	– numer identyfikacji podatkowej
NRB	– Numeru Rachunku Bankowego
NSA	– Naczelny Sąd Administracyjny
OEK	– okresowa emerytura kapitałowa
OFE	– otwarty fundusz emerytalny
ONZ	– Organizacja Narodów Zjednoczonych
PAN	– Polska Akademia Nauk
PESEL	– Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności
PFRON	– Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
PIP	– Państwowa Inspekcja Pracy
PKD	– Polska Klasyfikacja Działalności
PPE	– pracownicze programy emerytalne
PPK	– pracownicze plany kapitałowe
PRL	– Polska Rzeczpospolita Ludowa
PSP	– Państwowa Straż Pożarna
PUE ZUS	– Platforma Usług Elektronicznych Zakładu Ubezpieczeń Społecznych
PUP	– powiatowy urząd pracy
REGON	– Krajowy rejestr urzędowy podmiotów gospodarki narodowej
RM	– Rada Ministrów
RP	– Rzeczypospolita Polska
SA	– Sąd Apelacyjny
SC	– Służba Celna
SC-S	– Służba Celno-Skarbowa
SG	– Straż Graniczna
SKW	– Służba Kontrwywiadu Wojskowego
SM	– Straż Marszałkowska

SN/Sąd	– Sąd Najwyższy
SO	– Sąd Okręgowy
SOP	– Służba Ochrony Państwa
SP	– Skarb Państwa
SR	– Sąd Rejonowy
SW	– Służba Więzienna
SWW	– Służba Wywiadu Wojskowego
TK/Trybunał	– Trybunał Konstytucyjny
TS/TSUE	– Trybunał Sprawiedliwości / Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
TUS	– Trybunał Ubezpieczeń Społecznych
Unia/UE	– Unia Europejska
WSA	– Wojewódzki Sąd Administracyjny, wojewódzki(e) sąd(y) administracyjny(e)
ZUS/Zakład	– Zakład Ubezpieczeń Społecznych

Przedmowa

Komentarz do ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych stanowi kompleksowe ujęcie zagadnień prawa ubezpieczeń społecznych, w szczególności w dziedzinie podlegania ubezpieczeniom społecznym (w tym zwłaszcza zakresu ubezpieczenia obowiązkowego i dobrowolnego oraz zbiegu tytułów ubezpieczeń), finansowania ubezpieczeń społecznych (w tym zwłaszcza opłacania i rozliczania składek na te ubezpieczenia oraz ich ewidencjonowania na kontach płatników i kontach/subkontach ubezpieczonych), a także organizacji ubezpieczeń społecznych (analiza statusu prawno-administracyjnego Zakładu Ubezpieczeń Społecznych i prawno-ekonomicznego Funduszu Ubezpieczeń Społecznych i Funduszu Rezerwy Demograficznej). Dużo uwagi poświęcono również takim doniosłym kwestiom prawnym, jak: zwrot nienależnie pobranych świadczeń, ustalanie podstawy wymiaru składek czy też, z szerokim odniesieniem się do przepisów Ordynacji podatkowej, dochodzenie należności z tytułu składek.

Autorami Komentarza są nie tylko uznani specjaliści z zakresu prawa ubezpieczeń społecznych (pracownicy naukowcy i praktycy z ZUS), lecz także – co jest podyktowane częściowo pozaubezpieczeniową materią komentowanej ustawy – osoby zajmujące się prawem pracy, postępowaniem administracyjnym lub ochroną danych osobowych, które skomentowały artykuły dotyczące m.in. odpowiedzialności za wykroczenia przeciwko przepisom ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, naboru na wolne stanowisko w ZUS, postępowania przed organem rentowym czy też udostępniania danych o ubezpieczonych i płatnikach. W doborze Autorów kierowano się ich zainteresowaniami naukowymi i doświadczeniem zawodowym w obszarach związanych z komentowaną ustawą.

W Komentarzu zawarto liczne odwołania do literatury przedmiotu i orzecznictwa sądowego. Został on zatem przygotowany zarówno na potrzeby rozwoju nauki prawa ubezpieczeń społecznych, jak i w celu ułatwienia stosowania i wykładni przepisów tego prawa praktykom, w szczególności pracownikom obsługi prawnej ZUS oraz sędziom, radcom prawnym i adwokatom prowadzącym sprawy z tego zakresu. Może się on także okazać przydatny dla studentów piszących prace dyplomowe w dziedzinie

ubezpieczeń społecznych oraz samych ubezpieczonych (np. pracowników, przedsiębiorców) poszukujących wiedzy na temat adresowanych do nich rozwiązań prawnych.

Trzeba też podkreślić, że opracowanie ma charakter pracy zbiorowej, ale nie wspólnej, co oznacza, że każdy z Autorów prezentuje swój własny pogląd na dane zagadnienie prawne.

Opole, grudzień 2023 r.

Kamil Antonów

USTAWA

z dnia 13 października 1998 r.

o systemie ubezpieczeń społecznych

(tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1230; zm.: Dz.U. z 2023 r. poz. 1429, poz. 1672, poz. 1941)

ROZDZIAŁ 1

Przepisy ogólne

Literatura: K. Antonów, *Koncepcja ryzyka socjalnego w polskim prawie ubezpieczeń społecznych*, PPIA 2020/123; K. Antonów, *OFE – niepotrzebny i nieudany komponent polskiego systemu emerytalnego* [w:] *Prawo pracy i prawo socjalne. Teraźniejszość i przyszłość. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Herbertowi Szurgaczowi*, red. R. Babińska-Górecka, A. Przybyłowicz, K. Stopka, A. Tomanek, Wrocław 2021; K. Antonów, *OFE – ubezpieczenie versus oszczędzanie* [w:] *Współczesne problemy prawa pracy i ubezpieczeń społecznych. XVIII Zjazd Katedr i Zakładów Prawa Pracy i Ubezpieczeń Społecznych*, Warszawa, 26–28 maja 2011 r., red. L. Florek, Ł. Pisarczyk, Warszawa 2011; K. Antonów, *Prawo ubezpieczeń społecznych a prawo ubezpieczeń gospodarczych (osobowych)*, OSAP 2018/16(3); K. Antonów, *Solidarność w prawie zabezpieczenia społecznego (ubezpieczeniach społecznych i zdrowotnym)* [w:] *W poszukiwaniu nowych form solidaryzmu społecznego*, red. A. Łabno, t. 3, *Państwo solidarne*, Warszawa 2018; K. Antonów, *Sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych. Pojęcie oraz właściwości postępowań przedsądowych i ochrony cywilnosądowej*, Warszawa 2011; K. Antonów, *Wypowiedzenie stosunku pracy w związku z osiągnięciem wieku emerytalnego w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości i Sądu Najwyższego* [w:] *Z aktualnych zagadnień prawa pracy i zabezpieczenia społecznego. Księga jubileuszowa Profesora Waleriana Sanetry*, red. B. Cudowski, J. Iwulski, Białystok 2013; K. Antonów, *Zasady równości i sprawiedliwości społecznej w prawie emerytalnym*, *Annales UMCS* 2015/62(2); R. Babińska-Górecka, *Problem niepodlegania ubezpieczeniom społecznym z tytułu wykonywania pracy na podstawie umów cywilnoprawnych (uwagi na tle relacji przepisu art. 8 ust. 2a ustawy systemowej do przepisu art. 9 ust. 1 ustawy systemowej)*, *PiZS* 2023/6; T. Bińczycka-Majewska, *Koordinacja systemów zabezpieczenia społecznego w Unii Europejskiej*, Kraków 1999; T. Bińczycka-Majewska, *Międzynarodowe uwarunkowania polskiego systemu zabezpieczenia społecznego* [w:] *Prawo pracy a wyzwania XXI-go wieku. Księga jubileuszowa Profesora Tadeusza Zielińskiego*, red. M. Matey-Tyrowicz, L. Nawacki, B. Wagner, Warszawa 2002; A. Chróścicki, *Ustawa o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych. Komentarz*, Warszawa 2010; T. Dybowski, *Zasady sprawiedliwości społecznej jako problem konstytucyjny w orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego* [w:] *Sądownictwo konstytucyjne. Studia i materiały*, t. 2, red. A. Jankiewicz, D. Trapkowska, L. Wołyńska, Warszawa 1996; D. Dzienisiuk, *Prawo pracy a prawo ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 2016; D. Dzienisiuk, *Zabezpieczenie społeczne w Unii Europejskiej – koordynacja świadczeń*, Warszawa 2004; *Ewolucja ubezpieczeń społecznych w okresie transformacji ustrojowej*, red. B. Wagner, A. Malaka, Bydgoszcz 2011; I. Jędrasik-Jankowska, *Geneza, rozwój i stan ubezpieczeń społecznych* [w:] *Ubezpieczenia społeczne w procesie zmian. 80 lat Zakładu Ubezpieczeń Społecznych*, red. K.W. Frieske, R. Przychodaj, Warszawa 2014; I. Jędrasik-Jankowska, *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Warszawa 2020; J. Jończyk, *O ubezpieczeniu społecznym (wykład)*, *PiZS* 2017/9; J. Jończyk, *Prawo zabezpieczenia społecznego*, Kraków 2001, 2006; U. Kalina-Prasznic, *Społeczne zabezpieczenie emerytalne pracowników. Między prawem a rynkiem*, Warszawa 2012; U. Kalina-Prasznic, *Uwagi na temat reformy ubezpieczenia społecznego pracowników*, *PiZS* 1999/1; *Kodeks pracy. Komentarz*, red. K.W. Baran, t. 2, *Art. 94–304⁵*, Warszawa 2022; *Kodeks pracy. Komentarz*, red. L. Florek, Warszawa 2017; K. Kolasiński, *Modele i funkcje ubezpieczeń społecznych*, Toruń 1990; *Konstytucja biznesu. Komentarz*, red. M. Wierzbowski, Warszawa 2019; K. Krzeczkowski, *Idee przewodnie ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 1936; *Leksykon prawa ubezpieczeń społecznych. 100 podstawowych pojęć*, red. A. Wypych-Zywicka,

Warszawa 2016; M. Lewandowicz-Machnikowska, *Regulacja prawna socjalnego wsparcia dla osób o niskich dochodach*, Wrocław 2013; T. Liszcz, *Ubezpieczenie społeczne i zaopatrzenie społeczne w Polsce. Zagadnienia prawne*, Kraków 1997; J. Łazowski, *Wstęp do nauki o ubezpieczeniach*, Warszawa 1934; T. Major (red.), B. Pałowska, *Ubezpieczenia społeczne migrujących pracowników oraz osób prowadzących działalność gospodarczą*, Warszawa 2004; A. Malaka, *Ustawa scaleniowa – okoliczności jej uchwalenia i znaczenie dla rozwoju ubezpieczenia społecznego* [w:] *Ubezpieczenie społeczne – dawniej i dziś. W 80-lecie uchwalenia ustawy o ubezpieczeniu społecznym*, red. Ł. Kucharczyk-Rok, O. Rawski, A. Żoła, Wrocław 2013; E. Maniewska, *Ubezpieczenie społeczne pracownika całkowicie ubezwłasnowolnionego*, PiZS 2020/4; E. Modliński, *Podstawowe zagadnienia ubezpieczenia społecznego* [w:] *Wybrane zagadnienia prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, red. U. Jackowiak, GSP 2000/6; W. Muszalski, *Prawo socjalne*, Warszawa 2010; W. Muszalski, *Ubezpieczenie społeczne. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2004; M. Myszkę, *Zasada równego traktowania obywateli UE w dostępie do systemów zabezpieczenia społecznego*, EPS 2006/11; J. Nowacki, *Sprawiedliwość a równość w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego* [w:] *W kręgu zagadnień konstytucyjnych. Profesorowi Eugeniuszowi Zwierzchowskiemu w darze*, red. M. Kudej, Katowice 1999; J. Oniszczyk, *Wolności i prawa socjalne oraz orzecznictwo konstytucyjne*, Warszawa 2005; R. Pacud, *Przedmiot prawa ubezpieczeń społecznych*, OSAP 2018/16(3); J. Piotrowski, *Zabezpieczenie społeczne. Problematyka i metody*, Warszawa 1966; *Prawo pracy i ubezpieczeń społecznych*, red. K.W. Baran, Warszawa 2022; *Prawo przedsiębiorców. Komentarz*, red. A. Pietrzak, Warszawa 2019; *Problemy prawa ubezpieczeń społecznych*, red. B. Wagner, Kraków 1996; A. Przybyłowicz, *Umowy cywilnoprawne jako tytuł ubezpieczenia społecznego – potencjalne kierunki rozszerzenia obowiązku ubezpieczenia*, PiZS 2023/7; *Rozwój ubezpieczeń społecznych w Polsce*, red. Cz. Jackowiak, Ossolineum 1991; W. Sanetra, *Aksjologiczne podstawy prawa ubezpieczeń społecznych* [w:] *Ubezpieczenia społeczne w procesie zmian. 80 lat Zakładu Ubezpieczeń Społecznych*, red. K.W. Frieske, R. Przychodaj, Warszawa 2014; K. Stopka, *O okolicznościach wyłączających podleganie ubezpieczeniom społecznym obywateli państw obcych na tle poglądów judykatury (art. 5 ust. 2 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych)*, PPIA 2022/130; *System Prawa Pracy*, red. W. Baran, t. 2, *Indywidualne prawo pracy*, red. G. Goździewicz, Warszawa 2017; *System prawa ubezpieczeń społecznych*, red. A. Wypych-Żywicka, t. 1, *Część ogólna*, Warszawa 2020; *System ubezpieczeń społecznych. Zagadnienia podstawowe*, red. G. Szpor, Warszawa 2016; W. Szubert, *O charakterze prawnym ubezpieczenia społecznego*, PiZS 1972/3; W. Szubert, *Ubezpieczenie społeczne. Zarys systemu*, Warszawa 1987; H. Szurgacz, *Prawo socjalne w latach 1989-1999. Kilka uwag o kierunku rozwoju* [w:] *Prawo pracy a wyzwania XXI-go wieku. Księga jubileuszowa Profesora Tadeusza Zielińskiego*, red. M. Matej-Tyrowicz, L. Nawacki, B. Wagner, Warszawa 2002; A. Szybkie, *Podleganie w Polsce ubezpieczeniom społecznym przez cudzoziemców w świetle zasady równego traktowania wynikającej z prawa UE i umów o zabezpieczeniu społecznym*, PiZS 2016/6; *Wielka encyklopedia prawa*, red. B. Holyt, R. Hauser, t. 12, *Prawo socjalne*, red. H. Szurgacz, Warszawa 2017; K. Ślebzak, *Aksjologiczne podstawy prawa ubezpieczeń społecznych ze szczególnym uwzględnieniem solidarności i sprawiedliwości* [w:] *Aksjologiczne podstawy prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, red. M. Skąpski, K. Ślebzak, Poznań 2014; K. Ślebzak, *Konstytucyjne podstawy prawa ubezpieczeń społecznych*, OSAP 2018/16(3); K. Ślebzak, *Koordinacja systemów zabezpieczenia społecznego. Komentarz*, Warszawa 2012; K. Ślebzak, *Podmiotowy zakres zasady równego traktowania w świetle przepisów wspólnotowej koordynacji* [w:] *Prawo wobec dyskryminacji w życiu społecznym, gospodarczym i politycznym*, red. Z. Niedbała, Warszawa 2011; K. Ślebzak, *Prawo do zabezpieczenia społecznego w Konstytucji RP. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2015; K. Ślebzak, *Próba charakterystyki prawnej ubezpieczenia społecznego pracowników*, PiP 2001/12; K. Ślebzak, *Zasada solidarności w społecznym ubezpieczeniu emerytalnym* [w:] *Z zagadnień prawa pracy i prawa socjalnego. Księga jubileuszowa Profesora Herberta Szurgacza*, red. Z. Kubot, T. Kuczyński, Warszawa 2011; A.M. Świątkowski, *Europejskie prawo socjalne*, t. 3, *Europejskie prawo ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 2000; *Ubezpieczenia gospodarcze*, red. T. Sangowski, Warszawa 2000; *Ubezpieczenia majątkowe. Ochrona ubezpieczeniowa mienia społecznego*, red. W. Warkało, Warszawa 1971; *Ubezpieczenia społeczne na Górnym Śląsku 1922–2017*, red. W. Koczur, Z. Muczko, Warszawa–Chorzów 2018; *Ubezpieczenie społeczne w umowach międzynarodowych – zbiór tekstów*, opr. W.J. Sobczak, Warszawa 1995; *Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych. Komentarz*, red. B. Gudowska, J. Strusińska-Żukowska, Warszawa 2014; G. Uścińska, *Prawo ubezpieczeń społecznych. Zasady, finansowanie, organizacja*, Warszawa 2019; G. Uścińska, *Prawo zabezpieczenia społecznego*, Warszawa 2021; B. Wagner, *Równość w ubezpieczeniach społecznych* [w:] *Prawo pracy u progu XXI wieku. Stare problemy i wyzwania współczesności. Materiały z XIII Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Prawa Pracy*, Białystok 2001; B. Wagner, *Z problematyki równości w ubezpieczeniach społecznych* [w:] *Aksjologiczne podstawy prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, red. M. Skąpski, K. Ślebzak, Poznań 2014;

Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych. Komentarz, red. J. Wantoch-Rekowski, Warszawa 2015; W. Warkałło, W. Marek, W. Mogiński, *Prawo ubezpieczeniowe*, Warszawa 1983; H.F. Zacher, *Rozwój zabezpieczenia społecznego w Europie [w:] Ład społeczny w Polsce i Niemczech na tle jednoczącej się Europy. Księga pamiątkowa poświęcona Czesławowi Jackowiakowi*, red. B. von Maydell, T. Zieliński, Warszawa 1999; H.F. Zacher, *Uwagi o solidarności międzypokoleniowej [w:] Z aktualnych problemów prawa pracy i prawa socjalnego*, red. H. Szurgacz, AUW. Prawo 2009/307; M. Zieleniecki, *Geneza i rozwój społecznych ubezpieczeń rentowych [w:] Niezdolność do pracy jako ryzyko w społecznym ubezpieczeniu rentowym*, red. P. Bieniek, O. Rawski, Warszawa–Chorzów 2014; M.J. Zieliński, *Otwarte fundusze emerytalne jako wykonawcy ubezpieczenia społecznego w świetle swobody przepływu kapitału i swobody świadczenia usług w Unii Europejskiej*, Warszawa 2016; T. Zieliński, *Ubezpieczenia społeczne pracowników. Zarys systemu prawnego – część ogólna*, Warszawa–Kraków 1994.

Art. 1. [Pojęcie i rodzaje ubezpieczeń społecznych]

Ubezpieczenia społeczne obejmują:

- 1) ubezpieczenie emerytalne;
- 2) ubezpieczenia rentowe;
- 3) ubezpieczenie w razie choroby i macierzyństwa, zwane dalej „ubezpieczeniem chorobowym”;
- 4) ubezpieczenie z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, zwane dalej „ubezpieczeniem wypadkowym”.

1. Zarys historii ubezpieczeń społecznych w Polsce

1.1. Okres międzywojenny

Rozwój ubezpieczeń społecznych w Polsce nastąpił po odzyskaniu niepodległości, kiedy to zaczęto podejmować działania na rzecz zmiany i ujednoczenia różnych porządków prawnych stanowiących na ziemiach II RP pozostałości po ustawodawstwach państw zaborczych. W tym zakresie, ze względu na to, że najbardziej rozbudowany system ubezpieczeń społecznych istniał w zaborze pruskim, jako główne rozwiązanie przyjęto niemiecki (tzw. bismarckowski) model ubezpieczeń społecznych (zob. J. Jończyk, *Prawo...*, 2001, s. 72 i n.). W okresie międzywojennym poszczególne instytucje ubezpieczeń społecznych wprowadzano stopniowo, obejmując określonym rodzajem ubezpieczenia kolejne grupy zawodowe na poszczególnych obszarach rozbitego dzielnicowo państwa.

Najwcześniej uregulowano ubezpieczenie chorobowe (na terenie całego kraju od 1920 r., wyjąwszy Górny Śląsk, gdzie w okresie międzywojennym obowiązywała Ordynacja ubezpieczeniowa Rzeszy z 19.07.1911 r.), które pierwotnie miało charakter powszechny, zaś ostatecznie od 1933 r. wyłączono z niego robotników rolnych. Co do ubezpieczenia wypadkowego, to zostało ono wprowadzone w 1924 r. (początkowo z wyłączeniem województw pomorskiego i poznańskiego oraz Górnego Śląska, na których obowiązywały regulacje niemieckie), a od 1933 r. ujednoczone na terenie

całego kraju i rozszerzone o ochronę obejmującą również choroby zawodowe. Natomiast odnośnie do ubezpieczenia emerytalnego, to objęło ono najpierw (w 1927 r.) pracowników umysłowych, a następnie (w 1933 r.) robotników (pracowników fizycznych), poza robotnikami na Górnym Śląsku objętymi wyżej wymienioną niemiecką Ordynacją ubezpieczeniową. Odnotować trzeba jednak, że robotnicy w porównaniu z pracownikami umysłowymi otrzymali gorszy standard ochrony prawnej w zakresie zarówno warunków nabycia prawa do świadczeń, jak i obliczania ich wysokości (zob. A. Malaka, *Ustawa...*, s. 17–18), czego ogólnym przejawem było przyjęcie domniemania inwalidztwa robotnika w razie osiągnięcia 65 lat, podczas gdy prawo do renty starczej dla pracowników umysłowych przysługiwało niezależnie od zdolności do wykonywania zawodu po ukończeniu 65. roku życia. Powyższy kształt międzywojenne ubezpieczenia społeczne przybrały na skutek uchwalenia tzw. ustawy scaleniowej (tj. ustawy z 28.03.1933 r. o ubezpieczeniu społecznym, Dz.U. Nr 51, poz. 396 ze zm.), która w dużym stopniu ujednoliciła zróżnicowane (pozaborcze) reżimy prawne oraz stworzyła organizacyjne i finansowe podstawy działalności instytucji ubezpieczeniowej (ZUS).

Nie można też zapomnieć, że w II RP niemal całkowicie poza sferą ubezpieczeń społecznych pozostawała spora część ówczesnego społeczeństwa, tj. ludność wiejska, w szczególności rolnicy (poza utrzymanym niemieckim ubezpieczeniem wypadkowym w Poznańskim, na Pomorzu i Górnym Śląsku) oraz robotnicy rolni, którzy podlegali wyłącznie:

- 1) ubezpieczeniu wypadkowemu w wyżej wymienionych województwach i – jeżeli byli zatrudnieni w gospodarstwach liczących ponad 30 ha – także w pozostałej części państwa;
- 2) ubezpieczeniu emerytalnemu w województwie poznańskim, pomorskim i na Górnym Śląsku na mocy wymienionej powyżej niemieckiej Ordynacji ubezpieczeniowej i
- 3) ubezpieczeniu chorobowemu na Górnym Śląsku, także na mocy przepisów tej Ordynacji.

Poza tym niektóre grupy zawodowe posiadały dodatkową lub odrębną ochronę socjalną czy to w postaci branżowego ubezpieczenia górniczego (tzw. brackiego na Górnym Śląsku), czy też zaopatrzenia emerytalnego obejmującego funkcjonariuszy państwowych, zawodowych wojskowych, pracowników PKP i banków państwowych (zob. W. Szubert, *Ubezpieczenie...*, s. 25–26 i 30).

1.2. Polska Rzeczpospolita Ludowa

Po II wojnie światowej początkowo utrzymano ustawodawstwo międzywojenne, a następnie zaczęto unifikować status prawny poszczególnych grup zawodowych i rozszerzać zakres podmiotowy ubezpieczeń społecznych. W konsekwencji wyeliminowano korzystniejsze, w porównaniu z robotnikami, uprawnienia emerytalno-rentowe pra-

owników umysłowych i funkcjonariuszy państwowych, wprowadzając (w 1954 r.) jednolite powszechne zaopatrzenie emerytalne, pozostawiając odrębne regulacje prawne jedynie dla służb mundurowych. Pojęcie zaopatrzenia emerytalnego (zamiast ubezpieczenia społecznego) utrwaliło się w wyniku wydania kolejnych zaopatrzeniowych aktów prawnych zarówno o charakterze powszechnym (ustawy z 1968 i 1982 r.), jak i szczególnym, tj. adresowanych do wybranych grup zawodowych (zwłaszcza górników – ustawy z 1957 i 1983 r. – oraz kolejarzy – dekret z 1957 r. oraz ustawy z 1968 i 1983 r.). Stosowanie takiego nazewnictwa wynikało przede wszystkim z przyjętego sposobu finansowania świadczeń, tj. z funduszy *de facto* budżetowych, gdyż pochodzących ze składek państwowych zakładów pracy, choć z czasem zwiększał się także udział środków z nieuspołecznionego (głównie niepracowniczego) sektora gospodarki. Natomiast w odniesieniu do ubezpieczenia chorobowego i wypadkowego to nowa (tzn. zastępująca przepisy ustawy scaleniowej z 1933 r.) regulacja w zakresie świadczeń z tytułu choroby i macierzyństwa została wprowadzona dopiero w 1974 r., zaś ustawy dotyczące świadczeń z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych uchwalono w 1968 i 1975 r. (zob. T. Zieliński, *Ubezpieczenia...*, s. 47). Jednocześnie stopniowo poszerzano zakres ochrony socjalnej na niepracownicze grupy ludności, tj.:

- 1) członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych – 1962 r.;
- 2) rzemieślników – 1965 r.;
- 3) twórców i artystów – 1973 r.;
- 4) osób zatrudnionych na podstawie umowy zlecenia lub umowy agencyjnej – 1975 r.;
- 5) rolników indywidualnych – 1977 r.;
- 6) duchownych – 1989 r.;
- 7) osób prowadzących działalność gospodarczą – 1989 r.

W końcowej fazie PRL – w wyniku wydania ustawy z 25.11.1986 r. o organizacji i finansowaniu ubezpieczeń społecznych – powrócono do terminologii ubezpieczeniowej, wyodrębniając ubezpieczenia społeczne obejmujące pięć kategorii świadczeń pieniężnych (rodziny i emerytalnych, a także w razie macierzyństwa, niezdolności do pracy z powodu choroby lub inwalidztwa oraz śmierci), zniesiono powstały w 1968 r. fundusz emerytalny i utworzono FUS, którego dysponentem został ZUS.

1.3. III Rzeczpospolita Polska

Obecna struktura ubezpieczeń społecznych została ukształtowana w wyniku uchwalenia ustawy z 13.10.1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, na mocy której wyodrębniono cztery rodzaje ubezpieczeń społecznych:

- 1) emerytalne,
- 2) rentowe,
- 3) chorobowe i
- 4) wypadkowe.

W zakresie ubezpieczenia emerytalnego w 1999 r. dokonano fundamentalnej zmiany koncepcji ochrony socjalnej w razie osiągnięcia wieku emerytalnego, wdrażając system tzw. trzech filarów oparty na powszechnym i obowiązkowym segmencie publicznym/repartycyjnym (ZUS – I filar) i, w przypadku ubezpieczonych urodzonych po 31.12.1968 r., prywatnym/kapitałowym (OFE – II filar) oraz dodatkowym (dobrowolnym) segmencie prywatnym, czyli różnych formach indywidualnego zabezpieczenia emerytalnego (III filar). W przeciwieństwie do modelu zaopatrzeniowego w PRL, w którym prawo do świadczeń przysługiwało „z tytułu zatrudnienia”, z dość luźnym jego powiązaniem z opłacaniem składek, w ubezpieczeniu emerytalnym dla osób urodzonych po 31.12.1948 r. ściśle powiązано wysokość emerytury z zewidencjonowaną składką na kontach, a od 2011 r. – także subkontach, ubezpieczonych w ZUS oraz ze środkami z OFE podlegającymi inwestycjom kapitałowym. Jakkolwiek wzajemność (odpłatność) w stosunku składka – świadczenie jest pożądaną cechą systemów ubezpieczeniowych, to jednak przyjęte regulacje prawne nadmiernie zindywidualizowały tę relację, uzależniając wymiar przyszłego świadczenia od spełnienia takich warunków faktycznych (długi okres ubezpieczenia i osiągnięcie wysokich zarobków), które są bezpośrednio związane z występowaniem obiektywnych, najczęściej negatywnych, okoliczności natury osobistej czy społeczno-gospodarczej (np. choroba, opieka nad dzieckiem lub osobą niesamodzielną, niskie płace, „śmieciowe” zatrudnienie, bezrobocie). Przyczyniło się to do ograniczenia wspólnotowego (solidarnościowego) charakteru ubezpieczenia emerytalnego, a tym samym wypaczenia socjalnego celu ubezpieczeń społecznych (zob. np. U. Kalina-Prasznic, *Społeczne...*, s. 171–174).

Z czasem zaczęto wprowadzać korekty do funkcjonującego systemu emerytalnego. W szczególności, w związku z negatywnymi skutkami, jakie OFE wywołały w sferze finansów publicznych, istotnie zmodyfikowano kapitałowy segment emerytalny, co polegało najpierw (w 2011 r.) na obniżeniu poziomu składki emerytalnej przekazywanej do tych instytucji (z 7,3% do 2,3–3,1% w latach 2011–2014), a następnie (w 2014 r.) rezygnacji zarówno z obowiązku zawarcia umowy z OFE, jak i z przekazywania składki, ustalonej na poziomie 2,92%, do OFE (zob. K. Antonów, *OFE – niepotrzebny...*). Poza tym zwiększył się i rozszerzył standard ochrony socjalnej w razie wykonywania funkcji rodzicielskich, wychowawczych i opiekuńczych, czego przejawem było podwyższenie podstawy wymiaru składki dla osób przebywających na urloпах wychowawczych oraz wprowadzenie nowych tytułów ubezpieczenia emerytalnego adresowanych do osób sprawujących osobistą opiekę nad dzieckiem w ramach niepracowniczych form zatrudnienia (2013 r.) i osób sprawujących opiekę nad osobą pobierającą świadczenie wspierające, gdy nie podejmują zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej ze względu na udzielanie takiego wsparcia (2024 r.). Uelastyczniono również warunki podlegania ubezpieczeniom społecznym przedsiębiorców, umożliwiając im ustalanie podstawy wymiaru składki według reguł preferencyjnych. Wreszcie podjęto próbę wyeliminowania – niekorzystnego z punktu widzenia zarówno jakości przyszłej ochrony ubez-

pieczeniowej, jak i stanu finansów ubezpieczeń społecznych – zjawiska wielozłeceniowości, wprowadzając (od 2016 r.) regułę braku oskładkowania drugiej lub kolejnej umowy zlecenia w sytuacji, gdy z pierwszej lub łącznie z kilku odprowadza się składkę od podstawy wymiaru równej co najmniej minimalnemu wynagrodzeniu.

Natomiast co do pozostałych ubezpieczeń społecznych, to przede wszystkim nie można pominąć, że – w zakresie ubezpieczeń rentowych – jeszcze przed uchwaleniem ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych (tj. w 1997 r.) nastąpiły fundamentalne zmiany polegające na:

- 1) przemianowaniu pojęcia inwalidztwa na „niezdolność do pracy” jako nową kategorię ryzyka rentowego z tzw. ogólnego stanu zdrowia oraz
- 2) przeorganizowaniu orzecznictwa lekarskiego w postaci zrezygnowania z dwuinstancyjnych (obwodowych i wojewódzkich) komisji lekarskich do spraw inwalidztwa i zatrudnienia na rzecz wprowadzenia jednoinstancyjnej instytucji „lekarza orzecznika” zatrudnionego w ZUS, z zastrzeżeniem że od 1.01.2005 r. przywrócono dwuinstancyjność w wyniku utworzenia komisji lekarskich ZUS. Zmiany te, zaostrzające kryteria orzekania o niezdolności do pracy, spowodowały spadek nowo przyznawanych rent z tego tytułu, z czym mamy do czynienia także obecnie (zob. J. Jończyk, *Prawo...*, 2001, s. 87; M. Zieleniecki, *Geneza...*).

Z kolei w sferze ubezpieczenia chorobowego (1999 r.) zauważalne jest znaczące poszerzenie ochrony socjalnej z tytułu rodzicielstwa. Stanowi to konsekwencję wydłużenia okresu korzystania z ochrony ubezpieczeniowej do 61 tygodni na skutek umożliwienia pobierania zasiłku macierzyńskiego – w standardowym przypadku urodzenia jednego dziecka przy jednym porodzie – zarówno w czasie przebywania na urlopie macierzyńskim (20 tygodni) i urlopie rodzicielskim (41 tygodni, w tym 9 tygodni urlopu nieprzenoszalnego), jak i za okres odpowiadający tym urlopom, co się tyczy osób objętych dobrowolnym ubezpieczeniem chorobowym z tytułów niepracowniczych (głównie przedsiębiorców i zleceniobiorców). Do tego trzeba jeszcze dodać, że zasiłek ten przysługuje także za okres przebywania na urlopie ojcowskim i urlopie na warunkach urlopu macierzyńskiego, a jego wysokość (od 2016 r.) nie może być niższa niż kwota świadczenia rodzicielskiego (1000 zł). Należy również wspomnieć o zasadniczych zmianach w zakresie wystawiania zaświadczeń lekarskich, tj. przejściu w 2016 r. z dokumentu papierowego na elektroniczny (tzw. e-zwolnienie lekarskie).

Natomiast najtrwalsze, porównując nową regulację prawną z poprzednią (1975 r.), okazało się ubezpieczenie wypadkowe (2002 r.). Niezależnie od tego w III RP oczywiście zniesiono zróżnicowanie na uspołecznione i nieuspołecznione zakłady pracy, a tym samym – w ramach społecznego ubezpieczenia wypadkowego – nieuzasadnione stało się utrzymywanie podziału na finansowanie świadczeń z tego zakresu przez pracodawców (zakłady uspołecznione) i ZUS (zakłady nieuspołecznione). Ponadto

z katalogu świadczeń z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych wyeliminowano:

- 1) rentę wypadkową z tytułu wypadku w drodze do pracy lub z pracy, przenosząc tę regulację w obręb ubezpieczeń rentowych, oraz
- 2) odszkodowanie za przedmioty utracone lub uszkodzone wskutek wypadku przy pracy, które to odszkodowanie – należne pracownikowi, który uległ wypadkowi przy pracy – przysługuje od pracodawcy na podstawie art. 237¹ § 2 k.p.

Na koniec należy też odnotować, że odrębny od powszechnych ubezpieczeń społecznych model ochrony socjalnej dotyczy:

- rolników objętych (od 1.01.1991 r.) ubezpieczeniem społecznym rolników z osobną instytucją ubezpieczeniową (KRUS), podczas gdy do końca 1990 r. organizacyjnie ubezpieczenie rolnicze było zintegrowane z ubezpieczeniem powszechnym m.in. za sprawą Funduszu Ubezpieczenia Społecznego Rolników, którego dysponentem był ZUS;
- służb mundurowych objętych (poza okresem od 1.01.1999 r. do 30.09.2003 r.) systemem zaopatrzenia emerytalnego żołnierzy zawodowych oraz funkcjonariuszy Policji, ABW, AW, CBA, SKW, SWW, SG, SW, PSP, SOP, SC-S i SM;
- sędziów i prokuratorów wyłączonych z ubezpieczeń społecznych od 1.01.1998 r. oraz objętych systemem uposażeń w stanie spoczynku i uposażeń rodzinnych.

1.4. Uwaga końcowa

Najdokładniejsza analiza historii ubezpieczeń społecznych w Polsce w okresie międzywojennym i w czasach PRL została dokonana w pracy zbiorowej *Rozwój...*, red. C. Jackowiak. W tym zakresie przydatne będzie także opracowanie *Problemy...*, red. B. Wagner. Natomiast co do lat 90. III RP najistotniejsze spostrzeżenia w tym obszarze przedstawił J. Jończyk, *Prawo...*, 2001, s. 83 i n.

2. Pojęcie ubezpieczeń społecznych

2.1. Pojęcie ubezpieczenia

Zakresem terminu „ubezpieczenie” można objąć wszystkie typy ubezpieczeń występujące w Polsce, tj. oprócz ubezpieczeń społecznych (powszechnych i rolników), także ubezpieczenie zdrowotne i ubezpieczenia gospodarcze (osobowe i majątkowe). Łączy je bowiem „wspólny *genus proximum* (pojęcie rodzajowe)”, tzn. „pojęcie ubezpieczeń jako urządzeń zapewniających usuwanie lub łagodzenie skutków ryzyk losowych za pomocą środków pochodzących ze składek” (T. Zieliński, *Ubezpieczenia...*, s. 25). Niezależnie zatem od wielu zasadniczych różnic pomiędzy wymienionymi ubezpieczeniami (zob. K. Antonów [w:] *Prawo...*, red. K.W. Baran, s. 728–730): „Niewzruszoną (...)

podstawą modelu wszystkich ubezpieczeń, pojmowanych jako organizacyjne formy przezorności społecznej, jest idea zbiorowej solidarności, zakorzeniona w świadomości wspólnego zagrożenia” (I. Jędrasik-Jankowska, *Pojęcia...*, s. 34).

Historycznie ubezpieczenia społeczne powstały dużo później (tj. w drugiej połowie XIX w.) niż ubezpieczenia gospodarcze, których korzeni możemy doszukiwać się już nawet w starożytności, zwłaszcza w postaci ubezpieczenia towaru w transporcie morskim (*Lex Rhodia de iactu*). Trudno tu jednak mówić o zjawisku wyodrębnienia się ubezpieczeń społecznych z gospodarczych (na wzór wyodrębnienia się prawa pracy z prawa cywilnego), a pierwsze (niemieckie, czyli tzw. bismarckowskie) ustawodawstwo ubezpieczeń społecznych powstało u schyłku XIX w., jeżeli nawet miało cywilnoprawne pochodzenie, było instytucją zupełnie nową, o oryginalnej konstrukcji prawnej, powołaną w celu realizacji przyjętego modelu polityki społecznej za pomocą prawa publicznego, później socjalnego jako szczególnego prawa administracyjnego (zob. J. Jończyk, *O ubezpieczeniu...*, s. 8). Również w Polsce ubezpieczenia społeczne stanowią odrębną od ubezpieczeń gospodarczych dziedzinę prawa i nauki o ubezpieczeniach, zazwyczaj nie mieszcząc się w wykładzie na temat, niekiedy wyróżnianego, „prawa ubezpieczeniowego” (zob. W. Warkało [w:] W. Warkało, W. Marek, W. Mogilski, *Prawo...*, s. 154), zarezerwowanego dla problematyki umowy ubezpieczenia z Kodeksu cywilnego i działalności ubezpieczeniowej.

W związku z tym jakkolwiek pojęcie ubezpieczenia może stanowić ogólny wzorzec teoretyczny, to – ze względu na odmienną konstrukcję prawną i przeznaczenie społeczno-gospodarcze każdego z funkcjonujących w naszym kraju ubezpieczeń – nie nadaje się do wykorzystania w praktyce.

2.2. Ubezpieczenia społeczne a ubezpieczenie społeczne

W art. 1 u.s.u.s. mowa jest o ubezpieczeniach społecznych w kontekście normatywnego wyodrębnienia poszczególnych ich rodzajów, składających się na uznawane za samodzielny dział prawa (zob. W. Szubert, *Ubezpieczenie...*, s. 85–86; T. Zieliński, *Ubezpieczenia...*, s. 51 i n.; K. Ślęzak, *Aksjologiczne...*, s. 245) prawo ubezpieczeń społecznych lub, wedle innych zapatrywań, stanowiących część szerszych dyscyplin prawnych, tj. prawa zabezpieczenia społecznego (zob. J. Jończyk, *Prawo...*, 2006, s. 9–10; D. Dziennisuk, *Prawo...*, s. 85) lub prawa socjalnego (zob. M. Lewandowicz-Machnikowska, *Regulacja...*, s. 47; D.E. Lach [w:] *System...*, t. 1, red. A. Wypych-Żywicka, s. 41), również traktowanych jako odrębne gałęzie prawa. Jednocześnie zaprezentować można również, czego jestem zwolennikiem, stanowisko pośrednie, tzn. uznać, trzymając się poglądu o gałęziowej odrębności prawa ubezpieczeń społecznych, że skoro realizuje ono prawo do zabezpieczenia społecznego w ujęciu art. 67 ust. 1 Konstytucji RP, to stanowi formę tego zabezpieczenia objętą ubezpieczeniową metodą ochrony prawnej na wypadek ziszczenia się określonych ryzyk socjalnych. Takie podejście eliminuje

problem zawierania się „prawa w prawie” (tj. prawa ubezpieczeń społecznych w prawie zabezpieczenia społecznego) oraz, nie eksponując koncepcji prawa zabezpieczenia społecznego, nie rezygnuje z odwoływania się do terminu „zabezpieczenie społeczne”, nadal rozumianego w kategoriach prawnych (a nie polityki społecznej), którego znaczenie wiązać jednak należy z istnieniem systemu świadczeń przysługujących w razie zajścia ryzyk socjalnych, w tym określeniem warunków ich nabycia, ustaleniem wysokości oraz wypłaty (zob. D. Dzienisiuk, *Prawo...*, s. 84).

Niezależnie jednak od przyjętej kwalifikacji posługiwanie się zwrotem „ubezpieczenia społeczne” jest przydatne do opisu rzeczywistości prawnej (zbioru przepisów) w dziedzinie uprawnień, obowiązków i odpowiedzialności stron stosunków prawnych ubezpieczeń społecznych, a także organizacji wspólnoty ryzyka i sposobu finansowania świadczeń oraz przyjętych rozwiązań proceduralnych służących rozwiązywaniu sporów (dochodzeniu roszczeń). Należy przy tym zauważyć, że normatywne ujęcie ubezpieczeń społecznych w liczbie mnogiej pojawiło się dopiero za sprawą wejścia w życie ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych (1999 r.), zaś wcześniej – pomimo że tytuł poprzedzającego ją aktu prawnego brzmiał „ustawa o organizacji i finansowaniu ubezpieczeń społecznych” – mieliśmy do czynienia z jednolitym ubezpieczeniem społecznym (por. art. 1 i n. u.o.f.u.s.), co najwyżej obejmującym różne świadczenia pieniężne (art. 2 ust. 1 u.o.f.u.s.), jednak bez ich podziału wedle typu ubezpieczenia. Również składka miała charakter składki łącznej (a nie, jak obecnie, podzielonej) na ubezpieczenie, a nie ubezpieczenia społeczne (art. 35 ust. 1 u.o.f.u.s.). Widać zatem, że pojęcie ubezpieczeń społecznych weszło do obrotu prawnego na użytek powstania wielorodzajowego „systemu ubezpieczeń społecznych” (zob. pkt 3).

Natomiast termin „ubezpieczenie społeczne” ma raczej walor teoretyczny, związany z ukazaniem cech (funkcji) i przeznaczenia tej instytucji prawnej. W tym kontekście podkreśla się, że ubezpieczenie społeczne jest systemem świadczeń, które mają zaspokoić potrzeby wywołane przez zdarzenia losowe (W. Szubert, *Ubezpieczenie...*, s. 66; podobnie I. Jędrasik-Jankowska, *Pojęcia...*, s. 126, oraz, choć operując pojęciem ubezpieczeń społecznych, D. Dzienisiuk, *Prawo...*, s. 57 i n., i W. Koczur, K. Roszewska [w:] *System...*, t. 1, red. A. Wypych-Żywicka, s. 168–169). Można jednak przyjąć inny punkt widzenia tej kwestii, a mianowicie odrzucić upatrywanie istoty ubezpieczenia społecznego w powołaniu tej instytucji do realizacji potrzeb społecznych za pomocą wypłaty świadczeń pieniężnych (ujęcie z zakresu polityki społecznej) na rzecz uznania, że priorytetowe znaczenie ma „potrzeba socjalnego bezpieczeństwa” przed wystąpieniem ryzyka, czyli jakoś gwarancji ubezpieczeniowej dostosowanej do możliwości, celowości i kosztu zaspokojenia tej potrzeby (ujęcie prawno-ekonomiczne) (J. Jończyk, *Prawo...*, 2006, s. 11–12). Innymi słowy, chodzi o koncepcję ubezpieczenia społecznego, w którym na plan pierwszy nie wysuwa się zagadnienia kompensacji skutków ryzyka w postaci tylko potencjalnie przysługujących świadczeń, lecz nacisk kładzie się

na świadczenie przez ubezpieczyciela ochrony (gwarancji) ubezpieczeniowej, która polega na zapewnieniu ubezpieczonemu komfortu psychicznego (poczucia bezpieczeństwa socjalnego/materialnego) przez sam fakt ubezpieczenia, co, jak słusznie zauważa J. Jończyk (*Prawo...*, 2006, s. 21), „uwalnia człowieka od obawy (strachu) przed skutkami socjalnego ryzyka (...)” (zob. K. Antonów, *Koncepcja...*, s. 14–15).

Niezależnie do tego należy zgodzić się z wypracowanym od dawna w doktrynie stanowiskiem, że ubezpieczenie społeczne charakteryzuje się następującymi cechami: solidarnością, powszechnością, podmiotowym charakterem prawa do świadczeń, istnieniem funduszu, do którego odprowadzane są składki, wzajemnością i gwarancją państwa wypłacalności świadczeń (zob. K. Ślęzak, *Prawo...*, s. 21).

3. System ubezpieczeń społecznych

Określony w tytule ustawy z 13.10.1998 r. „system ubezpieczeń społecznych” obejmuje wyłącznie materię ubezpieczeń powszechnych, gdyż – zgodnie z art. 5 ust. 1 u.u.s. – ubezpieczenie społeczne rolników regulują odrębne przepisy, chyba że rolnik podlegałby obowiązkowi ubezpieczeń społecznych na podstawie komentowanej ustawy. Przy czym nie oznacza to braku, niekiedy daleko idących, związków ubezpieczenia społecznego rolników z ustawą o systemie ubezpieczeń społecznych. Relacje te polegają jednak głównie na tym, że w sferze ubezpieczenia społecznego rolników sformułowano szereg ogólnych i szczegółowych odwołań do ustawy o systemie ubezpieczeń, z czego najistotniejsze i najszerze znaczenie ma przepis art. 52 ust. 1 *in principio* u.u.s.r., generalnie odsyłający do odpowiedniego stosowania, w sprawach nieuregulowanych w ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników, przepisów ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych. Ponadto wspomnieć należy także o art. 52 ust. 2 u.u.s.r., w którym z kolei odsyła się do stosowania m.in. przepisów ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych w sprawach zasad zwrotu nienależnie pobranych świadczeń oraz ustalania odsetek za opóźnienia w wypłacie świadczeń. Natomiast w art. 5b i 5c u.u.s.r. zawarto rozwiązania dotyczące zbiegu podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników z podleganiem ubezpieczeniom społecznym z niektórych obowiązkowych tytułów ubezpieczeń emerytalnego i rentowych, zaś w art. 25 ust. 2a pkt 1 u.u.s.r. przewidziano, że do liczby lat niezbędnych do ustalenia części składkowej emerytury podstawowej dolicza się okres podlegania ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym określony w przepisach o systemie ubezpieczeń społecznych.

Przesądzić także należy, czy zakresem pojęcia systemu ubezpieczeń społecznych można objąć wyłącznie regulacje prawne znajdujące się w ustawie o systemie ubezpieczeń społecznych, czy też – mając na uwadze normatywną wielorodzajowość ubezpieczeń społecznych – zaliczyć do niego także przepisy zewnętrzne, tzn. zarówno z zakresu każdego z pionów tych ubezpieczeń, o czym stanowi również art. 2 ust. 2 u.u.s. w kontekście przepisów odrębnych dotyczących świadczeń z ubezpieczeń społecznych, jak i nawet spo-

za ustawodawstwa ubezpieczeń społecznych, jeżeli regulują jakieś zagadnienie z tego obszaru. Opowiadam się za drugim (szerokim) ujęciem systemu ubezpieczeń społecznych, ponieważ jego zredukowanie wyłącznie do unormowań zawartych w ustawie o systemie ubezpieczeń społecznych (odnoszące się głównie do kwestii z dziedziny podlegania, finansowania i organizacji) w istocie przeczyłoby założeniu istnienia takiego systemu. Dopiero zatem włączenie w obręb systemu ubezpieczeń społecznych zagadnień co najmniej z zakresu świadczeń – przesłanek ich przyznawania i wypłaty oraz sposobu ustalania wysokości, a także postępowań decyzyjnych przed organem rentowym i odwoławczych przed sądem – nadaje temu pojęciu walor kompletności w sensie objęcia jego zakresem całości ustawodawstwa ubezpieczeń społecznych. A tylko spełnienie takiego właśnie warunku uzasadnia używanie terminu „system ubezpieczeń społecznych”.

Tak więc na system ubezpieczeń społecznych składają się przepisy:

- 1) ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych i aktów wykonawczych stanowiące przedmiot ubezpieczeń społecznych, z zastrzeżeniami, o których mowa w komentarzu do art. 2 ust. 1 u.s.u.s.;
- 2) odrębne, dotyczące świadczeń z ubezpieczeń społecznych, warunków nabywania prawa do nich oraz zasad i trybu ich przyznawania (art. 2 ust. 2 u.s.u.s.), czyli regulacje (w tym akty wykonawcze) z zakresu:
 - a) ubezpieczenia emerytalnego,
 - b) ubezpieczeń rentowych,
 - c) ubezpieczenia chorobowego,
 - d) ubezpieczenia wypadkowego;
- 3) innych aktów prawnych zawierających uregulowania dotyczące sfery ubezpieczeń społecznych (zob. pkt 3 komentarza do art. 2 u.s.u.s.).

4. Rodzaje ubezpieczeń społecznych

4.1. Uwagi wstępne

Wyodrębnienie czterech rodzajów ubezpieczeń społecznych odpowiada poszczególnym ryzykom socjalnym, czyli podstawowej kategorii prawa zabezpieczenia społecznego (J. Jończyk, *Prawo...*, 2006, s. 13 i 21), a w niniejszym ujęciu centralnemu pojęciu (prawa) ubezpieczeń społecznych. Każdemu ubezpieczeniu społecznemu odpowiada konkretne ryzyko socjalne, w razie ziszczenia się którego (aspekt faktyczny) uruchamiana jest ochrona prawna w postaci przyznania świadczenia, wszakże jedynie wówczas, gdy spełnione zostaną ustawowe warunki nabycia prawa do niego (aspekt prawny). Innymi słowy, związany z poszczególnym ryzykiem socjalnym przedmiot w danym pionie ubezpieczeń społecznych określa, co i w jakim zakresie podlega ochronie, czyli wystąpienie jakich okoliczności faktycznych i prawnych powoduje, że aktualizuje się, dotąd tylko potencjalna, gwarancja objęcia ubezpieczonego ochroną

socjalną. Przy uwzględnieniu tego zapatrywania poniżej zaprezentowane zostaną cztery rodzaje ubezpieczeń społecznych w zakresie występujących na ich gruncie świadczeń zapewniających ochronę prawną w razie zajścia określonych ryzyk socjalnych.

4.2. Ubezpieczenie emerytalne (system emerytalny)

Ubezpieczenie emerytalne (utożsamiane też czasem z pojęciem systemu emerytalnego) dotyczy ubezpieczenia na wypadek osiągnięcia (dożycia) wieku emerytalnego w związku z utratą lub zaprzestaniem wykonywania zatrudnienia (prowadzenia pozarolniczej działalności), co może nastąpić albo z inicjatywy (woli) ubezpieczonego, albo też w wyniku niedyskryminacyjnego wypowiedzenia umowy o pracę przez pracodawcę po ukończeniu przez pracownika 60/65 lat (zob. K. Antonów [w:] *Prawo...*, red. K.W. Baran, s. 819). Świadczeniem realizującym ochronę prawną z tego tytułu jest emerytura, której warunki nabycia i zasady ustalania wysokości zależą od takich kryteriów, jak: data urodzenia, okresy ubezpieczenia czy też rodzaj pracy. Mając to na uwadze, należy wyróżnić następujące świadczenia z ubezpieczenia emerytalnego:

- 1) emerytury z ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych:
 - a) emeryturę dla ubezpieczonych urodzonych przed 1.01.1949 r. oraz dla niektórych ubezpieczonych urodzonych po 31.12.1948 r., a przed 1.01.1969 r., którzy spełnili warunki z art. 46, 47 i 50 u.e.r. do końca 2008 r.,
 - b) emeryturę dla ubezpieczonych urodzonych po 31.12.1948 r.,
 - c) emeryturę zamiast renty z tytułu niezdolności do pracy,
 - d) emeryturę górniczą;
- 2) emeryturę nauczycielską bez względu na wiek (art. 88 KN) oraz, od 1.09.2024 r., emeryturę nauczycielską w wieku niższym niż 60/65 lat (art. 88a KN) ze względu na finansowanie tych świadczeń ze składki na ubezpieczenie emerytalne;
- 3) okresową emeryturę kapitałową z ustawy o emeryturach kapitałowych, co wynika *expressis verbis* z art. 4 u.e.k., który stanowi, że emerytury kapitałowe przysługują w ramach ubezpieczenia emerytalnego, o którym mowa w przepisach o systemie ubezpieczeń społecznych.

Relacja pojęć ubezpieczenia emerytalnego i systemu emerytalnego sprowadza się do tego, że to drugie ma szerszy zakres, do którego – oprócz ubezpieczenia emerytalnego – zaliczyć także można inne emerytalne rozwiązania prawne, w tym funkcjonujące poza sferą ubezpieczeń społecznych.

Na prawnym pograniczu znajduje się niewątpliwie emerytura pomostowa z ustawy o emeryturach pomostowych. W regulacjach prawa ubezpieczeń społecznych emerytury pomostowe, pomimo określania ich mianem emerytur, nie przynależą do ubezpieczenia emerytalnego, choć, zwłaszcza w fazie realizacyjnej, upodabniają się do emerytury z FUS dla osób urodzonych po 31.12.1948 r. Decydujące znaczenie ma tu jednak

źródło pokrycia wydatków na emerytury pomostowe, jakim jest odrębna – od składki na ubezpieczenie emerytalne (19,52% podstawy wymiaru) – składka na FEP (1,5% podstawy wymiaru) trafiająca do osobnego, od FUS, państwowego funduszu celowego. Składka ta nie ma natury ubezpieczeniowej, gdyż nie została powiązana z nabywanym świadczeniem. W relacji składka na FEP – emerytura pomostowa nie występuje cecha wzajemności (odpłatności), gdyż choć ze składki na FEP finansowane są wypłaty emerytur pomostowych, świadczenia te obliczane są bez jej uwzględnienia, tj. wedle reguł obowiązujących dla emerytur w FUS (art. 14 u.e.p. w zw. z art. 25 i 26 u.e.r.), co sprawia, że składki na FEP (danina publiczna o quasi-podatkowym charakterze) nie pozostają w jakimkolwiek związku z przyznaniem i ustaleniem wysokości świadczenia z tytułu wykonywania pracy w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze (zob. uchwała SN (7) z 28.09.2016 r., III UZP 10/16, OSNP 2017/4, poz. 42, wraz z podaną tam literaturą). Ostatecznie zatem emerytura pomostowa nie może być zaliczona do ubezpieczenia emerytalnego, natomiast w szerokim znaczeniu – z zastrzeżeniem nieubezpieczeniowego charakteru składki na FEP – jest to świadczenie z ubezpieczeń społecznych (zob. pkt 2 komentarza do art. 15 u.s.u.s.).

Nie ma natomiast wątpliwości, że do instytucji systemu emerytalnego mieszczących się poza obszarem ubezpieczeń społecznych zaliczyć należy różnego rodzaju formy prywatnego zabezpieczenia emerytalnego, tj. dobrowolną i dodatkową przyczynę na starość w postaci PPK, PPE, IKE czy IKZE. W tym kontekście mogą pojawić się kontrowersje co do zakwalifikowania OFE – podmiotów o konstrukcji prywatnoprawnej, a do tego (od 2014 r.) dobrowolnego elementu systemu emerytalnego. Moim zdaniem pomimo tych cech OFE nadal powinny być zaliczane do bazowego (społecznego) ubezpieczenia (systemu) emerytalnego, a nie prywatnego zabezpieczenia emerytalnego. Wynika to zarówno z publicznego źródła finansowania OFE (część obowiązkowej składki na ubezpieczenie emerytalne), jak i ze ściśle określonego przeznaczenia środków z OFE, tj. na wypłatę członkom OFE emerytury z FUS lub OEK (zob. art. 2 ust. 2 u.o.f.f.e.).

Do pewnego stopnia – ze względu na warunki nabycia prawa do świadczeń i obliczania ich wysokości – szczególny charakter ma również ubezpieczenie emerytalne (system emerytalny) górników, z tym że brak tu odrębnej składki i funduszu, toteż emerytury górnicze tradycyjnie mieszczą się w ogólnym pojęciu ubezpieczenia emerytalnego.

4.3. Ubezpieczenia rentowe

Odnosnie do tego rodzaju ubezpieczeń społecznych trzeba zwrócić uwagę, że w art. 1 pkt 2 u.s.u.s. mowa jest o ubezpieczeniach rentowych, a nie ubezpieczeniu rentowym. Ma to związek z faktem, że w tym pionie ubezpieczeń społecznych występują dwa rentowe ryzyka socjalne, tj. ryzyko długotrwałej (całkowitej lub częściowej) niezdolności do pracy (z tzw. ogólnego stanu zdrowia lub wypadku w drodze do lub z pra-

cy) oraz ryzyko śmierci żywiciela. To pierwsze ryzyko zostało zdefiniowane w art. 12 ust. 1 u.e.r. jako utrata zdolności do pracy zarobkowej z powodu naruszenia sprawności organizmu przy braku rokowań co do odzyskania tej zdolności po przekwalifikowaniu. Natomiast ryzyko śmierci żywiciela należy postrzegać jako niebezpieczeństwo pozostawienia członków rodziny osoby zmarłej bez jakichkolwiek środków utrzymania (śmierć jedynego żywiciela rodziny) lub, w innej sytuacji, zmniejszenia bieżących dochodów członków rodziny. W ubezpieczeniach rentowych przewidziano zatem następujące świadczenia zapewniające ochronę socjalną w razie zajścia:

- 1) ryzyka niezdolności do pracy:
 - a) renta z tytułu niezdolności do pracy,
 - b) dodatek pielęgnacyjny;
- 2) ryzyka śmierci żywiciela:
 - a) renta rodzinna,
 - b) zasiłek pogrzebowy,
 - c) dodatek do renty rodzinnej dla sieroty zupełnej.

4.4. Ubezpieczenie chorobowe

Ubezpieczenie chorobowe, regulowane ustawą o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa, obejmuje swym zakresem następujące świadczenia:

- zasiłek chorobowy,
- świadczenie rehabilitacyjne,
- zasiłek wyrównawczy,
- zasiłek macierzyński,
- zasiłek opiekuńczy.

Wszystkie wymienione powyżej świadczenia realizują ochronę prawną na wypadek wystąpienia ryzyka czasowej niezdolności lub niemożności świadczenia pracy z powodu choroby, urodzenia dziecka lub opieki nad członkiem rodziny (zwłaszcza chorym dzieckiem), z zastrzeżeniem że urodzenie dziecka – ze względu na niemożność przyjęcia, że zajście w ciążę jest dziełem przypadku, nawet jeżeli ciąża jest nieplanowana – należy zakwalifikować do zdarzeń zrównanych ze zdarzeniami ubezpieczeniowymi, ale w istocie niemających właściwości ryzyka socjalnego z uwagi na brak cechy niepewności (zob. K. Antonów, *Koncepcja...*, s. 22).

4.5. Ubezpieczenie wypadkowe

Ubezpieczenie wypadkowe, regulowane ustawą o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, obejmuje swym zakresem następujące świadczenia:

- 1) pieniężne krótkookresowe:
 - a) zasiłek chorobowy,
 - b) świadczenie rehabilitacyjne,
 - c) zasiłek wyrównawczy;
- 2) pieniężne jednorazowe – jednorazowe odszkodowanie;
- 3) pieniężne długookresowe:
 - a) renta z tytułu niezdolności do pracy, w tym renta szkoleniowa (tzw. renta wypadkowa),
 - b) renta rodzinna (tzw. wypadkowa renta rodzinna),
 - c) dodatek do renty rodzinnej dla sieroty zupełnej,
 - d) dodatek pielęgnacyjny;
- 4) niepieniężne (rzeczowe) – pokrycie kosztów leczenia z zakresu stomatologii i szczepień ochronnych oraz zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne w zakresie określonym powyższą ustawą.

Wszystkie wymienione powyżej świadczenia realizują ochronę ubezpieczeniową na wypadek zajścia ryzyka wypadku przy pracy lub choroby zawodowej, których skutkiem jest albo śmierć ubezpieczonego lub rencisty uprawnionego do renty wypadkowej, albo uszczerbek na zdrowiu lub/i czasowa/długookresowa niezdolność do pracy. Za wypadek przy pracy uważa się nagłe zdarzenie wywołane przyczyną zewnętrzną powodujące uraz lub śmierć, które nastąpiło w związku z pracą w rozumieniu art. 3 ust. 1 u.u.s.w.p., natomiast definicję choroby zawodowej zawarto w art. 235¹ k.p. (art. 4 u.u.s.w.p.), z zastrzeżeniem że uważa się za nią tylko taką chorobę, która została wymieniona w wykazie chorób zawodowych określonym w rozporządzeniu Rady Ministrów z 30.06.2009 r. w sprawie chorób zawodowych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1836).

4.6. Uwaga końcowa

Na temat różnych ujęć pojęcia i rodzajów ryzyk ubezpieczeniowych (socjalnych) zob. w szczególności: J. Jończyk, *Prawo...*, 2006, s. 12 i n.; K. Antonów, *Konceptcja...*; A. Wypych-Żywicka [w:] *System...*, t. 1, red. A. Wypych-Żywicka, rozdział XI; I. Jędrasik-Jankowska, *Pojęcia...*, rozdział V; T. Zieliński, *Ubezpieczenia...*, rozdział IX.

Art. 2. [Przedmiot regulacji]

1. Ustawa określa:

- 1) zasady podlegania ubezpieczeniom społecznym;
- 2) zasady ustalania składek na ubezpieczenia społeczne oraz podstaw ich wymiaru;
- 3) zasady, tryb i terminy:
 - a) zgłoszeń do ubezpieczeń społecznych,
 - b) prowadzenia ewidencji ubezpieczonych i płatników składek,

- c) rozliczania składek na ubezpieczenia społeczne oraz zasiłków z ubezpieczeń chorobowego i wypadkowego,
 - d) opłacania składek na ubezpieczenia społeczne;
 - 4) zasady prowadzenia kont ubezpieczonych oraz kont płatników składek;
 - 5) zasady działania Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, zwanego dalej „FUS”;
 - 6) organizację, zasady działania i finansowania Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, zwanego dalej „Zakładem”;
 - 7) zasady działania Funduszu Rezerwy Demograficznej, zwanego dalej „FRD”, oraz zasady zarządzania tym funduszem;
 - 8) zasady kontroli wykonywania zadań z zakresu ubezpieczeń społecznych.
2. Rodzaje świadczeń z ubezpieczeń społecznych, warunki nabywania prawa do nich oraz zasady i tryb ich przyznawania określają odrębne przepisy.
3. Wypłacalność świadczeń z ubezpieczeń społecznych gwarantowana jest przez państwo.

1. Przedmiot ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych

1.1. Przedmiot ubezpieczeń społecznych a przedmiot ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych

Przedmiot (prawa) ubezpieczeń społecznych łączy się z socjalną naturą stosunków prawnych w tym obszarze związaną z ustanowieniem – w dwóch fazach ubezpieczeń (gwarancyjnej i realizacyjnej) – prawnych form ochrony zarówno na wypadek zajścia określonych ryzyk socjalnych, jak i, gdy już one wystąpiły, w związku z ustaleniem uprawnień świadczeniowych. Urzeczywistnienie tegoż przedmiotu następuje w ramach gwarancyjnych stosunków prawnych ubezpieczeń społecznych (ochrona praw i egzekwowanie obowiązków stron w zakresie udzielonej gwarancji ubezpieczeniowej) oraz realizacyjnych stosunków prawnych ubezpieczeń społecznych (zachowanie nabytych uprawnień), których przeznaczenie sprowadza się do łagodzenia, a nie wyrównywania, skutków zajścia niekorzystnych i niepewnych sytuacji życiowych wobec osób narażonych na te same lub podobne zagrożenia i dlatego podejmujących wspólny wysiłek solidarnego finansowania kosztu ubezpieczeń społecznych (K. Antonów [w:] *Prawo...*, red. K.W. Baran, s. 731–732). Na tak rozumiany przedmiot ubezpieczeń społecznych składają się zatem regulacje prawne określone w:

- 1) ustawie o systemie ubezpieczeń społecznych, z zastrzeżeniem że:
 - a) szczegółowy przedmiot ubezpieczeń społecznych określony w kolejnych punktach art. 2 ust. 1 u.s.u.s. nie zawsze ogranicza się do przepisów umiejscowionych wyłącznie w rozdziale poświęconym danemu zagadnieniu (np. przepisy z zakresu podlegania czy też ustalania składek znajdują się nie tylko w rozdziałach 2 i 3, lecz także w rozdziale 4 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych),

- b) katalog ujęty w art. 2 ust. 1 u.s.u.s. nie obejmuje wszystkich zagadnień zawartych w ustawie o systemie ubezpieczeń społecznych, które składają się na przedmiot ubezpieczeń społecznych (zob. pkt 1.9 komentarza do art. 2 u.s.u.s.);
- 2) w przepisach odrębnych dotyczących świadczeń z ubezpieczeń społecznych (zob. pkt 2 komentarza do art. 2 u.s.u.s.);
- 3) w przepisach aktów prawnych spoza sfery ustawodawstwa ubezpieczeń społecznych (zob. pkt 3 komentarza do art. 2 u.s.u.s.).

Natomiast przedmiot ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych jest szerszy od przedmiotu ubezpieczeń społecznych zawartego w tej ustawie, gdyż ten pierwszy obejmuje nie tylko zagadnienia z zakresu podlegania ubezpieczeniom społecznym oraz szeroko rozumianej organizacji i finansowania tych ubezpieczeń, lecz także różne inne kwestie wynikające przede wszystkim z roli ZUS jako centralnej instytucji rozliczeniowej w dziedzinie wymierzania i pobierania składek zarówno na ubezpieczenia społeczne, jak i ubezpieczenie zdrowotne, FEP, FP, FS i FGŚP (zob. art. 32 i 68 ust. 1 pkt 1 lit. c u.s.u.s.) oraz powierzenia ZUS wielu zadań w dziedzinie ustalania prawa do świadczeń pozaubezpieczeniowych i ich wypłaty (zob. art. 71 u.s.u.s.).

Odnosząc się zaś do samej treści art. 2 ust. 1 u.s.u.s., trzeba zaznaczyć, że z kilkakrotnie użytego w katalogu tego przepisu słowa „zasady” nie wynikają żadne uogólnienia czy wytyczne co do stosowania określonych regulacji prawnych. W szczególności – w przeciwieństwie do zasad prawa ubezpieczeń społecznych (zob. K. Antonów [w:] *Prawo...*, red. K.W. Baran, s. 742–746; K. Ślęzak [w:] *System...*, t. 1, red. A. Wypych-Żywicka, rozdział X; T. Zieliński, *Ubezpieczenia...*, rozdział V) czy też właściwości tego prawa (zob. K. Antonów [w:] *System...*, t. 1, red. A. Wypych-Żywicka, rozdział III; T. Zieliński, *Ubezpieczenia...*, rozdział III, § 5) – nie wyróżnia się np. zasad podlegania ubezpieczeniom społecznym (ewentualnie oprócz zasady terytorialności) czy ustalania składek na ubezpieczenia społeczne jako zasad znajdujących umocowanie w wartościach czy konstrukcji prawa/systemu ubezpieczeń społecznych.

Przyjąć więc należy, że chodzi tu o posłużenie się wyrazem „zasady” wyłącznie dla wyróżnienia pewnych zbiorów przepisów określających podstawy funkcjonowania danego wycinka regulacji prawnej komentowanej ustawy, a nie w celu sformułowania jakichś ogólnych norm systemu ubezpieczeń społecznych (zob. J. Jończyk, *Prawo...*, 2006, s. 88). Nie wydaje się przy tym, żeby przyjęcie powyższego zapatrywania na tę kwestię było dalece odległe od poglądu, że tego typu „zasady” to zasady-normy ukształtowania określonych instytucji prawnych ubezpieczeń społecznych, czyli reguły postępowania określające nakazy i zakazy dla adresatów tych norm (K. Ślęzak [w:] *System...*, t. 1, red. A. Wypych-Żywicka, s. 543). Stąd w dalszych rozważaniach, w opisie poszczególnych elementów przedmiotowych ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, ten termin na ogół nie będzie używany.

1.2. Podleganie ubezpieczeniom społecznym

Podleganie ubezpieczeniom społecznym wiązać należy z dwiema formami objęcia ubezpieczeniem społecznym – podleganiem obowiązkowym (z mocy ustawy) i podleganiem dobrowolnym (na wniosek). Obowiązek ubezpieczenia określają przepisy: art. 6, 6a, 6c u.s.u.s. (obowiązkowe tytuły ubezpieczeń emerytalnego i rentowych), art. 6b u.s.u.s. (obowiązkowy tytuł ubezpieczenia emerytalnego), art. 11 ust. 1 u.s.u.s. (obowiązkowe tytuły ubezpieczenia chorobowego) oraz art. 12 u.s.u.s. (obowiązkowe tytuły ubezpieczenia wypadkowego). Natomiast co do dobrowolnego ubezpieczenia społecznego przewidziano dobrowolne ubezpieczenia emerytalne i rentowe (art. 7 u.s.u.s.) oraz dobrowolne ubezpieczenie chorobowe (art. 11 ust. 2 u.s.u.s.). Nie wyróżnia się dobrowolnego ubezpieczenia wypadkowego.

W obręb problematyki podlegania ubezpieczeniom społecznym wchodzi także kwestie dotyczące w szczególności:

- 1) zdefiniowania, na użytek prawa ubezpieczeń społecznych, poszczególnych tytułów ubezpieczeń (art. 8 u.s.u.s.);
- 2) zbiegu tytułów ubezpieczeń (art. 9 u.s.u.s.);
- 3) wyznaczenia okresów podlegania obowiązkowym i dobrowolnym ubezpieczeniom społecznym (art. 13 i 14 u.s.u.s.);
- 4) zawieszenia prowadzenia działalności gospodarczej (art. 36a i 36aa u.s.u.s.) oraz
- 5) zawarcia umowy z OFE (art. 39 i 39a u.s.u.s.).

Ponadto do materii podlegania ubezpieczeniom społecznym powinna być także włączona instytucja zgłoszenia do ubezpieczeń społecznych, o której jednak mowa w pkt 3 lit. a art. 2 ust. 1 u.s.u.s.

1.3. Ustalanie składek na ubezpieczenia społeczne oraz podstaw ich wymiaru

Ten obszar ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych zaliczyć można do szeroko rozumianego finansowania ubezpieczeń społecznych, które obejmuje kwestie dotyczące zarówno składek na te ubezpieczenia, jak i – co jednak zostało potraktowane odrębnie w katalogu art. 2 ust. 1 u.s.u.s. – gospodarowania środkami pochodzącymi ze składek i innych źródeł przychodów funduszy ubezpieczeń społecznych (FUS, FRD i, regulowanego przepisami ustawy o emeryturach pomostowych, FEP).

W dziedzinie składek na ubezpieczenia społeczne i podstaw ich wymiaru komentowana ustawa i akty wykonawcze określają w szczególności:

- 1) stopy procentowe składek na każdy z rodzajów ubezpieczeń społecznych, w tym wysokość składki emerytalnej w razie jej podziału, tj. skierowania na konto i subkonto w ZUS oraz rachunek w OFE (art. 22 u.s.u.s.);

- 2) sposób finansowania składek, wskazując, kto (ubezpieczony, płatnik, budżet państwa), w jakiej części i z których środków ma opłacić składkę na dany typ ubezpieczenia społecznego (art. 16 u.s.u.s.);
- 3) podstawę wymiaru składek (art. 18, 18a, 18b, 18c, 20 i 21 u.s.u.s. oraz rozporządzenie w sprawie szczegółowych zasad ustalania podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe);
- 4) roczną podstawę wymiaru składki (art. 19 u.s.u.s.).

1.4. Tryb i terminy zgłoszeń do ubezpieczeń społecznych, prowadzenia ewidencji ubezpieczonych i płatników składek, rozliczania składek na ubezpieczenia społeczne oraz zasiłków z ubezpieczeń chorobowego i wypadkowego oraz opłacania składek na ubezpieczenia społeczne

Powyższa problematyka dotyczy zarówno podlegania ubezpieczeniom społecznym (zgłoszenie), jak i zagadnień organizacyjno-finansowych związanych z pozostałymi kwestiami. Co do instytucji zgłoszenia ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych, oprócz zgłoszenia do ubezpieczeń społecznych (art. 36 u.s.u.s.), wyróżnia także zgłoszenie płatnika składek (art. 43–44 u.s.u.s.), wydaje się jednak, że to zagadnienie włączono do sfery prowadzenia ewidencji ubezpieczonych i płatników, z którym wiąże się przede wszystkim – mimo wyeksponowania tych spraw w pkt 4 art. 2 ust. 1 u.s.u.s. – prowadzenie przez ZUS kont (a w ich ramach subkont) ubezpieczonych (art. 40–40e u.s.u.s.) oraz kont płatników (art. 45 u.s.u.s.).

Z kolei opłacanie i rozliczanie składek na ubezpieczenia społeczne oraz zasiłków z ubezpieczeń chorobowego i wypadkowego dotyczą wykonywania przez płatników wielu bardzo szczegółowych, często o technicznym charakterze, czynności (obowiązków) polegających na przekazywaniu do ZUS, co do zasady w formie elektronicznej, dokumentów ubezpieczeniowych (głównie zgłoszeń do ubezpieczeń społecznych, imiennych raportów miesięcznych i deklaracji rozliczeniowych) w ściśle określony sposób i w przepisany terminie (art. 41, 46–47a, 48d i 49 u.s.u.s.). Szczegółowe kwestie z tego obszaru są w dużym stopniu uregulowane w rozporządzeniu w sprawie szczegółowych zasad i trybu postępowania w sprawach rozliczania składek, do których poboru jest zobowiązany Zakład Ubezpieczeń Społecznych.

Można także uznać, że w pojęciu opłacania składek na ubezpieczenia społeczne mieszczą się zagadnienia nakładania sankcji na płatników z tytułu nieopłacania lub nieterminowego opłacania składek, zwrotu nienależnie opłaconych składek, stosowania ulg w spłacie należności z tytułu składek (w tym na mocy rozporządzenia w sprawie szczegółowych zasad umarzania należności z tytułu składek na ubezpieczenia społeczne) oraz przedawnienia tych należności (art. 23–30 u.s.u.s.).

1.5. Konta ubezpieczonych oraz konta płatników składek

Na temat konta (w tym subkonta) ubezpieczonego w ZUS będzie szczegółowo mowa w komentarzu do art. 40–40e u.s.u.s. W tym miejscu trzeba tylko zasygnalizować, że kwestia ta łączy się z corocznym obowiązkiem ZUS udostępnienia ubezpieczonym urodzonym po 31.12.1948 r. informacji o stanie konta oraz – w przypadku gdy ubezpieczony niebędący płatnikiem zakwestionuje stan konta w zakresie składek emerytalnych – ze zgłoszeniem do płatnika wniosku o sprostowanie danych w dokumentach ubezpieczeniowych. W razie nieuwzględnienia tego wniosku lub w sytuacji, gdy płatnik już nie istnieje, ubezpieczony powinien złożyć we wskazanej przez ZUS jednostce organizacyjnej Zakładu wniosek o przeprowadzenie postępowania wyjaśniającego w tym zakresie (zob. pkt 3 komentarza do art. 50 u.s.u.s.).

Co do konta płatnika zob. komentarz do art. 45 u.s.u.s.

1.6. Fundusz Ubezpieczeń Społecznych i Fundusz Rezerwy Demograficznej

Zobacz komentarz do przepisów rozdziałów 5 i 6 ustawy.

1.7. Organizacja oraz zasady działania i finansowania ZUS

Zobacz komentarz do przepisów rozdziału 7 ustawy.

1.8. Kontrola wykonywania zadań z zakresu ubezpieczeń społecznych

Zobacz komentarz do przepisów rozdziału 10 ustawy.

1.9. Niekompletność art. 2 ust. 1 u.s.u.s. w zakresie określenia przedmiotu ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych

Katalog zawarty w pkt 1–8 art. 2 ust. 1 u.s.u.s. nie wyczerpuje całego przedmiotu ubezpieczeń społecznych sformułowanego w ustawie o systemie ubezpieczeń społecznych. Pominięto w nim zatem następujące obszary tego aktu prawnego:

- 1) obowiązki ubezpieczonych w zakresie dokumentowania prawa do świadczeń (art. 80–82 u.s.u.s.);
- 2) tryb odwoławczy w sprawach odwołań od decyzji lub postanowień organu rentowego (art. 83–83c u.s.u.s.);
- 3) zwrot nienależnie pobranych świadczeń oraz odsetki za opóźnienie w wypłacie świadczeń (rozdział 9 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych);
- 4) odpowiedzialność za wykroczenia przeciwko przepisom ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych (rozdział 11 u.s.u.s.).

2. Przedmiot ubezpieczeń społecznych określony w przepisach odrębnych (art. 2 ust. 2 u.s.u.s.)

Zagadnienie przepisów odrębnych z zakresu świadczeń z ubezpieczeń społecznych, warunków nabywania prawa do nich oraz zasad i trybu ich przyznawania było już częściowo poruszone w pkt 4 komentarza do art. 1 u.s.u.s., gdzie – przy okazji omawiania rodzajów ubezpieczeń społecznych – przedstawiono świadczenia realizujące ochronę prawną na wypadek zajścia poszczególnych ryzyk socjalnych. Zawarte tam rozważania należy jednak poszerzyć o wskazanie innych jeszcze regulacji prawnych określających przedmiot ubezpieczeń społecznych wynikający z przepisów odrębnych zawartych w aktach ustawowych i niektórych wykonawczych.

Mam tu na myśli:

- 1) w zakresie ubezpieczeń emerytalnego i rentowych – unormowania ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, ustawy o emeryturach kapitałowych, ustawy o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych oraz wybranych aktów wykonawczych do powyższych ustaw dotyczące:
 - a) okresów ubezpieczenia,
 - b) zdefiniowania prac w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze,
 - c) zgłoszenia danych o pracy w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze,
 - d) orzekania o niezdolności do pracy wraz z rozporządzeniem w sprawie orzekania o niezdolności do pracy oraz rozporządzeniem Ministra Polityki Społecznej z 24.12.2002 r. w sprawie szczegółowych zasad oraz trybu uznawania zdarzenia za wypadek w drodze do pracy lub z pracy, sposobu jego dokumentowania, wzoru karty wypadku w drodze do pracy lub z pracy oraz terminu jej sporządzenia (Dz.U. z 2013 r. poz. 924),
 - e) podstawy wymiaru emerytur i rent wraz z, niesprzecznym z przepisami ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, rozporządzeniem Rady Ministrów z 1.04.1985 r. w sprawie szczegółowych zasad ustalania podstawy wymiaru emerytur i rent (Dz.U. z 1989 r. Nr 11, poz. 63 ze zm.),
 - f) warunków nabycia prawa do świadczeń i ustalania ich wysokości,
 - g) świadczeń najniższych,
 - h) waloryzacji świadczeń,
 - i) zbiegu prawa do świadczeń,
 - j) powstania, ustania i wygaśnięcia prawa do świadczeń,
 - k) postępowania w sprawie nabycia prawa do świadczeń wraz z rozporządzeniem w sprawie postępowania o świadczenia emerytalno-rentowe,
 - l) zawieszalności prawa do świadczeń wraz z, niesprzecznym z przepisami ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z 22.07.1992 r. w sprawie szczegó-

- łowych zasad zawieszania lub zmniejszania emerytury i renty (Dz.U. Nr 58, poz. 290 ze zm.),
- m) zmian w prawie do świadczeń i ich wysokości,
 - n) ponownego ustalania prawa do świadczeń,
 - o) wypłaty świadczeń,
 - p) obowiązków płatników, świadczeniobiorców i innych podmiotów,
 - q) zwrotu nienależnie pobranych świadczeń, egzekucji i potrąceń ze świadczeń,
 - r) działalności OFE w sferze członkostwa w OFE (wraz z rozporządzeniem Rady Ministrów z 20.12.2011 r. w sprawie sposobu i trybu zawarcia umowy, na podstawie której następuje uzyskanie członkostwa w otwartym funduszu emerytalnym, Dz.U. Nr 284, poz. 1669, oraz rozporządzeniem Rady Ministrów z 23.01.2014 r. w sprawie trybu i terminu powiadamiania Zakładu Ubezpieczeń Społecznych przez otwarty fundusz emerytalny o zawarciu umowy z członkiem oraz dokonywania wypłaty transferowej, Dz.U. poz. 143), gromadzenia i lokowania składek na ubezpieczenie emerytalne, zwrotu przez OFE do ZUS nienależnie otrzymanej składki, obowiązku przekazania do ZUS środków zgromadzonych na rachunku członka OFE na fundusz emerytalny FUS w związku z osiągnięciem przez ubezpieczonego wieku niższego o 10 lat od powszechnego wieku emerytalnego (60/65 lat), wypłaty środków zgromadzonych na rachunku w OFE, w tym ich podziału w razie rozwodu lub unieważnienia małżeństwa albo śmierci członka OFE;
- 2) w zakresie emerytur pomostowych – unormowania ustawy o emeryturach pomostowych dotyczące:
- a) organizacji i zasad działania FEP,
 - b) zasad i trybu opłacania składek na FEP oraz zasad finansowania emerytur pomostowych,
 - c) obowiązków ZUS oraz płatników w zakresie tworzenia i prowadzenia rejestrów, wykazów i ewidencji stanowisk pracy w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze oraz pracowników wykonujących takie prace;
- 3) w zakresie ubezpieczenia chorobowego – unormowania ustawy o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa oraz wybranych aktów wykonawczych do tej ustawy dotyczące:
- a) warunków nabycia prawa do świadczeń i ustalania ich wysokości,
 - b) podstawy wymiaru świadczeń,
 - c) dokumentowania prawa do zasiłków i kontroli orzekania o czasowej niezdolności do pracy wraz z rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 10.11.2015 r. w sprawie trybu i sposobu orzekania o czasowej niezdolności do pracy, wystawiania zaświadczenia lekarskiego oraz trybu i sposobu sprostowania błędów w zaświadczeniu lekarskim (Dz.U. poz. 2013) i rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z 27.07.1999 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu kontroli prawidłowości wykorzystywania zwolnień lekar-

- skich od pracy oraz formalnej kontroli zaświadczeń lekarskich (Dz.U. Nr 65, poz. 743),
- d) postępowania w sprawach ustalania prawa do zasiłków i zasad ich wypłaty;
- 4) w zakresie ubezpieczenia wypadkowego – unormowania ustawy o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych oraz wybrane akty wykonawcze do tej ustawy dotyczące:
- a) warunków nabycia prawa do świadczeń i ustalania ich wysokości,
 - b) ustalenia okoliczności i przyczyn wypadku przy pracy, z wyłączeniem pracowniczego wypadku przy pracy, wraz z rozporządzeniem Ministra Rodziny i Polityki Społecznej z 23.01.2022 r. w sprawie trybu uznawania zdarzenia powstałego w okresie ubezpieczenia wypadkowego za wypadek przy pracy, kwalifikacji prawnej zdarzenia, wzoru karty wypadku i terminu jej sporządzenia (Dz.U. poz. 223),
 - c) orzekania o stałym lub długotrwałym uszczerbku na zdrowiu wraz z rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 18.12.2002 r. w sprawie szczegółowych zasad orzekania o stałym lub długotrwałym uszczerbku na zdrowiu, trybu postępowania przy ustalaniu tego uszczerbku oraz postępowania o wypłatę jednorazowego odszkodowania (Dz.U. z 2020 r. poz. 233),
 - d) przyznawania świadczeń i ich wypłaty,
 - e) zbiegu prawa do świadczeń,
 - f) różnicowania stopy procentowej składki na ubezpieczenie wypadkowe z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych w zależności od zagrożeń zawodowych i ich skutków wraz z rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 29.11.2002 r. w sprawie różnicowania stopy procentowej składki na ubezpieczenie społeczne z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych w zależności od zagrożeń zawodowych i ich skutków (Dz.U. z 2022 r. poz. 740),
 - g) zasad finansowania prewencji wypadkowej.

Z zupełnie wyjątkową sytuacją mamy do czynienia odnośnie do świadczeń przyznawanych w szczególnym trybie (art. 82–84 u.e.r.). Świadczenia te bowiem (tj. emerytury i renty przyznawane przez Prezesa RM lub Prezesa ZUS) – finansowane bezskładkowo ze środków budżetu państwa – nie podpadają pod żaden z rodzajów ubezpieczeń społecznych, jednocześnie jednak dotyczą materii emerytalno-rentowej, a ich realizacją zajmuje się ZUS. Dopuszczalne wydaje się zatem zajęcie stanowiska, że tego typu świadczenia można zaliczyć do przedmiotu ubezpieczeń społecznych.

Natomiast poza zakresem przedmiotowym ubezpieczeń społecznych mieszczą się regulacje dotyczące w szczególności:

- 1) organizacji i funkcjonowania OFE i jego organu (powszechnego towarzystwa emerytalnego), wyjąwszy zagadnienia wymienione powyżej na końcu wyliczenia zakresu przedmiotowego ubezpieczeń emerytalnego i rentowych;

- 2) dodatkowych (dobrowolnych) form zabezpieczenia emerytalnego (PPK, PPE, IKE, IKZE);
- 3) postępowania w sprawie ustalania okoliczności i przyczyn pracowniczych wypadków przy pracy oraz sposobu ich dokumentowania (zob. rozporządzenie Rady Ministrów z 1.07.2009 r. w sprawie ustalania okoliczności i przyczyn wypadków przy pracy, Dz.U. Nr 105, poz. 870);
- 4) postępowania w sprawie zgłaszania podejrzenia, rozpoznawania i stwierdzania chorób zawodowych (zob. rozporządzenie w sprawie chorób zawodowych);
- 5) sposobu dokumentowania chorób zawodowych i skutków tych chorób (zob. rozporządzenie Ministra Zdrowia z 1.08.2002 r. w sprawie sposobu dokumentowania chorób zawodowych i skutków tych chorób, Dz.U. z 2013 r. poz. 1379 ze zm.).

3. Przedmiot ubezpieczeń społecznych określony w przepisach aktów prawnych spoza sfery ubezpieczeń społecznych

Wyodrębniając taką kategorię przedmiotu ubezpieczeń społecznych, mam na myśli regulacje prawne, które wprost oddziałują na jakiś fragment tego ustawodawstwa. Innymi słowy, stanowią one po prostu część konstrukcji prawnej danej instytucji systemu ubezpieczeń społecznych, choć uregulowaną poza nim w akcie prawnym co do zasady niezwiązanym z materią ubezpieczeń społecznych. Tego typu rozwiązania legislacyjne można odnaleźć m.in. w następujących przepisach:

- 1) przepisy rozdziałów 1 i 3 działu III, tytułu VII, księgi pierwszej, części pierwszej Kodeksu postępowania cywilnego, dotyczące sądowego (odrębnego) postępowania odwoławczego w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych – regulacje te, w zw. z art. 83 ust. 2, 3 i 5–7 u.s.u.s., stanowią zasadniczą część procedury określającej zasady i tryb zaskarżania decyzji ZUS do sądu powszechnego;
- 2) art. 18 p.p., dotyczący tzw. ulgi na start adresowanej do wskazanej w nim kategorii przedsiębiorców – regulacja ta, w zw. np. z art. 18aa u.s.u.s., jest częścią instytucji podlegania ubezpieczeniom społecznym, a ściślej podlegania ubezpieczeniom społecznym osób prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą;
- 3) art. 12 ust. 2 pkt 3 u.o.r.p., dotyczący zaspakajania ze środków FGŚP należności głównych z tytułu składek na ubezpieczenia społeczne należnych od pracodawców na podstawie przepisów o systemie ubezpieczeń społecznych, przysługujących od świadczeń wypłaconych ze środków FGŚP – regulacja ta stanowi część instytucji ustalania składek na ubezpieczenia społeczne;
- 4) art. 42 u.p.s., dotyczący zasad podlegania ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym osób rezygnujących z zatrudnienia w związku z koniecznością sprawowania bezpośredniej, osobistej opieki nad długotrwale lub ciężko chorym członkiem rodziny oraz wspólnie niezamieszkującymi matką, ojcem lub rodzeństwem – regulacja ta, w zw. z art. 6 ust. 2 u.s.u.s., wchodzi w zakres zarówno podlegania, jak i ustalania składek na ubezpieczenia społeczne;

- 5) art. 51–53 u.o.d., dotyczące opłacania składek na ubezpieczenia społeczne osób (niań) świadczących pracę na podstawie umowy uaktywniającej – regulacja ta, w zw. z art. 6 ust. 2d u.s.u.s., stanowi część instytucji ustalania składek na ubezpieczenia społeczne;
- 6) art. 54 u.p.z., dotyczący opłacania składek na ubezpieczenia społeczne przez starostę od niektórych świadczeń dla bezrobotnych – regulacja ta stanowi część instytucji ustalania składek na ubezpieczenia społeczne.

4. Wypłacalność świadczeń z ubezpieczeń społecznych

Gwarancja państwa wypłacalności świadczeń z ubezpieczeń społecznych (art. 2 ust. 3 u.s.u.s. i art. 1 ust. 2 u.e.p.) stanowi podstawową wartość tego systemu, bezpośrednio związaną z zapewnieniem ubezpieczonym poczucia stabilności finansów tych ubezpieczeń oraz bezpieczeństwa socjalnego (materialnego). Stąd uznaje się ją za zasadę prawa ubezpieczeń społecznych (zob. K. Antonów [w:] *Prawo...*, red. K.W. Baran, s. 745; K. Ślebzak [w:] *System...*, t. 1, red. A. Wypych-Żywicka, s. 542–543), z której nie należy jednak wyciągać wniosku, że na podstawie art. 2 ust. 3 u.s.u.s. można występować z roszczeniami wobec SP o wypłatę świadczeń (zob. D.E. Lach [w:] *Ustawa...*, red. B. Gudowska, J. Strusińska-Żukowska, s. 11).

Praktyczna realizacja tej zasady polega na dofinansowaniu FUS za pomocą dotacji i nieoprocentowanych pożyczek, które mogą być przeznaczone wyłącznie na uzupełnienie środków na wypłaty świadczeń gwarantowanych przez państwo, jeżeli przychody przekazywane na rachunek bankowy FUS nie zapewniają pełnej i terminowej wypłaty świadczeń finansowanych z przychodów FUS (art. 53 ust. 2 u.s.u.s.). Podobnie sytuacja wygląda w odniesieniu do FEP, który otrzymuje dotacje budżetowe przeznaczone na sfinansowanie emerytur pomostowych (art. 32 u.e.p.).

Wzmocnioną (podwójną) gwarancją objęto emerytury z FUS, w art. 62 zdanie drugie u.s.u.s. postanowiono bowiem, że – niezależnie od gwarancji wyrażonej w art. 2 ust. 3 u.s.u.s. – wypłatę tych świadczeń zapewnia budżet państwa.

Art. 2a. [Zasada równego traktowania ubezpieczonych]

1. Ustawa stoi na gruncie równego traktowania wszystkich ubezpieczonych bez względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, stan cywilny oraz stan rodzinny.

2. Zasada równego traktowania dotyczy w szczególności:

- 1) warunków objęcia systemem ubezpieczeń społecznych;
- 2) obowiązku opłacania i obliczania wysokości składek na ubezpieczenie społeczne;

- 3) obliczania wysokości świadczeń;
 - 4) okresu wypłaty świadczeń i zachowania prawa do świadczeń.
- 3. Ubezpieczony, który uważa, że nie zastosowano wobec niego zasady równego traktowania, ma prawo dochodzić roszczeń z tytułu ubezpieczeń z ubezpieczenia społecznego przed sądem. Przepis art. 83 stosuje się odpowiednio.**

1. Uwagi ogólne

Mimo że art. 2a obowiązuje od daty wejścia w życie ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, to jednak aktualne brzmienie tego przepisu zostało nadane ustawą z 3.12.2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania. Na mocy przywołanej ustawy podobne rozumienie zasady równego traktowania wprowadzono na gruncie ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy oraz ustawy o emeryturach kapitałowych. Było to wynikiem wdrożenia następujących dyrektyw UE:

- 1) dyrektywy Rady 79/7/EWG z 19.12.1978 r. w sprawie stopniowego wprowadzania w życie zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zabezpieczenia społecznego (Dz.Urz. UE L 6 z 1979 r., s. 24);
- 2) dyrektywy Rady 86/613/EWG z 11.12.1986 r. w sprawie stosowania zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn pracujących na własny rachunek, w tym w rolnictwie, oraz w sprawie ochrony kobiet pracujących na własny rachunek w okresie ciąży i macierzyństwa (Dz.Urz. WE L 359, s. 56);
- 3) dyrektywy Rady 2000/43/WE z 29.06.2000 r. wprowadzającej w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne (Dz.Urz. WE L 180, s. 22);
- 4) dyrektywy Rady 2000/78/WE z 27.11.2000 r. ustanawiającej ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy (Dz.Urz. WE L 303, s. 16);
- 5) dyrektywy Rady 2004/113/WE z 13.12.2004 r. wprowadzającej w życie zasadę równego traktowania mężczyzn i kobiet w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług (Dz.Urz. UE L 373, s. 37);
- 6) dyrektywy 2006/54/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 5.07.2006 r. w sprawie wprowadzenia w życie zasady równości szans oraz równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zatrudnienia i pracy (wersja preredagowana) (Dz.Urz. UE L 204, s. 23).

Warto podkreślić, że z perspektywy osoby objętej ochroną ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych kwestia ochrony przed nierównym traktowaniem (dyskryminacją) nie wyczerpuje się wyłącznie w treści regulacji art. 2a komentowanej ustawy. Zasadnicze znaczenie mają bowiem art. 4 rozporządzenia nr 883/2004, wyrażający zasadę równego traktowania w koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego, art. 32 i 33 Konstytucji RP oraz art. 6 u.w.n.p.

2. Zasada równego traktowania w koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego

Zasada równości, jak też pozostający z nią w bezpośrednim związku zakaz dyskryminacji stanowią jedne z podstawowych zasad funkcjonowania UE. Wynika to wprost z regulacji Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. O swobodzie przepływu pracowników stanowi art. 45 ust. 2 TFUE, zgodnie z którym swoboda przepływu pracowników obejmuje zniesienie wszelkiej dyskryminacji ze względu na przynależność państwową między pracownikami państw członkowskich w zakresie zatrudnienia, wynagrodzenia i innych warunków pracy. Regulacja ta jest skonkretyzowanym wyrazem zakazu dyskryminacji ze względu na przynależność państwową (art. 18 TFUE). Co się natomiast tyczy zasady równości, to na uwagę zasługują art. 8 TFUE (polityka Unii w dążeniu do zniesienia nierówności oraz wspierania równości mężczyzn i kobiet), art. 153 ust. 1 lit. i TFUE (wspieranie polityki w zakresie równości mężczyzn i kobiet w odniesieniu do ich szans na rynku pracy i traktowania w pracy) oraz art. 157 TFUE (równość wynagrodzeń).

Warto zarazem zauważyć, że zasada równego traktowania, oparta na swobodnym przepływie osób oraz obywatelstwie europejskim, była początkowo stosowana wyłącznie do osób aktywnych zawodowo, w tym poszukujących pracy (art. 39 TWE), chcących rozpocząć działalność gospodarczą (art. 43 TWE) lub zamierzających świadczyć usługi na terenie innego państwa członkowskiego (art. 49 TWE). Następnie zasadą tą objęto również osoby nieaktywne zawodowo, co zostało potwierdzone przez TS, przy czym studenci, osoby prowadzące własną działalność oraz osoby poszukujące pracy, aby skorzystać z pełnej swobody przemieszczania się, muszą spełnić dodatkowe warunki (por. M. Mysze, *Zasada...*, s. 37; K. Ślęzak, *Podmiotowy...*).

W porównaniu z poprzednią regulacją aktualne unormowania rozporządzenia nr 883/2004 nie ograniczają zasady równości ze względu na miejsce zamieszkania. Wynika to w dużej mierze z orzeczenia TS w sprawie Meeusen (wyrok z 8.06.1999 r., C-337/97, C.P.M. Meeusen przeciwko Hoofddirectie van de Informatie Beheer Groep, EU:C:1999:284), w której stwierdzono, że zakazane jest uzależnianie realizacji niektórych świadczeń od miejsca zamieszkania. Można zatem stwierdzić, że terytorialny zakres stosowania art. 4 rozporządzenia nr 883/2004 został rozszerzony.

Jeśli chodzi o treść zasady równego traktowania, to wymaga ona zachowania równości pomiędzy obywatelami państw członkowskich pochodzącymi z zagranicy i obywatelami państwa danego kraju. Nie jest natomiast zakazane lepsze traktowanie obywateli państwa. Odwrotna dyskryminacja wydawałaby się zatem możliwa, aczkolwiek w polskim porządku prawnym byłoby to jednak niedopuszczalne w świetle konstytucyjnej zasady równości. Wniosek taki mógłby zostać również sformułowany w porządkach

prawnych innych państw członkowskich, w których obowiązuje konstytucyjna zasada równego traktowania. Zasada równości nie wyklucza jednak, że pracownik migrujący będzie musiał liczyć się z niedogodnościami związanymi z podejmowaniem zatrudnienia w innym państwie członkowskim, ponieważ systemy poszczególnych państw mogą się od siebie znacznie różnić.

Z punktu widzenia podmiotowego zasada równości dotyczy wszystkich osób, które zostały objęte wspólnotową koordynacją (szerzej zob. K. Ślęzak, *Podmiotowy...*), co odnosi się w szczególności do każdej grupy wskazanej wprost w rozporządzeniu. I tak, pracownik migrujący ma takie same obowiązki i prawa w zakresie podlegania ubezpieczeniom społecznym jak obywatele państwa, do którego migrował. Korzysta on zatem z identycznych uprawnień, jakie przysługują obywatelom danego państwa, np. objęty jest ubezpieczeniem na wypadek tych samych ryzyk ubezpieczeniowych, a prawo do świadczeń uzyskuje po spełnieniu takich samych warunków, jakie muszą spełniać obywatele tego państwa.

Zasada równości wyrażona w art. 4 rozporządzenia nr 883/2004 dotyczy również obywateli państw trzecich, do których stosuje się przepisy w zakresie koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego.

3. Zasada równego traktowania ubezpieczonych w Konstytucji RP

Z perspektywy konstytucyjnej o zasadzie równości w prawie ubezpieczeń społecznych można mówić w kontekście art. 32 ust. 1 Konstytucji RP (równość wobec prawa) oraz art. 33 ust. 2 Konstytucji RP (równość kobiet i mężczyzn w dziedzinie zabezpieczenia społecznego, co zgodnie z przyjętym założeniem obejmuje również prawo ubezpieczeń społecznych). Z punktu widzenia systematyki obu regulacji należałoby stwierdzić, że ten szczegółowy wyraz równości, o którym mowa w art. 33 ust. 2 Konstytucji RP, stanowi w istocie powtórzenie tego, co zostało wyrażone w art. 32 ust. 1 Konstytucji RP, z tą jednak różnicą, że w art. 33 ust. 2 Konstytucji RP chodzi o równość płci zrelatywizowaną do dziedziny zabezpieczenia społecznego (zob. K. Ślęzak, *Prawo...*, s. 76). Dlatego aktualne są ustalenia dotyczące zasady równości w ujęciu generalnym wyrażonym w art. 32 ust. 1 Konstytucji RP (szerzej zob. K. Ślęzak, *Prawo...*, s. 198–203).

Zgodnie z utrwaloną linią orzecniczą TK konstytucyjna zasada równości wobec prawa, wyrażona w art. 32 ust. 1 ustawy zasadniczej, wyznacza z jednej strony obowiązki o charakterze formalnym, nakazując równe traktowanie podmiotów równych (zob. wyroki TK: z 6.05.1998 r., K 37/97, OTK 1998/3, poz. 33; z 20.10.1998 r., K 7/98, OTK 1998/6, poz. 96; z 22.06.1999 r., K 5/99, OTK 1999/5, poz. 100; z 18.01.2000 r., K 17/99, OTK 2000/1, poz. 4; z 30.05.2000 r., K 37/98, OTK 2000/4, poz. 112; z 14.11.2000 r., K 7/00,

OTK 2000/7, poz. 259; z 4.12.2000 r., K 9/00, OTK 2000/8, poz. 294; z 19.02.2001 r., SK 14/00, OTK 2001/2, poz. 31; z 15.10.2001 r., K 12/01, OTK 2001/7, poz. 213; z 4.05.2004 r., K 8/03, OTK-A 2004/5, poz. 37; z 14.04.2003 r., K 34/02, OTK-A 2003/4, poz. 30; z 5.09.2006 r., K 51/05, OTK-A 2006/8, poz. 100; z 29.05.2007 r., P 8/06, OTK-A 2007/6, poz. 51; z 30.10.2007 r., P 36/06, OTK-A 2007/9, poz. 110; z 13.12.2007 r., SK 37/06, OTK-A 2007/11, poz. 157; z 27.05.2008 r., P 59/07, OTK-A 2008/4, poz. 64; z 2.12.2008 r., P 48/07, OTK-A 2008/10, poz. 173; z 18.12.2008 r., P 16/07, OTK-A 2008/10, poz. 183; z 7.04.2009 r., P 7/08, OTK-A 2009/4, poz. 46; z 9.02.2010 r., P 58/08, OTK-A 2010/2, poz. 9; z 5.07.2010 r., P 31/09, OTK-A 2010/6, poz. 57; z 26.10.2010 r., K 58/07, OTK-A 2010/8, poz. 80) oraz zakazując równego traktowania podmiotów nierównych (zob. wyrok TK z 19.04.2011 r., P 41/09, OTK-A 2011/3, poz. 25; por. także powołany powyżej wyrok TK w sprawie P 58/08), z drugiej zaś wyznacza obowiązki o charakterze materialnym, sprzeczające się do nakazu realizacji i ochrony szeregu wartości konstytucyjnych, w tym solidarności społecznej czy bezpieczeństwa socjalnego (zob. powołane powyżej wyroki TK w sprawach: K 5/99; K 9/00; SK 14/00; K 51/05; P 36/06; P 59/07; P 7/08; P 31/09).

Równe traktowanie oznacza przy tym traktowanie według jednakowej miary, bez różnicowań tak dyskryminujących, jak i faworyzujących. Omawiana zasada nakazuje zatem nakładać jednakowe obowiązki, ewentualnie przyznawać jednakowe prawa, podmiotom odznaczającym się tą samą cechą istotną, a jednocześnie dopuszcza, lecz nie wymaga, by nakładać różne obowiązki, ewentualnie przyznawać różne prawa, podmiotom, które mają taką cechę, oraz podmiotom, które jej nie mają. Nie można bowiem przyjąć, by z nakazu równego traktowania równych wynikał, logicznie albo instrumentalnie, nakaz nierównego traktowania nierównych czy też zakaz równego traktowania nierównych (za przedstawionym rozumieniem zasady równości TK opowiedział się także m.in. w wyrokach: z 24.04.2001 r., U 9/00, OTK 2001/4, poz. 80; z 24.04.2006 r., P 9/05, OTK-A 2006/4, poz. 46; z 6.03.2007 r., P 45/06, OTK-A 2007/3, poz. 22; z 26.02.2008 r., SK 89/06, OTK-A 2008/1, poz. 7; z 22.07.2008 r., P 41/07, OTK-A 2008/6, poz. 109; z 11.05.2010 r., SK 50/08, OTK-A 2010/4, poz. 34; 23.11.2010 r., K 5/10, OTK-A 2010/9, poz. 106; z 12.07.2012 r., P 24/10, OTK-A 2012/7, poz. 79 oraz powołanych powyżej w sprawach SK 37/06 i P 41/09).

Ocena regulacji prawnej z punktu widzenia zasady równości wymaga rozpatrzenia trzech zagadnień. Po pierwsze, należy ustalić, czy można wskazać wspólną cechę istotną, uzasadniającą równe traktowanie określonych podmiotów, co wymaga przeprowadzenia analizy treści i celu aktu normatywnego, w którym została zawarta kontrolowana norma prawna. Po drugie, konieczne jest stwierdzenie, czy prawodawca różnicował prawa lub obowiązki podmiotów znajdujących się w takiej samej lub podobnej sytuacji prawnie relewantnej. Po trzecie wreszcie, jeżeli prawodawca odmiennie potraktował podmioty charakteryzujące się wspólną cechą istotną, to – z uwagi na to, że zasada równości nie ma charakteru absolutnego – niezbędne okazuje się rozważe-

nie, czy wprowadzone od tej zasady odstępstwo można uznać za dopuszczalne. Trybunał Konstytucyjny stwierdza że samo odstępstwo od zasady równego traktowania nie prowadzi jeszcze do możliwości oceny kontrolowanych przepisów za niekonstytucyjne (zob. powołany wcześniej wyrok TK w sprawie K 17/99).

Konieczna jest bowiem ocena kryterium zróżnicowania, na podstawie którego dokonano odstępstwa. Przyczyny zróżnicowania: „1) muszą mieć charakter relewantny, a więc pozostawać w bezpośrednim związku z celem i zasadniczą treścią przepisów, w których zawarta jest kontrolowana norma, oraz służyć realizacji tego celu i treści; wprowadzone zróżnicowania muszą mieć charakter racjonalnie uzasadniony; nie wolno ich dokonywać według dowolnego kryterium; 2) mieć charakter proporcjonalny, a więc waga interesu, któremu ma służyć różnicowanie sytuacji adresatów normy, musi pozostawać w odpowiedniej proporcji do wagi interesów, które zostaną naruszone w wyniku nierównego potraktowania podmiotów podobnych; 3) pozostawać w jakimś związku z innymi wartościami, zasadami czy normami konstytucyjnymi, uzasadniającymi odmienne traktowanie podmiotów podobnych” (J. Oniszczyk, *Wolności...*, s. 89–90 oraz powołane tam orzecznictwo TK). Skądinąd takie rozumienie zasady równości w aspekcie konstytucyjnym przyjmowane jest zwłaszcza w odniesieniu do oceny dopuszczalności zmian prawa dokonywanych w dziedzinie prawa ubezpieczeń społecznych.

Szczególną uwagę należy jednak poświęcić relacji tak rozumianej zasady równości do zasady sprawiedliwości społecznej, o czym była mowa wyżej. Kwestii tej wiele uwagi poświęcił TK (zob. wyroki TK: z 19.12.2012 r., K 9/12, OTK-A 2012/11, poz. 136, oraz z 12.07.2012 r., P 24/10, OTK-A 2012/7, poz. 79). Była ona również, w odniesieniu do ubezpieczeń społecznych, wielokrotnie przedmiotem dyskusji w doktrynie (zob. B. Wagner, *Z problematyki...*, s. 222–223; K. Antonów, *Zasady...*, s. 927; J. Nowacki, *Sprawiedliwość...*, s....; T. Dybowski, *Zasady...*, s. 78; D.E. Lach [w:] *Ustawa...*, red. B. Gudowska, J. Strusińska-Żukowska, komentarz do art. 2a u.s.u.s.).

Realizację idei sprawiedliwości społecznej należy rozpatrywać osobno dla zasady równości rozumianej w sensie formalnym i materialnym. Odnośnie do zasady równości w ujęciu formalnym (nakaz równego traktowania równych) zasada sprawiedliwości społecznej pokrywa się z zasadą równości, będącą jej konkretyzacją. Naruszenie zasady równości jest równoznaczne z naruszeniem zasady sprawiedliwości społecznej, przy czym w razie sformułowania zarzutu niezgodności określonej regulacji prawnej z ustawą zasadniczą, związanego z nieuzasadnionym zróżnicowaniem sytuacji prawnej podmiotów podobnych, jako wzorzec kontroli powinna zostać wskazana zasada równości, a nie zasada sprawiedliwości społecznej, która – ze względu na regułę *lex specialis derogat legi generali* – nie stanowi wówczas odpowiedniego kryterium oceny konstytucyjności kwestionowanej regulacji. Powołanie w takiej sytuacji jako wzorca

kontroli zasad sprawiedliwości społecznej prowadziłyby do stwierdzenia, że dany przepis prawny nie narusza omawianej zasady konstytucyjnej.

W przypadku zakazu równego traktowania nierównych (drugi obowiązek o charakterze formalnym) zasada sprawiedliwości społecznej nie pokrywa się z zasadą równości, gdyż dopuszcza odmienne ukształtowanie sytuacji prawnej podmiotów różnych. Naruszenie zasady sprawiedliwości społecznej w analizowanym obszarze nie może być równoznaczne z naruszeniem zasady równości. W razie sformułowania zarzutu niezgodności określonej regulacji prawnej z ustawą zasadniczą, związanego z nieuzasadnionym zrównaniem sytuacji prawnej podmiotów różnych, jako wzorzec kontroli powinna zostać wskazana zasada sprawiedliwości społecznej, a nie zasada równości, która nie stanowi wówczas odpowiedniego kryterium oceny konstytucyjności kwestionowanej regulacji. Powołanie w takiej sytuacji jako wzorca kontroli zasady równości prowadziłyby do stwierdzenia, że dany przepis prawny nie narusza omawianej zasady konstytucyjnej. Zastrzeżenia co do konstytucyjności uregulowań przewidujących równe traktowanie nierównych powinny być weryfikowane jedynie w kontekście zasady sprawiedliwości społecznej (zob. powołany wcześniej wyrok TK w sprawie P 41/09). Ograniczenia swobody prawodawcy w zakresie identycznego kształtowania sytuacji prawnej podmiotów różnych są mniej rygorystyczne niż analogiczne ograniczenia dotyczące odmiennego kształtowania sytuacji prawnej podmiotów równych.

Jeśli chodzi natomiast o relację równości w sensie materialnym (nakaz realizowania różnych wartości konstytucyjnych) do zasady sprawiedliwości społecznej, to zasada sprawiedliwości społecznej jest niezależna od zasady równości w tym sensie, że naruszenie jednej z nich nie powoduje naruszenia drugiej, przy czym nie można wykluczyć sytuacji, w której określona regulacja prawna uchybiać będzie z osobna, równoległe im obu. Związek zasady sprawiedliwości społecznej w analizowanym obszarze z zasadą równości przejawia się w tym wypadku odmiennie. Odstępstwa od zasady równości dopuszczalne są jedynie w razie spełnienia trzech wymogów, a mianowicie: relewantności, proporcjonalności oraz powiązania z innymi normami, zasadami lub wartościami konstytucyjnymi. Nie ulega przy tym wątpliwości, że szczególne znaczenie dla uznania wyjątków od zasady równości za uzasadnione mają właśnie wartości współkonstytuujące zasadę sprawiedliwości społecznej (zob. wyroki TK: z 16.12.1997 r., K 8/97, OTK 1997/5–6/70; z 12.05.1998 r., U 17/97, OTK 1998/3, poz. 34; z 12.09.2000 r., K 1/00, OTK 2000/6, poz. 185; z 12.12.2001 r., SK 26/01, OTK 2001/8, poz. 258; z 12.02.2008 r., SK 82/06, OTK-A 2008/1, poz. 3, oraz już wcześniej powołane w sprawach K 37/97; K 7/98; K 17/99; K 7/00; K 9/00; K 12/01; K 8/03; P 9/05; SK 37/06; P 41/07; P 58/08; P 31/09; K 58/07). Oznacza to, że zasada sprawiedliwości społecznej może uzasadniać zarówno nakaz równego traktowania podmiotów równych, jak i zakaz różnego traktowania podmiotów równych.

4. Zasada równego traktowania w dziedzinie zabezpieczenia społecznego wynikająca z ustawy o wdrożeniu niektórych przepisów UE w zakresie równego traktowania

Zgodnie z art. 6 u.w.n.p. zakazuje się nierównego traktowania osób fizycznych ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne lub narodowość w zakresie dostępu i warunków korzystania z zabezpieczenia społecznego, usług, w tym usług mieszkaniowych, rzeczy oraz nabywania praw lub energii, jeżeli są one oferowane publicznie. Nie ulega wątpliwości, że przedmiotowy zakres powoływanej regulacji jest znacznie szerszy aniżeli wynikający z art. 2a u.s.u.s. Wykracza on bowiem poza ubezpieczenia społeczne, odnosząc się do każdego systemu ochrony na wypadek zajścia określonych ryzyk socjalnych. Podobnie szeroko należy rozumieć pojęcie „dostępu oraz warunków korzystania”, które obejmuje wszelkie uprawnienia wynikające z systemu zabezpieczenia społecznego objętego zakresem regulacji.

5. Zasada równego traktowania ubezpieczonych na gruncie art. 2a u.s.u.s.

5.1. Kryteria dyskryminacji

Zupełnie inny obraz wyłania się na tle zasady równości w aspekcie ustawowym, a zatem w ujęciu nadanym przez treść art. 2a u.s.u.s. Stanowi on, że ustawa stoi na gruncie równego traktowania wszystkich ubezpieczonych bez względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, stan cywilny oraz stan rodzinny (ust. 1).

W pierwszej kolejności należy zauważyć, że zakres zasady równego traktowania został ujęty wężziej aniżeli w art. 6 u.w.n.p., który zakazuje nierównego traktowania osób fizycznych ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne lub narodowość w zakresie dostępu i warunków korzystania z zabezpieczenia społecznego. Artykuł 2a ust. 1 u.s.u.s. jest zatem niewątpliwie niezgodny z postanowieniami określonymi w art. 1 dyrektywy Rady 2004/113/WE oraz w art. 3 ust. 1 lit. h dyrektywy Rady 2000/43/WE. Przedmiotowa niezgodność jest jednak możliwa do usunięcia przez odwołanie się do art. 32 Konstytucji RP, gdyż odnosi się on do wszelkich sfer życia (zob. D.E. Lach [w:] *Ustawa...*, red. B. Gudowska, J. Strusińska-Żukowska, komentarz do art. 2a; B. Wagner, *Równość...*, s. 67).

Jako pierwsze kryterium zakazujące dyskryminacji wskazuje się płeć, co w praktyce sprowadza się do zakazu zróżnicowania sytuacji prawnej kobiet i mężczyzn. W orzecznictwie TSUE za dyskryminację ze względu na płeć uważa się również dyskryminację z powodu transseksualności, gdyż ochrona osób transseksualnych wynika z konieczności poszanowania zasady godności leżącej u podstaw nakazu równego traktowa-

nia (wyrok TS z 30.04.1996 r., C-13/94, P przeciwko S i Cornwall County Council, EU:C:1996:170).

Jeśli chodzi o kryteria pochodzenia rasowego i etnicznego, to w pierwszej kolejności należy podkreślić, że nie są to kryteria nawiązujące do pochodzenia państwowego (obywatelstwa), mimo że niewątpliwie pomiędzy oboma kryteriami może istnieć ścisły związek. Podobny związek może również występować w odniesieniu do kryterium religii. Na poziomie UE odrzuca się wszystkie teorie zmierzające do określenia istnienia odrębnych ras ludzkich, a zakaz dyskryminacji ze względu na obywatelstwo (przynależność państwową) został *expressis verbis* wyrażony w art. 18 TFUE. Językowo rzecz ujmując, termin „rasa” oznacza grupę ludzi wyróżniających się określonym zespołem cech przekazywanych dziedzicznie. Natomiast słowo „etniczny” wskazuje na przynależność do jakiegoś narodu. W tym świetle dyskryminacja ze względu na kryterium pochodzenia rasowego, etnicznego czy narodowości dotyczy nie tylko obywatelstwa, lecz także przynależności do określonej grupy etnicznej czy społecznej, charakterystycznej dla określonej rasy ludzkiej (tj. europeoidalnej, mongoloidalnej bądź negroidalnej).

Ostatnie dwa kryteria dyskryminacyjne odnoszą się do stanu cywilnego oraz stanu rodzinnego. O ile w przypadku stanu cywilnego należy przyjąć powszechne znaczenie tego pojęcia sprowadzające się do pozostawania w stanie wolnym albo w związku z małżeńskim, o tyle stan rodzinny ubezpieczonego wyznacza liczba osób związanych więzami pokrewieństwa lub powinowactwa, ale także prawnymi (adopcja) oraz faktycznymi, związanymi z przyjęciem na wychowanie lub utrzymanie (B. Wagner, *Równość...*, s. 66–67).

W komentowanym przepisie brak natomiast zakazu dyskryminacji ze względu na inne kryteria, w tym zwłaszcza na wyznanie, religię, światopogląd, niepełnosprawność, wiek oraz orientację seksualną (por. art. 6 u.w.n.p.), co nie oznacza, że kryteria te mogą mieć charakter dyskryminacyjny. Ochrona przed takimi działaniami wynika jednak z art. 32 Konstytucji RP, co odnosi się również do każdego innego kryterium nierównego traktowania, które zostałyby na gruncie ustrojowym uznane za niekonstytucyjne.

W prawie ubezpieczeń społecznych, zwłaszcza w prawie emerytalnym, szczególna uwaga poświęcana jest wiekowi jako kryterium nierównego traktowania (K. Antonów, *Zasady...*, s. 9–27), co ściśle związane jest z nierównym traktowaniem ze względu na płeć. Jest to w zasadzie dyskusja, która rozpoczyna się od wyroku TK z 9.03.1988 r., U 7/87, OTK 1988/1, poz. 1, w którym nierówny wiek emerytalny kobiet i mężczyzn został uzasadniony „szybszym zużywaniem się w pracy organizmów kobiet w porównaniu z organizmami mężczyzn”, co spotykało się z krytyką w literaturze (B. Wagner, *Równość...*, s. 84–85; D.E. Lach [w:] *Ustawa...*, red. B. Gudowska, J. Strusińska-Żukowska,

komentarz do art. 2a). Niedopuszczalności zróżnicowania wieku emerytalnego kobiet i mężczyzn nie dopatrzyl się TK również w wyroku z 15.07.2010 r., K 63/07, OTK-A 2010/6, poz. 60, uznając, że brak ujednoczenia wynika z konieczności usuwania różnic społecznych między płciami. Na mocy ustawy z 11.05.2012 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 637 ze zm.) rozpoczął się proces stopniowego zrównywania i podwyższania wieku emerytalnego, co zostało uznane za zgodne z Konstytucją RP w wyroku TK z 7.05.2014 r., K 43/12, OTK-A 2014/5, poz. 50. Skutkiem tego była jednocześnie zmiana wielu pragmatyk służbowych w zakresie dotyczącym zróżnicowania wieku, będąca przedmiotem wątpliwości (zob. K. Antonów, *Wypowiedzenie...*, s. 51–53). Proces ten został zatrzymany wraz z wejściem w życie ustawy z 16.11.2016 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2017 r. poz. 38 ze zm.), na mocy której przywrócono zróżnicowany wiek emerytalny kobiet i mężczyzn.

5.2. Przedmiotowy zakres zakazu dyskryminacji

Zgodnie z ust. 2 komentowanego przepisu zasada równego traktowania dotyczy w szczególności:

- 1) warunków objęcia systemem ubezpieczeń społecznych,
- 2) obowiązku opłacania i obliczania wysokości składek na ubezpieczenie społeczne,
- 3) obliczania wysokości świadczeń oraz
- 4) okresu wypłaty świadczeń i zachowania prawa do świadczeń.

Nie ulega wątpliwości, że zawarcie w przedmiotowym przepisie zwrotu „w szczególności” powoduje, iż zakaz dyskryminacji odnosi się do wszystkich zagadnień normowanych przepisami ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych oraz ustaw związanych z tym aktem prawnym. Podstawowy problem teoretyczny, jak też praktyczny, związany jest z obszarami, które odnoszą się nie tyle do obowiązku równego traktowania, ile do istnienia *de lege lata* istotnego zróżnicowania w obrębie ubezpieczonych, świadczeniobiorców czy płatników. Nie chodzi zatem o rozstrzygnięcie, w jakich przypadkach można byłoby uznać nierówne traktowanie za usprawiedliwione. Już w postanowieniu z 8.02.2006 r., III UZP 3/05, OSNP 2007/5–6, poz. 84, Sąd Najwyższy stwierdził, że równe traktowanie ubezpieczonych nie oznacza „jednakowości” stosunków ubezpieczenia społecznego wszystkich ubezpieczonych i każdego z nich. Dlatego – przykładowo – tytuł ubezpieczenia jest jednym z usprawiedliwionych kryteriów dyferencjacji sytuacji ubezpieczonych, akceptowanym zarówno przez doktrynę, jak i orzecznictwo. Za takie uznał je również TK m.in. w wyroku z 12.09.2000 r., K 1/00, OTK 2000/6, poz. 185. Oznacza to, że zasady nabywania prawa do świadczeń przez ubezpieczonych będących pracownikami mogą być ukształtowane inaczej niż ubezpieczonych z innych tytułów, w tym z tytułu zatrudnienia na podstawie umowy o pracę nakładczą. Z ko-

lei w wyroku z 22.01.2002 r., II UKN 58/01, OSNP 2003/21, poz. 523, SN stwierdził, że z art. 2a u.s.u.s. nie da się wywieść zakazu wprowadzania zróżnicowanych systemów ubezpieczenia (zabezpieczenia) społecznego dla pracowników i dla osób prowadzących działalność gospodarczą, a w konsekwencji różnicowania świadczeń przysługujących ubezpieczonym należącym do różnych systemów ubezpieczenia. Swoboda ustawodawcy w kształtowaniu systemów ubezpieczenia społecznego, w tym określaniu świadczeń w ramach poszczególnych systemów ubezpieczenia, jest szeroka, kwestia zaś celowości i słuszności wprowadzenia odrębnej regulacji w ubezpieczeniu nie podlega ocenie sądów powszechnych rozpoznających sprawy z zakresu zabezpieczenia społecznego (podobnie w powołanym powyżej postanowieniu SN w sprawie III UZP 3/05; zob. też wyrok SN z 28.01.2010 r., II UK 199/09, LEX nr 583811).

Mimo zatem że art. 2a ust. 2 u.s.u.s. formułuje określony zakaz nierównego traktowania, to w istocie nie zakazuje nierówności, których w świetle art. 32 Konstytucji RP bądź art. 67 ust. 1 Konstytucji RP nie można byłoby uznać za usprawiedliwione.

6. Środki ochrony przysługujące w razie naruszenia zasady równego traktowania

Biorąc pod uwagę przedmiotowy zakres zakazu dyskryminacji, z którego wynika, mimo wszystko, duża swoboda ustawodawcy w zakresie kształtowania systemu ubezpieczeń społecznych, za iluzoryczny należy uznać instrument ochrony prawnej zawarty w ust. 3 komentowanego przepisu. Stanowi on, że ubezpieczony, który uważa, że nie zastosowano wobec niego zasady równego traktowania, ma prawo dochodzić roszczeń z ubezpieczenia społecznego przed sądem. Odesłanie do odpowiedniego stosowania art. 83 u.s.u.s. niczego nie zmienia, gdyż przepis ten stanowi wyłącznie normę kompetencyjną do wydawania przez organ rentowy decyzji w określonym przedmiocie. Naruszenie zasady równego traktowania nie może zatem stanowić podstawy do przyznania określonego uprawnienia, jeśli takie nie zostało przewidziane wprost w obowiązujących przepisach. W takiej sytuacji jednostka po wyczerpaniu przysługujących jej środków prawnych może co najwyżej złożyć skargę konstytucyjną, ewentualnie – jeśli zachodzić będzie niezgodność z porządkiem prawnym Rady Europy – skargę do ETPC. Skutkiem ewentualnych, pozytywnych z punktu widzenia jednostki rozstrzygnięć będzie albo uznanie określonej regulacji za niekonstytucyjną, co może prowadzić do zmiany prawa, albo stwierdzenie naruszenia praw człowieka.

Mimo że aktualnie obowiązujące brzmienie art. 2a u.s.u.s. zostało nadane ustawą o wdrożeniu niektórych przepisów UE w zakresie równego traktowania, to na wzór art. 13 tej ustawy brakuje unormowania dotyczącego roszczenia z tytułu naruszenia zasady równego traktowania. Na gruncie powoływanej ustawy jest to prawo do odškodowania. Tym samym naruszenie zasady równego traktowania sankcjonowane

jest świadczeniem pieniężnym o charakterze odszkodowawczym, wymagającym wykazania konkretnej szkody. Z punktu widzenia implementacji prawa UE może to wywoływać wątpliwości, albowiem skutkiem naruszenia analizowanej zasady jest w pierwszej kolejności powstanie krzywdy, więc naturalnym środkiem ochrony powinno być zadośćuczynienie. Gdyby wziąć pod uwagę, że wskazane w art. 2a ust. 1 u.s.u.s. kryteria dyskryminacyjne służą ochronie określonych dóbr osobistych, to w przypadku, w którym dochodzi do naruszenia art. 2a u.s.u.s., naruszane są również dobra osobiste jednostki, co otwierałoby możliwość stosowania przepisów Kodeksu cywilnego w odniesieniu do roszczeń kierowanych wobec sprawcy naruszenia. Jednak w takiej sytuacji roszczenie przysługujące poszkodowanemu (pokrzywdzonemu) wcale nie wynikałoby z art. 83 u.s.u.s. Zaprezentowana perspektywa wpływa zatem na merytoryczne postrzeganie art. 2a u.s.u.s., albowiem ów przepis chroniłby nie tyle przed niekonstytucyjnymi działaniami prawodawcy, ile przed bezprawnymi działaniami organu rentowego oraz jego pracowników, którzy w ramach stosowania prawa dopuszczaliby się naruszenia zasady równego traktowania.

Art. 3. [Wykonawcy ubezpieczeń społecznych]

1. Zadania z zakresu ubezpieczeń społecznych określone ustawą wykonują:

- 1) **Zakład Ubezpieczeń Społecznych;**
- 2) **otwarte fundusze emerytalne, określone w przepisach o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych, w zakresie gromadzenia i lokowania składki na ubezpieczenie emerytalne, o której mowa w art. 22 ust. 3 pkt 1 lit. a;**
- 3) **(uchylony)**
- 4) **płatnicy składek.**

2. Za wykonywanie zadań związanych z ustalaniem prawa do świadczeń i ich wysokości oraz wypłatą świadczeń z ubezpieczenia chorobowego płatnicy składek mają prawo do wynagrodzenia. Wynagrodzenia płatników składek określa się jako procent kwoty tych świadczeń. Wysokość stopy procentowej oraz tryb rozliczenia tego wynagrodzenia określi, w drodze rozporządzenia, minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego. Pozostałe zadania z zakresu ubezpieczeń społecznych płatnicy składek są zobowiązani wykonywać nieodpłatnie.

3. Zakres zadań z ubezpieczeń społecznych wykonywanych przez otwarte fundusze emerytalne określają przepisy o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych.

1. Wykonawcy ubezpieczeń społecznych – uwagi ogólne

Artykuł 3 ust. 1 u.s.u.s. wymienia wykonawców ubezpieczeń społecznych, tzn. podmioty (ZUS, OFE, płatnicy) realizujące zadania z tego zakresu, określone jednak nie tylko w ustawie o systemie ubezpieczeń społecznych, lecz także w przepisach innych

aktów prawnych, zarówno ze sfery ubezpieczeń społecznych, jak i spoza tego ustawodawstwa. O ile jednak nie budzi wątpliwości wskazanie wyżej wymienionych podmiotów jako wykonawców ubezpieczeń społecznych, o tyle co najmniej nieprecyzyjne (zawężające tę materię) jest stwierdzenie, że realizują one „zadania z zakresu ubezpieczeń społecznych”, gdyż nałożono na nie – w szczególności na ZUS – wiele zadań, których wykonywanie nie jest związane z ubezpieczeniami społecznymi. Stąd w dalszych rozważaniach odnośnie do ZUS uwzględnione zostaną także te zadania, które instytucja ta wykonuje poza sferą ubezpieczeń społecznych, czyli w obszarze zabezpieczenia społecznego.

Zaznaczyć także należy, że w omawianym kontekście termin „zadania” odpowiada właściwie pojęciu obowiązków. Jest tak dlatego, że wykonywanie zadań z zakresu ubezpieczeń społecznych (zabezpieczenia społecznego) nie ma charakteru fakultatywnego, zadania te wynikają bowiem z nałożonych na ZUS na mocy różnych aktów prawnych nakazów, których realizacja podlega kontroli w ramach nadzoru sprawowanego przez ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego (art. 66 ust. 2 u.s.u.s.).

Poniższe uwagi na temat zadań przyporządkowanych do poszczególnych wykonawców ubezpieczeń społecznych będą miały charakter wyłącznie systematyzujący, bez wdawania się w ich szczegółową analizę, która zostanie przeprowadzona przy okazji komentowania odpowiednich przepisów ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych.

2. Zadania ZUS

2.1. Zadania ZUS w sferze ubezpieczeń społecznych

W sferze ubezpieczeń społecznych ZUS jest niewątpliwie głównym wykonawcą zadań z tego zakresu. Wynika to z faktu, że instytucja ta pozostaje stroną większości stosunków prawnych fazy gwarancyjnej i realizacyjnej ubezpieczeń społecznych, a zatem wchodzi w relacje prawne z:

- 1) płatnikami – w dziedzinie podlegania ubezpieczeniom społecznym i opłacania składek;
- 2) OFE – w dziedzinie dobrowolnego (od 2014 r.) przekazywania części składki emerytalnej do tych funduszy;
- 3) ubezpieczonymi – w dziedzinie ustalenia prawa do świadczeń i obliczenia ich wysokości;
- 4) świadczeniobiorcami – w dziedzinie wypłaty świadczeń.

Wśród zadań ZUS w sferze ubezpieczeń społecznych określonych w przepisach art. 33, 47 ust. 9, art. 61, 68, 68a, 69 i 70 u.s.u.s., art. 33 u.e.p., art. 55b, 56, 59 i 68 u.ś.p.u.s., rozdziałów 4 i 5 ustawy o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy

i chorób zawodowych oraz art. 19 § 4 u.p.e.a. należy wyróżnić przede wszystkim zadania z zakresu:

- 1) realizacji przepisów o ubezpieczeniach społecznych w sferze podlegania ubezpieczeniom społecznym, wymierzania i pobierania składek na te ubezpieczenia oraz rozliczania składek z płatnikami, ustalania prawa do świadczeń, obliczania ich wysokości oraz, jeżeli nie jest to zastrzeżone dla płatników, wypłaty świadczeń, a także prowadzenia orzecznictwa lekarskiego dla potrzeb ustalania uprawnień do świadczeń z ubezpieczeń społecznych;
- 2) prowadzenia centralnych i innych rejestrów oraz ewidencji przebiegu ubezpieczeń, w tym kont płatników i ubezpieczonych;
- 3) przekazywania składki do OFE;
- 4) różnicowania stopy procentowej składki na ubezpieczenie wypadkowe;
- 5) prowadzenia gospodarki finansowej FUS, FRD i FEP (np. sporządzanie prognoz finansowych);
- 6) prowadzenia egzekucji administracyjnej przez dyrektora oddziału ZUS (organu egzekucyjnego) wyznaczonego przez ministra właściwego do spraw finansów publicznych jako organu egzekucyjnego;
- 7) prowadzenia prewencji rentowej i wypadkowej;
- 8) kontroli:
 - a) orzekania o czasowej niezdolności do pracy z powodu choroby i wystawiania zaświadczeń lekarskich,
 - b) ubezpieczonych co do prawidłowości wykorzystywania zwolnień od pracy zgodnie z ich celem i formalnej kontroli zaświadczeń lekarskich oraz
 - c) wykonywania przez płatników i ubezpieczonych obowiązków w sferze ubezpieczeń społecznych;
- 9) realizacji umów i porozumień międzynarodowych w dziedzinie ubezpieczeń społecznych, koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego (np. w postaci prowadzenia punktu kontaktowego) czy też przenoszenia ekwiwalentu praw emerytalnych urzędników Wspólnot Europejskich do lub z systemu ubezpieczeń społecznych na podstawie ustawy z 23.01.2008 r. o przenoszeniu ekwiwalentu praw emerytalnych urzędników Wspólnot Europejskich (Dz.U. Nr 47, poz. 274 ze zm.);
- 10) popularyzowania wiedzy o ubezpieczeniach społecznych.

2.2. Zadania ZUS w obszarze zabezpieczenia społecznego

Z art. 71 u.s.u.s. wynika, że ZUS wykonuje również odpłatnie zadania powierzone na podstawie innych ustaw, w tym zadania zlecone z dziedziny zabezpieczenia społecznego. Zakres tego typu zadań jest bardzo szeroki, ale z pewnością do najważniejszych zagadnień zaliczyć tu można:

- 1) wymierzanie i pobieranie składek na ubezpieczenie zdrowotne, FP, FS i FGŚP i przekazywanie ich do NFZ, FP, FS i FGŚP;

- 2) stwierdzanie niezdolności do pracy lub uszczerbku na zdrowiu na potrzeby przyznawania świadczeń pozaubezpieczeniowych (renty socjalnej, świadczeń z tytułu wypadków i chorób zawodowych powstałych w szczególnych okolicznościach, świadczenia uzupełniającego dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji, jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy lub chorobowy zawodowej sędzię lub prokuratora) oraz
- 3) ustalanie prawa do świadczeń pozaubezpieczeniowych i ich wypłacanie, w szczególności: renty socjalnej, świadczenia przedemerytalnego, nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego, świadczeń z tytułu wypadków i chorób zawodowych powstałych w szczególnych okolicznościach, świadczenia wychowawczego, świadczenia uzupełniającego dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji, świadczenia wspierającego, rodzicielskiego świadczenia uzupełniającego, rodzinnego kapitału opiekuńczego, rocznych świadczeń pieniężnych dla emerytów i rencistów (tzw. trzynastej i czternastej emerytury), dofinansowania obniżenia opłaty rodzica za pobyt dziecka w żłobku czy też świadczenia dobry start (tzw. 300+).

Ponadto wieloma zadaniami obciążono ZUS w obszarze ubezpieczenia zdrowotnego. W tej dziedzinie – poza wymienionym już powyżej wymierzaniem i pobieraniem składki zdrowotnej (art. 85 ust. 9 i 10 u.ś.o.z.) oraz przekazywaniem jej do NFZ (art. 87 ust. 6 u.ś.o.z.) – zadaniami jednostek organizacyjnych ZUS są w szczególności zgłoszenie do ubezpieczenia zdrowotnego m.in. emerytów i rencistów (zob. art. 75 ust. 1 i 2 u.ś.o.z.), ewidencjonowanie składki zdrowotnej (art. 87 ust. 4 pkt 1 i 3 u.ś.o.z.) oraz kontrola zarówno wykonywania obowiązków płatników w zakresie zgłoszenia ubezpieczonych do NFZ i opłacania składki (art. 90 u.ś.o.z.), jak i prawidłowości i rzetelności przekazanych przez płatników danych dotyczących formy opodatkowania oraz wysokości przychodu lub uzyskiwanego dochodu (art. 82 ust. 2d–2h u.ś.o.z.).

3. Zadania płatników

Podstawowe zadania (a jednocześnie obowiązki) płatników dotyczą dokonywania zgłoszeń do i wyrejestrowania z ubezpieczeń społecznych siebie i ubezpieczonych oraz terminowego obliczania, potrącania z dochodów ubezpieczonych, rozliczania oraz opłacania należnych składek za każdy miesiąc kalendarzowy przy użyciu odpowiednich dokumentów ubezpieczeniowych co do zasady w formie elektronicznej.

Natomiast z przepisów odrębnych z zakresu ubezpieczeń społecznych wynikają jeszcze inne ważne zadania obciążające płatników (zwłaszcza pracodawców), polegające na gromadzeniu i przechowywaniu dokumentacji ubezpieczeniowej, przygotowaniu wniosków o świadczenia emerytalno-rentowe czy też wystawianiu dokumentów (zaświadczeń) potwierdzających określone fakty ubezpieczeniowe (np. przebyte okresy

ubezpieczenia), niezbędne dla ustalenia prawa do danego świadczenia i jego wysokości (zob. art. 125 i 125a u.e.r.). Należy też dodać, że na mocy art. 41 ust. 4 u.e.p. płatnik jest obowiązany prowadzić wykaz stanowisk pracy, na których są wykonywane prace w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze, oraz ewidencję pracowników wykonujących tego typu prace, za których jest przewidziany obowiązek opłacania składek na FEP.

Wreszcie zadania płatników występują także w obszarze realizacji prawa do świadczeń, gdyż nałożono na nich obowiązek ustalania prawa do zasiłków i świadczenia rehabilitacyjnego z ubezpieczenia chorobowego i wypadkowego, obliczania ich wysokości oraz dokonywania wypłaty (zob. art. 61 ust. 1 pkt 1 i art. 69 u.ś.p.u.s., art. 10 pkt 1 u.u.s.w.p.). Powyższe czynności płatnicy wykonują za wynagrodzeniem, z zastrzeżeniem jednak że, zgodnie z art. 3 ust. 2 zdanie pierwsze u.s.u.s., przysługuje ono tylko za obsługę świadczeń z ubezpieczenia chorobowego (art. 3 ust. 2 zdanie pierwsze u.s.u.s.) w wysokości 0,1% kwoty prawidłowo wypłaconych świadczeń (§ 1 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z 14.12.1998 r. w sprawie wysokości i trybu wypłaty wynagrodzenia płatnikom składek z tytułu wykonywania zadań z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa, Dz.U. Nr 153, poz. 1005). W pozostałym zakresie (czyli zarówno w sferze obsługi świadczeń z ubezpieczenia wypadkowego, jak i w innych, wcześniej wymienionych, obszarach) płatnicy wykonują zadania nieodpłatnie (art. 3 ust. 2 zdanie ostatnie u.s.u.s.).

4. Zadania OFE

Co do zadań z zakresu ubezpieczeń społecznych wykonywanych przez OFE to w art. 3 u.s.u.s. mowa jest o tej kwestii w dwóch przepisach. W art. 3 ust. 1 pkt 2 u.s.u.s. stanowi się więc, że OFE wykonują te zadania, ale tylko w zakresie gromadzenia i lokowania składki na ubezpieczenie emerytalne, o której mowa w art. 22 ust. 3 pkt 1 lit. a u.s.u.s., natomiast w art. 3 ust. 3 u.s.u.s. zakres ten określony jest nieostro, tzn. przez ogólne odesłanie do przepisów ustawy o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych. Niespójność między tymi przepisami polega na tym, że nie można przyjąć, iż zakres zadań z zakresu ubezpieczeń społecznych ciężących na OFE określony w ustawie o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych sprowadza się wyłącznie do gromadzenia i inwestowania składek emerytalnych odprowadzanych do OFE od 1.04.1999 r.; od 2014 r. w wysokości 2,92% podstawy wymiaru w razie dobrowolnego zawarcia umowy z OFE (art. 39 u.s.u.s.) lub złożenia oświadczenia o przekazywaniu składki do OFE (art. 39a u.s.u.s.).

Jeżeli przyjąć, że gromadzenie składek na ubezpieczenie emerytalne polega na tym, iż – po ich przekazaniu przez ZUS do OFE – fundusz otwiera dla członka OFE ra-

chunek, na który są one wpłacane, oraz dokonuje przeliczenia składek na jednostki rozrachunkowe (art. 98 i 99 u.o.f.f.e.), to z pewnością w obręb tej czynności nie można włączyć zagadnień związanych z uzyskaniem członkostwa w OFE (rozdział 7 ustawy o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych). Ponadto, skłaniając się do nadania temu terminowi ścisłego znaczenia, uważam, że przedmiotem „gromadzenia składek” nie jest również wypłata środków zgromadzonych na rachunku w OFE (rozdział 11 ustawy o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych), zwrot do ZUS przez OFE nienależnie otrzymanej składki (art. 100a u.o.f.f.e.), przekazywanie przez OFE do ZUS środków zgromadzonych na rachunku członka OFE na fundusz emerytalny FUS w związku z: 1) osiągnięciem przez ubezpieczonego wieku niższego o 10 lat od powszechnego wieku emerytalnego, tj. 60/65 lat, lub 2) od 1.09.2024 r. – złożeniem przez ubezpieczonego wniosku o emeryturę, o której mowa w art. 88a ust. 1 KN (art. 100c u.o.f.f.e.) oraz podział środków na rachunku w OFE w razie rozvodu lub unieważnienia małżeństwa albo śmierci członka OFE (rozdziały 12 i 13 ustawy o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych). Jakkolwiek zatem wyżej wymienione zadania (obowiązki) OFE nie polegają na gromadzeniu składki, to jednak można je ogólnie zaliczyć do zadań OFE z zakresu ubezpieczeń społecznych w myśl art. 3 ust. 3 u.s.u.s.

Art. 4. [Definicje]

Użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) **ubezpieczeni** – osoby fizyczne podlegające chociaż jednemu z ubezpieczeń społecznych, o których mowa w art. 1;
- 2) **płatnik składek**:
 - a) **pracodawca** – w stosunku do pracowników i osób odbywających służbę zastępczą oraz jednostka organizacyjna lub osoba fizyczna pozostająca z inną osobą fizyczną w stosunku prawnym uzasadniającym objęcie tej osoby ubezpieczeniami społecznymi, w tym z tytułu przebywania na urlopie wychowawczym albo pobierania zasiłku macierzyńskiego, z wyłączeniem osób, którym zasiłek macierzyński wypłaca Zakład,
 - b) **jednostka wypłacająca świadczenia socjalne, zasiłki socjalne oraz wynagrodzenia przysługujące w okresie korzystania ze świadczenia górniczego lub w okresie korzystania ze stypendium na przekwalifikowanie** – w stosunku do osób pobierających świadczenia socjalne wypłacane w okresie urlopu, osób pobierających zasiłek socjalny wypłacany na czas przekwalifikowania zawodowego i poszukiwania nowego zatrudnienia oraz osób pobierających wynagrodzenie przysługujące w okresie korzystania ze świadczenia górniczego lub w okresie korzystania ze stypendium na przekwalifikowanie,

- c) podmiot, na którego rzecz wykonywana jest odpłatnie praca w czasie odbywania kary pozbawienia wolności lub tymczasowego aresztowania – w stosunku do osób, które ją wykonują, na podstawie skierowania do pracy, lub podlegają ubezpieczeniom społecznym z tytułu pobierania zasiłku macierzyńskiego, jeżeli zasiłek wypłaca ten podmiot,
- d) ubezpieczony zobowiązany do opłacenia składek na własne ubezpieczenia społeczne,
- e) Kancelaria Sejmu w stosunku do posłów i posłów do Parlamentu Europejskiego, o których mowa w art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 30 lipca 2004 r. o uposażeniu posłów do Parlamentu Europejskiego wybranych w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. poz. 1925, z 2006 r. poz. 708 oraz z 2009 r. poz. 918), oraz Kancelaria Senatu w stosunku do senatorów,
- f) duchowny niebędący członkiem zakonu albo przełożony domu zakonnego lub klasztoru w stosunku do członków swych zakonów lub, za zgodą Zakładu, inna zwierzchnia instytucja diecezjalna lub zakonna w stosunku do duchownych objętych tą zgodą,
- g) jednostka organizacyjna podlegała Ministrowi Obrony Narodowej – w stosunku do żołnierzy niezawodowych pełniących czynną służbę wojskową,
- h) (uchylona)
- i) (uchylona)
- j) (uchylona)
- k) ośrodek pomocy społecznej, a w przypadku przekształcenia ośrodka pomocy społecznej w centrum usług społecznych na podstawie przepisów ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych (Dz. U. poz. 1818) – centrum usług społecznych – w stosunku do osób rezygnujących z zatrudnienia w związku z koniecznością sprawowania bezpośredniej, osobistej opieki nad długotrwale lub ciężko chorym członkiem rodziny oraz wspólnie niezamieszkującymi matką, ojcem lub rodzeństwem,
- l) (uchylona)
- ł) powiatowy urząd pracy – w stosunku do osób pobierających zasiłek dla bezrobotnych lub stypendium,
- ł¹) centrum integracji społecznej – w stosunku do osób pobierających świadczenie integracyjne,
- ł²) powiatowy urząd pracy – w stosunku do osób pobierających stypendium na podstawie przepisów o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy w okresie odbywania studiów podyplomowych,
- m) Zakład – w stosunku do osób podlegających ubezpieczeniom społecznym z tytułu pobierania zasiłku macierzyńskiego albo zasiłku w wysokości zasiłku macierzyńskiego, jeżeli zasiłki te wypłaca Zakład, w stosunku do osób określonych w art. 6a ust. 1 i art. 6b ust. 1 oraz osób niepodjemu-

- jących zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej, o których mowa w art. 6c ust. 1,
- n) podmiot wypłacający stypendium sportowe – w stosunku do osób pobierających te stypendia,
 - o) (uchylona)
 - p) Krajowa Szkoła Administracji Publicznej im. Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Lecha Kaczyńskiego – w stosunku do słuchaczy pobierających stypendium,
 - pa) podmiot prowadzący szkołę doktorską – w stosunku do kształcących się w niej doktorantów, otrzymujących stypendium doktoranckie,
 - r) osoba prowadząca pozarolniczą działalność – w stosunku do osób współpracujących przy prowadzeniu tej działalności,
 - ra) osoba fizyczna, o której mowa w art. 18 ust. 1 ustawy z dnia 6 marca 2018 r. – Prawo przedsiębiorców (Dz. U. z 2023 r. poz. 221, 641 i 803) – w stosunku do osób współpracujących przy prowadzeniu tej działalności,
 - s) wojewódzki urząd pracy – w stosunku do osób, których świadczenia pracownicze finansowane są ze środków Funduszu Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych, jeżeli świadczenia te wypłacane są przez ten urząd,
 - t) jednostka obsługi ekonomiczno-administracyjnej utworzona przez jednostkę samorządu terytorialnego – jeżeli rozlicza i opłaca składki za ubezpieczonych wykonujących pracę w podlegających jej szkołach, przedszkolach i innych jednostkach organizacyjnych systemu oświaty,
 - u) podmiot, w którym jest pełniona służba – w odniesieniu do żołnierzy zawodowych i funkcjonariuszy oddelegowanych do pełnienia w nim służby, jeżeli podmiot ten wypłaca im uposażenie,
 - w) wójt, burmistrz lub prezydent miasta – w stosunku do osób otrzymujących świadczenie pielęgnacyjne albo specjalny zasiłek opiekuńczy, na podstawie przepisów o świadczeniach rodzinnych, oraz zasiłek dla opiekuna na podstawie przepisów o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów,
 - z) podmiot, który wypłaca świadczenie szkoleniowe po ustaniu zatrudnienia – w stosunku do osób, którym wypłaca to świadczenie,
 - za) inne niż powiatowe urzędy pracy podmioty kierujące – w stosunku do osób pobierających stypendium w okresie szkolenia, stażu lub przygotowania zawodowego – którymi są:
 - jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne, z wyjątkiem wojewódzkich i powiatowych urzędów pracy,
 - Ochotnicze Hufce Pracy,
 - agencje zatrudnienia,
 - instytucje szkoleniowe,
 - instytucje dialogu społecznego,
 - instytucje partnerstwa lokalnego,

- organizacje pozarządowe działające na rzecz rozwoju zasobów ludzkich i przeciwdziałania bezrobociu,
 - podmioty, o których mowa w art. 7 ust. 1 pkt 1, 2 i 4–8 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2023 r. poz. 742),
 - organizacje pracodawców,
 - związki zawodowe,
 - ośrodki doradztwa rolniczego,
 - ośrodki poradnictwa zawodowego i psychologicznego
 - korzystające z publicznych środków wspólnotowych i publicznych środków krajowych na podstawie umowy o dofinansowanie projektu albo decyzji, o których mowa w przepisach ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju (Dz. U. z 2022 r. poz. 260) albo ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2023 r. poz. 225 i 412),
- zaa) inne niż powiatowe urzędy pracy podmioty wypłacające stypendium w okresie szkolenia, stażu lub przygotowania zawodowego w ramach projektów lub programów finansowanych z udziałem środków funduszy strukturalnych Unii Europejskiej – w stosunku do osób pobierających stypendium w okresie szkolenia, stażu lub przygotowania zawodowego,
- zb) podmiot, w którym działa rada nadzorcza – w stosunku do członków rad nadzorczych,
- zc) przedsiębiorstwo w spadku – w stosunku do pracowników i zleceniobiorców przedsiębiorstwa w spadku oraz osób przebywających na urlopie wychowawczym udzielonym w ramach stosunku pracy albo pobierających zasiłek macierzyński, z wyłączeniem osób, którym zasiłek macierzyński wypłaca Zakład; obowiązki przedsiębiorstwa w spadku wykonuje zarządca sukcesyjny, a w przypadku jego braku – osoby, o których mowa w art. 14 ustawy z dnia 5 lipca 2018 r. o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej i innych ułatwieniach związanych z sukcesją przedsiębiorstw (Dz. U. z 2021 r. poz. 170), dokonujące czynności, o których mowa w art. 13 tej ustawy,
- zd) Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – w stosunku do małżonka Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej;
- 2a) podmiot zgłaszający ubezpieczonych do ubezpieczeń społecznych – podmiot niebędący płatnikiem składek, o którym mowa w pkt 2, który dokonał zgłoszenia do ubezpieczeń społecznych osób, o których mowa w art. 6 ust. 1 pkt 1 i 4 oraz art. 8 ust. 2a;
- 3) składki – składki na ubezpieczenia społeczne osób wymienionych w pkt 1;
- 4) zasiłki – zasiłki i świadczenie rehabilitacyjne z ubezpieczenia chorobowego oraz ubezpieczenia wypadkowego;

- 5) deklaracja rozliczeniowa – zestawienie informacji o należnych składkach na fundusze, na które składki pobiera Zakład, kwot rozliczanych w ciężar składek oraz kwot należnych do zapłaty;
- 6) imienny raport miesięczny – informacje o osobie podlegającej ubezpieczeniom społecznym przedkładane Zakładowi przez płatnika składek za dany miesiąc kalendarzowy;
- 6a) raport informacyjny – zestawienie informacji dotyczące ubezpieczonego, o którym mowa w art. 6 ust. 1 pkt 1 i 4, który został zgłoszony przez płatnika składek do ubezpieczeń społecznych po raz pierwszy po dniu 31 grudnia 1998 r., a przed dniem 1 stycznia 2019 r., obejmujące:
 - a) dane dotyczące wypłaconego przychodu niezbędne do ustalenia podstawy wymiaru emerytury lub renty – za lata kalendarzowe przypadające w okresie od dnia 1 stycznia 1999 r. do dnia 31 grudnia 2018 r.,
 - b) dane dotyczące wykonywania pracy przez nauczyciela, wychowawcę lub innego pracownika pedagogicznego zatrudnionego w placówkach, o których mowa w art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 22 maja 2009 r. o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych (Dz. U. z 2022 r. poz. 301), w określonym wymiarze obowiązkowego wymiaru zajęć – za okres od dnia 1 stycznia 1999 r. do dnia 31 grudnia 2018 r., z wyjątkiem danych za nauczyciela, wychowawcę lub innego pracownika pedagogicznego, od którego płatnik składek uzyskał na piśmie informację o ustaleniu prawa do nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego na podstawie tej ustawy,
 - c) dane dotyczące wykonywania pracy przez nauczyciela, wychowawcę lub innego pracownika pedagogicznego zatrudnionego w placówkach, o których mowa w art. 1 ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (Dz. U. z 2021 r. poz. 1762, z 2022 r. poz. 935, 1116, 1700 i 1730 oraz z 2023 r. poz. 641), w określonym wymiarze obowiązkowego wymiaru zajęć – za okres od dnia 1 stycznia 1999 r. do dnia 31 grudnia 2008 r., z wyjątkiem danych za nauczyciela, wychowawcę lub innego pracownika pedagogicznego, od którego płatnik składek uzyskał na piśmie informację o ustaleniu prawa do emerytury na podstawie art. 88 tej ustawy,
 - c) ¹ dane dotyczące wykonywania pracy przez nauczyciela, wychowawcę lub innego pracownika pedagogicznego zatrudnionego w placówkach, o których mowa w art. 1 ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (Dz. U. z 2023 r. poz. 984, 1234, 1586 i 1672), w określonym wymiarze obowiązkowego wymiaru zajęć – za okres od dnia 1 stycznia 1999 r., z wyjątkiem danych za nauczyciela, wychowawcę lub innego pracownika pedagogicznego, od którego płatnik składek uzyskał na piśmie informa-

¹ Art. 4 pkt 6a lit. c zmieniona przez art. 3 pkt 1 ustawy z 28.07.2023 r. (Dz.U. poz. 1672) zmieniającej nin. ustawę z dniem 1.09.2024 r.

cję o ustaleniu prawa do emerytury na podstawie art. 88 lub art. 88a tej ustawy,

- d) dane dotyczące okresów wykonywania i wymiaru czasu pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, o której mowa w art. 32 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. z 2022 r. poz. 504, 1504 i 2461) – za okres od dnia 1 stycznia 1999 r. do dnia 31 grudnia 2008 r., z wyjątkiem danych za ubezpieczonego, od którego płatnik składek uzyskał na piśmie informację o ustaleniu prawa do emerytury na podstawie art. 32, art. 33 lub art. 184 tej ustawy,
 - e) dane dotyczące okresów wykonywania i wymiaru czasu pracy w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze, o której mowa w art. 3 ust. 1 i 3 ustawy z dnia 19 grudnia 2008 r. o emeryturach pomostowych (Dz. U. z 2023 r. poz. 164) – za okres od dnia 1 stycznia 1999 r. do dnia 31 grudnia 2008 r., z wyjątkiem danych za ubezpieczonego, od którego płatnik składek uzyskał na piśmie informację o ustaleniu prawa do emerytury pomostowej na podstawie tej ustawy,
 - f) informację, czy w okresie zatrudnienia pracownikowi przysługiwał ekwiwalent pieniężny za deputat węglowy, o którym mowa w art. 74 ustawy z dnia 8 września 2000 r. o komercjalizacji i restrukturyzacji przedsiębiorstwa państwowego „Polskie Koleje Państwowe” (Dz. U. z 2022 r. poz. 2542),
 - g) datę, tryb rozwiązania ostatniego stosunku pracy, podstawę prawną rozwiązania lub wygaśnięcia ostatniego stosunku pracy lub stosunku służbowego oraz informację, z czyjej inicjatywy stosunek pracy został rozwiązany;
- 7) konto ubezpieczonego – konto, na którym są ewidencjonowane składki i informacje dotyczące przebiegu ubezpieczeń społecznych danego ubezpieczonego oraz zatrudnienia pracownika;
 - 8) konto płatnika – konto, na którym ewidencjonowana jest kwota zobowiązań z tytułu składek oraz innych składek danego płatnika zbieranych przez Zakład, kwoty zapłaconych składek, stan rozliczeń oraz inne informacje dotyczące płatnika składek;
 - 9) przychód – przychody w rozumieniu przepisów o podatku dochodowym od osób fizycznych z tytułu: zatrudnienia w ramach stosunku pracy, pracy nakładczej, służby, wykonywania mandatu posła lub senatora, wykonywania pracy w czasie odbywania kary pozbawienia wolności lub tymczasowego aresztowania, pobierania zasiłku dla bezrobotnych, świadczenia integracyjnego i stypendium wypłacanych bezrobotnym oraz stypendium sportowego, a także z tytułu prowadzenia pozarolniczej działalności oraz umowy agencyjnej lub umowy zlecenia, jak również z tytułu współpracy przy tej działalności lub współpracy przy wykonywaniu umowy oraz przychody z działalności wykonywanej osobiście przez osoby należące do składu rad nadzorczych, niezależnie od sposobu ich powoływania;

- 10) przychód z tytułu członkostwa w rolniczej spółdzielni produkcyjnej lub spółdzielni kółek rolniczych – przychody z tytułu pracy w spółdzielni i z tytułu wytwarzania na jej rzecz produktów rolnych;
- 11) otwarty fundusz emerytalny – fundusz wybrany przez ubezpieczonego spośród funduszy emerytalnych, o których mowa w przepisach o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych;
- 12) (uchylony)
- 12a) okresowa emerytura kapitałowa – świadczenie pieniężne określone w ustawie z dnia 21 listopada 2008 r. o emeryturach kapitałowych (Dz. U. z 2018 r. poz. 926);
- 12b) (uchylony)
- 13) (uchylony)
- 14) (uchylony)
- 15) numer NIP – numer identyfikacji podatkowej nadany zgodnie z przepisami o zasadach ewidencji i identyfikacji podatników i płatników;
- 16) rachunek bankowy – rachunek płatniczy prowadzony w kraju lub wydany w kraju instrument płatniczy w rozumieniu ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (Dz. U. z 2022 r. poz. 2360 i 2640);
- 16a) numer rachunku składowego – numer rachunku wygenerowany przez Zakład, zgodny ze standardem Numeru Rachunku Bankowego (NRB);
- 17) osoba sprawująca osobistą opiekę nad dzieckiem – osobę fizyczną sprawującą osobistą opiekę nad dzieckiem własnym lub swojego małżonka, lub dzieckiem przysposobionym, przez okres do 3 lat, nie dłużej jednak niż do zakończenia roku kalendarzowego, w którym dziecko kończy 6. rok życia, a w przypadku dziecka, które z powodu stanu zdrowia potwierdzonego orzeczeniem o niepełnosprawności lub stopniu niepełnosprawności wymaga osobistej opieki tej osoby, przez okres do 6 lat, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez dziecko 18. roku życia;
- 18) system płatności – system płatności w rozumieniu art. 1 pkt 1 ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 r. o ostateczności rozrachunku w systemach płatności i systemach rozrachunku papierów wartościowych oraz zasadach nadzoru nad tymi systemami (Dz. U. z 2022 r. poz. 1581);
- 19) małżonek Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – osobę będącą małżonkiem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, a w przypadku gdy Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej nie ma małżonka – inną osobę wskazaną przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

Przepisy art. 4 u.s.u.s. tworzą tzw. słowniczek ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych zawierający następujące definicje legalne terminów używanych w komentowanym akcie prawnym:

1. Ubezpieczony

1.1. Materialnoprawne pojęcie ubezpieczonego

Zgodnie z art. 4 pkt 1 u.s.u.s. ubezpieczonym jest osoba fizyczna podlegająca chociaż jednemu z ubezpieczeń społecznych, o których mowa w art. 1 u.s.u.s. Definicja ta jest jednak nieco myląca, gdyż w świetle reguł podlegania ubezpieczeniom społecznym nie ma możliwości uzyskania statusu osoby ubezpieczonej, gdy podlega się wyłącznie ubezpieczeniu chorobowemu lub wypadkowemu. Objęcie tymi dwoma rodzajami ubezpieczeń społecznych jest bowiem nierozzerwalnie związane z podleganiem ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym (zob. art. 11 i 12 ust. 1 u.s.u.s.), co przesądza o tym, że ubezpieczonym może być wyłącznie osoba fizyczna, która podlega obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym, z czym dopiero wiążą się objęcie niektórych tytułów wymienionych w art. 6 ust. 1 u.s.u.s. obowiązkiem ubezpieczenia chorobowego i wypadkowego oraz dostęp do dobrowolnego ubezpieczenia chorobowego.

Jakkolwiek emerytur pomostowych nie można włączyć w sferę ubezpieczenia emerytalnego (zob. pkt 4.2 komentarza do art. 1 u.s.u.s.), to jednak – w świetle art. 2 pkt 3 u.e.p. – za pracowników uprawnionych do nabycia tego świadczenia uważa się ubezpieczonych, o których mowa w art. 6 ust. 1 pkt 1 oraz art. 8 ust. 1, 2a i 6 pkt 2 u.s.u.s., podlegających ubezpieczeniu emerytalnemu z tytułu pracy w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze, ewentualnie ubezpieczonych, którzy przed dniem wejścia w życie ustawy o emeryturach pomostowych (1.01.2009 r.) z tytułu takiej pracy podlegali ubezpieczeniu społecznemu lub zaopatrzeniu emerytalnemu.

W piśmiennictwie wyrażono pogląd, że sprecyzowanie w art. 4 pkt 1 u.s.u.s. pojęcia ubezpieczonego nie stanowi definicji legalnej, lecz zabieg terminologiczny, który nie sprzeciwia się odróżnieniu osoby podlegającej ubezpieczeniom społecznym od ubezpieczonego (zob. J. Jończyk, *Prawo...*, 2006, s. 42–43). W tym kontekście należy stwierdzić, że rzeczywiście formalnie może dojść do sytuacji, gdy osoba podlegająca obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym nie uzyska miana „ubezpieczonego” ze względu na niezgłoszenie jej do ubezpieczeń społecznych, co pociągnie za sobą, w myśl art. 36 ust. 9 zdanie drugie u.s.u.s., niezakończenie konta ubezpieczonego w ZUS. Niezależnie od tego, że takie działanie płatnika jest co najmniej wykroczeniem przeciwko przepisom ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych (zob. art. 98 ust. 1 pkt 2 u.s.u.s.), trzeba jednocześnie pamiętać, iż stosunek prawny ubezpieczeń społecznych powstaje *ex lege* (np. więc z mocy samego nawiązania stosunku pracy), czyli zgodnie z zasadą automatyzmu prawnego bez woli osoby podlegającej ubezpieczeniu i bez względu na dokonanie czynności zgłoszenia do ubezpieczeń i opłacania składek (zob. K. Antonów [w:] *Prawo...*, red. K.W. Baran, s. 743; K. Ślęzak [w:] *Sy-*

stem..., t. 1, red. A. Wypych-Żywicka, s. 532–533). Można zatem z tego wyprowadzić wnioski, że ochrona ubezpieczeniowa istnieje również w okresie faktycznego (choć bezprawnego) niepodlegania ubezpieczeniom społecznym, a wystąpienie danego tytułu ubezpieczeń oznacza, że osoba objęta z tego powodu ubezpieczeniami społecznymi posiada takie same prawa i obowiązki jak ubezpieczony, tyle tylko, że ich realizacja jest odłożona w czasie do momentu ujawnienia takiego stanu rzeczy, z zastrzeżeniem że – jeżeli ubezpieczony współdziałał z płatnikiem w celu uniknięcia obowiązku opłacania składek – jedyną sankcją, jaka może go spotkać, wiąże się z prawem ZUS do odmowy zewidencjonowania na koncie ubezpieczonego nieopłaconej składki na ubezpieczenie emerytalne, ewentualnie anulowania składki zewidencjonowanej (zob. pkt 3.3 komentarza do art. 40 u.s.u.s.).

Nabycie statusu „ubezpieczonego” nie jest ograniczone wiekiem osoby podlegającej ubezpieczeniom społecznym ani nie zależy od posiadanego stopnia zdolności do czynności prawnych, co oczywiście nie oznacza, że kryteria te nie mają wpływu na uzyskanie takiej pozycji. Kwestie te regulowane są jednak poza prawem ubezpieczeń społecznych, w aktach prawnych, których przepisy określają warunki podejmowania zatrudnienia lub prowadzenia działalności przez poszczególne kategorie osób fizycznych, w szczególności pracowników, zleceniobiorców i przedsiębiorców.

Na gruncie prawa pracy zdolność do bycia pracownikiem ma co do zasady osoba, która ukończyła 18 lat (art. 22 § 2 k.p.), z zastrzeżeniem że dopuszczalne jest również zatrudnianie młodocianych, którzy ukończyli 15 lat, a nie przekroczyli 18. roku życia (art. 190 § 1 k.p.), w celu przygotowania zawodowego lub wykonywania lekkich prac. W związku z tym, że w świetle art. 65 ust. 3 Konstytucji RP stałe zatrudnianie dzieci do lat 16 jest zakazane, zawarcie umowy o pracę z osobą poniżej tej granicy wieku należy uznać za wyjątkowe i wymagające szczególnego uzasadnienia, jak w przypadku osób poniżej 15. roku życia wymienionych w art. 191 § 2¹–2³ k.p., do których stosuje się przepisy o zatrudnianiu młodocianych, czy też dzieci wykonujących pracę lub inne zajęcia zarobkowe wyłącznie na rzecz podmiotu prowadzącego działalność kulturalną, artystyczną, sportową lub reklamową (art. 304⁵ k.p.), choć w tym ostatnim przypadku najczęściej przyjmuje się, że zatrudnienie dzieci możliwe jest wyłącznie na podstawie umów cywilnoprawnych (por. M. Włodarczyk [w:] *Prawo...*, red. K.W. Baran, s. 580).

W sferze prawa pracy – inaczej niż w prawie cywilnym (zob. art. 17 i 18 k.c.) – dopuszcza się uzyskanie statusu pracowniczego (a tym samym ubezpieczeniowego) przez osoby o ograniczonej zdolności do czynności prawnych. Na mocy przepisu art. 22 § 3 zdanie pierwsze k.p. przewiduje się bowiem, że tego typu osoby mogą bez zgody przedstawiciela ustawowego nawiązać stosunek pracy oraz dokonywać czynności prawnych, które dotyczą tego stosunku. Przy czym pomimo zakazu zatrudniania osób, które

nie ukończyły 15 lat (art. 190 § 2 k.p.), zawarcie umowy o pracę z osobami w wieku 13–15 lat należy uznać za ważne, choć stosunek ten, zgodnie z art. 22 § 3 zdanie drugie k.p., może zostać rozwiązany przez przedstawiciela ustawowego za zgodą sądu opiekuńczego. Natomiast co do osób, które nie mają zdolności do czynności prawnych, w piśmiennictwie dominuje stanowisko, że umowy o pracę zawarte z nimi są nieważne (zob. M. Lewandowicz-Machnikowska [w:] *Prawo...*, red. K.W. Baran, s. 179). Trzeba jednak zaznaczyć, że nałożenie sankcji bezwzględnej nieważności na powyższą czynność prawną w myśl przepisów art. 14 § 1 i art. 58 § 1 k.c. w zw. z art. 300 k.p. może wydawać się zbyt daleko idące z punktu widzenia negatywnych skutków prawnych (*ex tunc*), jakie ta instytucja niesłaby dla małoletniego w dziedzinie nabytych uprawnień z tytułu wypłaconego wynagrodzenia zawierającego także daniny publiczne (w tym składki na ubezpieczenia społeczne). Stąd też, z uwagi na względy słuszności i zasady prawa pracy, istnieje potrzeba objęcia małoletniego korzystniejszą niż przewidziana w Kodeksie cywilnym ochroną w obszarze prawa pracy, czego skutkiem jest uznanie, że – pomimo nieważności takiej umowy – w zakresie uprawnień pracowniczych i ubezpieczeniowych taka osoba powinna być traktowana jak „pracownik” i „ubezpieczony” np. w sferze ubezpieczenia wypadkowego (zob. G. Goździewicz [w:] *System...*, red. G. Goździewicz, s. 135, oraz uchwała SN (7) z 26.01.1982 r., V PZP 8/81, LEX nr 12736, i postanowienie SN z 15.05.1972 r., III CRN 83/72, LEX nr 1463).

Powyższe zapatrywanie (a mianowicie że zawarcie nieważnej umowy o pracę nie może pogarszać sytuacji pracownika) wykorzystał również SN w wyroku z 24.10.2019 r., III UK 329/18, LEX nr 3009720, w którym stwierdzono, że ubezwłasnowolniony całkowicie pracownik podlega obowiązkowemu ubezpieczeniu społecznemu bez względu na nieważność zawartej umowy o pracę, jeżeli na jej podstawie realizował się stosunek opierający się na konieczności osobistego wykonywania określonego rodzaju pracy, podporządkowania pracodawcy, wykonywania pracy na rzecz i ryzyko pracodawcy oraz odpłatności pracy (art. 22 § 1 k.p. oraz art. 6 ust. 1 pkt 1 w zw. z art. 8 ust. 1 u.s.u.s.; szerokie omówienie – zob. E. Maniewska, *Ubezpieczenie...*). Przy czym teza ta została sformułowana przy jeszcze dalej idącym założeniu, że w istocie dla objęcia ubezpieczeniem społecznym nie jest przesądzające „to, czy umowa o pracę została zawarta i czy jest ważna jako zawarta przez podmioty mające zdolność do czynności prawnych, lecz tylko to, czy strony umowy – nawet gdy jej nie zawarły – pozostawały w tak opisanym stosunku pracy” (z uzasadnienia powyższego wyroku SN). W argumentacji SN nie pominięto również, iż nie można przyjąć, aby osoba całkowicie ubezwłasnowolniona, która wykonywała pracę najemną, spełniającą wszystkie przesłanki charakterystyczne dla stosunku pracy, była zatrudniona bez jakiegokolwiek ochrony ze strony systemu zabezpieczenia społecznego; niewątpliwie bowiem taki stan rzeczy narusza zarówno prawo takiego obywatela do zabezpieczenia społecznego (art. 67 ust. 1 Konstytucji RP), jak i – wbrew art. 24 Konstytucji RP – praca tego typu osoby

nie znajduje się pod ochroną RP. Można zatem podsumować, że materialnoprawne ujęcie „ubezpieczonego” obejmuje również swym zakresem całkowicie ubezpieśloną osobą dorosłą, która, ukończywszy 18. rok życia (art. 22 § 2 zdanie pierwsze k.p.), podejmuje zatrudnienie pracownicze w warunkach charakterystycznych dla stosunku pracy (art. 22 § 1 k.p.).

Odnosząc się natomiast do ujęcia osoby fizycznej na gruncie prawa cywilnego w kontekście zawierania umów (zlecenia, agencyjnej i innych o świadczenie usług) stanowiących obowiązkowe tytuły ubezpieczeń społecznych, należy zwrócić uwagę, że – w porównaniu z regułami obowiązującymi w Kodeksie pracy – ważność takiej czynności prawnej podejmowanej przez osobę ograniczoną w zdolności do czynności prawnych ze względu na wiek (13–18 lat) jest uzależniona od zgody jej przedstawiciela ustawowego (art. 17 k.c.), ewentualnie – gdy umowa taka została już zawarta bez wymaganej zgody – potwierdzenia umowy przez tego przedstawiciela (art. 18 § 1 k.c.). Prowadzenie dalszych rozważań na ten temat, zwłaszcza w zakresie funkcjonowania w obrocie prawnym umowy niepotwierdzonej przez przedstawiciela ustawowego (stan bezskuteczności zawieszony), nie ma większego praktycznego znaczenia, gdyż w sferze ubezpieczeń społecznych zleceniobiorcy, o których mowa w art. 6 ust. 1 pkt 4 u.s.u.s., nie podlegają obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym, jeżeli są m.in. uczniami szkół ponadpodstawowych (art. 6 ust. 4 u.s.u.s.). Wyłączenie to nie dotyczy jednak uczniów szkół podstawowych, a więc standardowo dzieci, o których mowa w art. 304⁵ k.p. (osoby poniżej 16. roku życia), z którymi – za zgodą przedstawiciela ustawowego lub opiekuna dziecka oraz zezwoleniem właściwego inspektora pracy – zostałyby zawarta np. umowa zlecenia z podmiotem prowadzącym działalność kulturalną, artystyczną, sportową lub reklamową. W konsekwencji w wyniku wykonywania pracy lub innych zajęć zarobkowych w formie umowy cywilnoprawnej dziecko nabywa status osoby ubezpieczonej, z zastrzeżeniem że gdyby chodziło o dziecko, które nie ukończyło 13 lat (tj. w świetle art. 12 k.c. osobę fizyczną niemającą zdolności do czynności prawnych), to – przy spełnieniu warunków z art. 304⁵ k.p. – nie wchodzi tu w grę nieważność takiej czynności prawnej (art. 14 k.c.). Natomiast przedstawiciele ustawowi dziecka (najczęściej rodzice działający wspólnie) powinni, zgodnie z art. 101 § 1 i 3 k.r.o., przedstawić zezwolenie sądu opiekuńczego na dokonywanie czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka, skoro ze względu na swój wiek nie jest ono zdolne do skutecznego potwierdzenia zgody na takie zarobkowanie (zob. K. Gónera [w:] *Kodeks...*, red. L. Florek, s. 1588). Gdyby zaś doszło do zawarcia przez dziecko np. umowy zlecenia z naruszeniem art. 304⁵ k.p., to – kierując się względami społecznymi i ochroną interesu dziecka – należałoby uznać, przyjmując nawet koncepcję nieważności takiej czynności prawnej, że zatrudniający (zleceniodawca) powinien wypłacić wynagrodzenie (świadczenie odpowiadające umówionemu wynagrodzeniu), a tym samym zapewnić ochronę ubezpieczeniową za okres wykonywa-

nego zatrudnienia (zob. P. Prusinowski [w:] *Kodeks...*, red. K.W. Baran, komentarz do art. 304⁵, pkt 7).

Niezależnie od powyższych uwag pojawia się końcowa konstatacja, że – generalnie uznając za słuszny sens regulacji wyrażonej w art. 6 ust. 4 u.s.u.s. – niewkomponowanie do jego treści „uczniów szkół podstawowych” czy szerzej niezastosowanie w nim ogólnej formuły, że zleceniobiorcy nie podlegają obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym do ukończenia 18. roku życia, wynika z przeoczenia przez ustawodawcę przepisów art. 304⁵ k.p., umożliwiających zatrudnianie dzieci w ramach umów cywilnoprawnych. Trudno bowiem byłoby przyjąć, że ustawodawca uważa za racjonalne zwolnienie z obowiązku ubezpieczeń społecznych nie tylko zleceniobiorców – uczniów szkół ponadpodstawowych, lecz nawet studentów-zleceniobiorców do ukończenia 26 lat, a taki obowiązek nakłada na zleceniobiorców – dzieci w wieku 3, 5 czy 10 lat.

Wyjaśniając materialnoprawne pojęcie ubezpieczonego, trzeba jeszcze zwrócić uwagę na zagadnienie zdolności do bycia ubezpieczonym-przedsiębiorcą (osobą fizyczną). W tej dziedzinie dość powszechnie przyjmuje się, że – choć w art. 4 ust. 1 p.p. nie precyzuje się, aby przedsiębiorca będący osobą fizyczną musiał legitymować się pełną zdolnością do czynności prawnych – ze względu na niezbędną samodzielność w prowadzeniu działalności gospodarczej we własnym imieniu osób nieposiadających takiej zdolności nie można, co do zasady, uznać za przedsiębiorców (zob. E. Komierzyńska-Orlińska [w:] *Konstytucja...*, red. M. Wierzbowski, s. 61; A. Kruszewski [w:] *Prawo...*, red. A. Pietrzak, s. 67–70, oraz wyrok SA w Warszawie z 22.04.2009 r., VI ACa 1083/08, LEX nr 577590). Jednocześnie dopuszcza się uzyskanie statusu prawnego „przedsiębiorcy małoletniego” (ograniczonego w zdolności do czynności prawnych w zw. z art. 20–22 k.c.), lecz wyłącznie odnośnie do działalności gospodarczej, której prowadzenie nie wiąże się z podejmowaniem czynności przez przedstawiciela, czyli obligatoryjnym współdziałaniem innej osoby (zob. E. Komierzyńska-Orlińska [w:] *Konstytucja...*, red. M. Wierzbowski, s. 62–63). W związku z powyższym nie można wykluczyć, że ubezpieczonym – z punktu widzenia art. 6 ust. 1 pkt 5 u.s.u.s. – będzie również osoba prowadząca pozarolniczą działalność gospodarczą w wieku 13–18 lat lub częściowo ubezwłasnowolniona.

1.2. Ubezpieczony – członek OFE

Wyróżnikiem tej kategorii ubezpieczonych jest członkostwo w OFE, które wiąże się z jednoczesnym podleganiem ubezpieczeniom społecznym. Musi tu zatem wystąpić tożsamość obu stanów prawnych, z czym nie zawsze mamy do czynienia ze względu na fakt, że można być członkiem OFE, ale, o czym będzie jeszcze mowa, nie być ubezpieczonym. Natomiast zbieżność w tym zakresie polega na tym, że ubezpieczo-

ny objęty ubezpieczeniem emerytalnym w rozumieniu art. 1 pkt 1 u.s.u.s. jest jednocześnie członkiem OFE, czyli osobą fizyczną, która uzyskała członkostwo w OFE zgodnie z przepisami ustawy o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (art. 8 pkt 2 u.o.f.f.e.). Z kolei nabycie członkostwa w OFE następuje z chwilą zawarcia umowy z OFE, jeżeli w dniu zawarcia pierwszej umowy z OFE osoba przystępująca do OFE podlega lub podlegała w okresie 4 miesięcy przed dniem zawarcia umowy ubezpieczeniu emerytalnemu w rozumieniu przepisów o systemie ubezpieczeń społecznych, a ZUS dokona odpowiedniego wpisu w Centralnym Rejestrze Członków Otwartych Funduszy Emerytalnych (art. 81 ust. 1 u.o.f.f.e.). Rozwiązanie to jest powiązane z przepisem art. 39 ust. 1 u.s.u.s., na mocy którego – nie później niż w terminie 4 miesięcy, licząc od daty powstania obowiązku, o którym mowa w art. 36 ust. 4 u.s.u.s. – ubezpieczony może zawrzeć umowę z OFE, z zastrzeżeniem że trzeba mieć również na uwadze tych ubezpieczonych, którzy przed 1.02.2014 r. byli zobowiązani do zawarcia takiej umowy (zob. komentarz do art. 111 u.s.u.s.).

Ponadto do kręgu ubezpieczonych – członków OFE zalicza się również tzw. biernych członków OFE, czyli ubezpieczonych, którzy nie złożyli oświadczenia o przekazywaniu części składki emerytalnej do OFE (art. 39a ust. 1 pkt 1 u.s.u.s.) albo którym ZUS przestał odprowadzać składkę do OFE ze względu na ukończenie przez ubezpieczonego wieku niższego o 10 lat od powszechnego wieku emerytalnego, tj. 60/65 lat, lub, od 1.09.2024 r., złożenie przez ubezpieczonego wniosku o emeryturę, o której mowa w art. 88a ust. 1 KN (art. 22 ust. 3d u.s.u.s., art. 100c u.o.f.f.e.). W obu przypadkach bowiem, mimo nieprzekazywania składki do OFE, trwa członkostwo ubezpieczonego w OFE, które ustaje dopiero w momencie wykreślenia członka OFE przez ZUS z Centralnego Rejestru Członków Otwartych Funduszy Emerytalnych w związku z przekazaniem całości środków zgromadzonych na rachunku członka OFE na fundusz emerytalny FUS (art. 81 ust. 10 u.o.f.f.e.).

Natomiast w razie uzyskania członkostwa w OFE w trybie otwarcia rachunku (art. 81 ust. 6 pkt 2 w zw. z art. 128, 131 ust. 3 i art. 132 ust. 3 u.o.f.f.e.) może zajść sytuacja, gdy członek OFE nie będzie równocześnie ubezpieczonym. Stanie się tak wtedy, gdy – w wyniku podziału środków w razie rozwodu lub unieważnienia małżeństwa albo śmierci członka OFE (zob. K. Antonów [w:] *Prawo...*, red. K.W. Baran, s. 811–812) – nastąpi otwarcie rachunku w OFE dla uprawnionego małżonka, który nie będzie podlegać ubezpieczeniom społecznym czy to ze względu na brak tytułu do objęcia go obowiązkowo ubezpieczeniem emerytalnym (ewentualnie nie ubezpieczy się dobrowolnie np. z umowy o dzieło), czy też dlatego że – jako rolnik, sędzia, prokurator lub osoba w stosunku służby – objęty jest inną formą zabezpieczenia społecznego (ubezpieczeniem społecznym rolników lub zaopatrzeniem emerytalnym).

1.3. Procesowe ujęcie ubezpieczonego

Zgodnie z art. 476 § 5 pkt 2 k.p.c. ubezpieczony to osoba ubiegająca się o:

- 1) świadczenie z ubezpieczeń społecznych oraz emeryturę lub rentę;
- 2) ustalenie istnienia/nieistnienia obowiązku ubezpieczenia, jego zakresu lub wymiaru składek z tego tytułu;
- 3) świadczenia w sprawach należących do właściwości ZUS i
- 4) świadczenie odszkodowawcze przysługujące w razie wypadku lub choroby pozostające w związku ze służbą wojskową albo służbą w Policji, SG, SM, SC-S, PSP, BOR, SOP, SW, ABW, AW, SKW, SWW, CBA.

Z definicji tej wynika, że ubezpieczonym jest nie tylko osoba podlegająca powszechnym ubezpieczeniom społecznym i z tego tytułu mogąca wystąpić o ustalenie swoich obowiązków oraz praw do świadczeń, lecz także osoba nieposiadająca takiego przymiotu, lecz uznana za „ubezpieczonego” na potrzeby zapewnienia ochrony sądowej w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych obejmujących dochodzenie roszczeń w szczególności z ubezpieczenia społecznego rolników, zaopatrzenia emerytalnego i wypadkowego służb mundurowych oraz w licznych sprawach należących do właściwości ZUS (np. o rentę socjalną czy świadczenie przedemerytalne).

Procesowa (formalna) kwalifikacja ubezpieczonego jest zatem znacznie szersza niż jego ujęcie materialnoprawne, ale nie wpływa to na rozumienie tego terminu na gruncie prawa ubezpieczeń społecznych ani go nie zmienia. Jest natomiast doniosła praktycznie, gdyż nadanie pojęciu ubezpieczonego takiego wieloaspektowego znaczenia sprawia, że w postępowaniu odrębnym w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych merytoryczną (tj. co do istoty sprawy) ochroną sądową objęto osoby będące stroną procesu cywilnego, którego przedmiot niejednokrotnie wykracza poza sferę powszechnych ubezpieczeń społecznych, dotycząc w istocie spraw z zakresu zabezpieczenia społecznego (zob. K. Antonów, *Sprawy...*, s. 252 i n.).

2. Płatnik

Płatnik, niesłusznie nazywany w komentowanej ustawie „płatnikiem składek” (skoro jego zadania daleko wykraczają poza w ten sposób dookreśloną materię – zob. pkt 3 komentarza do art. 3 u.s.u.s.), to podmiot ubezpieczeń społecznych o bardzo zróżnicowanym statusie organizacyjno-prawnym. Tak więc płatnikiem (w niniejszym komentarzu, co do zasady, bez dodatku „składek”) w rozumieniu rozbudowanego art. 4 pkt 2 u.s.u.s. może być osoba fizyczna, osoba prawna lub jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, co ilustruje poniższa tabela w relacji do określonych ubezpieczonych.

Tab. 1. Płatnicy składek na ubezpieczenia społeczne

Płatnicy	Postać lub forma organizacyjno-prawna płatnika	Ubezpieczeni
<p>pracodawca oraz jednostka organizacyjna lub osoba fizyczna pozostająca z inną osobą fizyczną w stosunku prawnym uzasadniającym objęcie tej osoby ubezpieczeniami społecznymi (art. 4 pkt 2 lit. a u.s.u.s.)</p>	<p>1) pracodawca (art. 3 k.p.); 2) spółka cywilna, jeżeli zatrudnia pracowników lub zleceniobiorców; 3) przedsiębiorca, jeżeli zatrudnia pracowników lub zleceniobiorców; 4) zleceniodawca, czyli – inna niż przedsiębiorca – osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna (np. gmina, jeżeli jest stroną zawartej umowy zlecenia – zob. wyrok SA w Gdańsku z 20.11.2019 r., III AUa 477/19, LEX nr 3042933)</p>	<p>1) pracownicy (art. 2 k.p.), w tym osoby, o których mowa w art. 8 ust. 2a u.s.u.s. (zob. np. postanowienie SN z 18.01.2022 r., II USK 403/21, LEX nr 3370252), z zastrzeżeniem że o kontrowersjach związanych z instytucją tzw. uznania za pracownika będzie mowa w komentarzu do art. 8 ust. 2a u.s.u.s.;</p> <p>2) zleceniobiorcy, tj. osoby wykonujące pracę na podstawie umowy agencyjnej lub umowy zlecenia albo innej umowy o świadczenie usług, do której zgodnie z Kodeksem cywilnym stosuje się przepisy dotyczące zlecenia, z wyłączeniem uczniów szkół ponadpodstawowych lub studentów do ukończenia 26 lat;</p> <p>3) osoby współpracujące ze zleceniobiorcami;</p> <p>4) osoby wykonujące pracę nakładczą;</p> <p>5) osoby odbywające służbę zastępczą, o której mowa w dziale XIX ustawy o obronie Ojczyzny;</p> <p>6) członkowie spółdzielni wykonujący pracę na rzecz spółdzielni na innej podstawie niż stosunek pracy;</p> <p>7) osoby wykonujące pracę w spółdzielni na innej podstawie niż stosunek pracy, ale niebędące jej członkami;</p> <p>8) osoby przebywające na urlopie wychowawczym;</p> <p>9) osoby pobierające zasiłek macierzyński, jeżeli nie wypłaca go ZUS;</p> <p>10) duchowni w razie wystąpienia obowiązkowego tytułu ubezpieczeń emerytalnego i rentowych w zbiegu z pozostawaniem w stanie duchownym;</p> <p>11) osoby, które wykonują odpłatnie pracę w czasie odbywania kary pozbawienia wolności lub tymczasowego aresztowania na podstawie umowy o pracę, umowy zlecenia czy umowy o pracę nakładczą (art. 121 § 2 <i>in fine</i> k.k.w.)</p>

Płatnicy	Postać lub forma organizacyjno-prawna płatnika	Ubezpieczeni
jednostka wypłacająca świadczenia socjalne, zasiłki socjalne oraz wynagrodzenia przysługujące w okresie korzystania ze świadczenia górniczego lub w okresie korzystania ze stypendium na przekwalifikowanie (art. 4 pkt 2 lit. b u.s.u.s.); obecnie wyłącznie świadczenie socjalne w okresie korzystania z urlopu górniczego	przedsiębiorstwo górnicze, o którym mowa w art. 2 pkt 1 ustawy z 7.09.2007 r. o funkcjonowaniu górnictwa węgla kamiennego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1309)	osoba otrzymująca świadczenie socjalne, o którym mowa w art. 11c ustawy o funkcjonowaniu górnictwa węgla kamiennego, w okresie korzystania z urlopu górniczego albo urlopu dla pracowników zakładu przeróbki mechanicznej węgla
podmiot, na którego rzecz wykonywana jest odpłatnie praca w czasie odbywania kary pozbawienia wolności lub tymczasowego aresztowania (art. 4 pkt 2 lit. c u.s.u.s.)	jednostki organizacyjne SW, przywiezione zakłady pracy, o których mowa w art. 3 ust. 2 ustawy z 28.08.1997 r. o zatrudnianiu osób pozbawionych wolności (Dz.U. z 2023 r. poz. 1559) oraz przedsiębiorcy zewnętrzeni (§ 2 i 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 9.02.2004 r. w sprawie szczegółowych zasad zatrudnienia skazanych (Dz.U. z 2018 r. poz. 1887)	osoby, które wykonują odpłatnie pracę w czasie odbywania kary pozbawienia wolności lub tymczasowego aresztowania na podstawie skierowania do pracy lub podlegają ubezpieczeniu społecznym z tytułu pobierania zasiłku macierzyńskiego, jeżeli zasiłek wypłaca podmiot, na którego rzecz wykonywana jest ta praca

Płatnicy	Postać lub forma organizacyjno-prawna płatnika	Ubezpieczeni
ubezpieczony zobowiązany do opłacenia składek na własne ubezpieczenia społeczne (art. 4 pkt 2 lit. d u.s.u.s.)	osoby, o których mowa w art. 8 ust. 6 u.s.u.s., osoby fizyczne, które nie spełniają warunków objęcia ich obowiązkiem ubezpieczeniami emerytalnym i rentowymi, oraz duchowni	<ol style="list-style-type: none"> 1) osoby prowadzące pozarolniczą działalność, w szczególności jednoosobową działalność gospodarczą lub w formie wolnego zawodu, a także syndyk masy upadłości (zob. wyrok SN z 25.04.2013 r., I UK 597/12, LEX nr 1425634); 2) przedsiębiorcy – wspólnicy spółki cywilnej, jeżeli nie zatrudniają pracowników lub zleceniobiorców; 3) osoby podlegające dobrowolnie ubezpieczeniu emerytalnemu i rentowym; 4) duchowni, z wyjątkiem członków zakonów, których płatnikiem nie jest zwierzchnia instytucja diecezjalna
Kancelaria Sejmu i Kancelaria Senatu (art. 4 pkt 2 lit. e u.s.u.s.)	jednostka organizacyjna (urząd) Sejmu i Senatu	<ol style="list-style-type: none"> 1) posłowie; 2) posłowie do Parlamentu Europejskiego, o których mowa w art. 1 ust. 1 ustawy z 30.07.2004 r. o uposażeniu posłów do Parlamentu Europejskiego wybranych w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 187, poz. 1925 ze zm.); 3) senatorowie
duchowny niebędący członkiem zakonu albo przełożony domu zakonnego lub klasztoru lub zakonny lub, za zgodą ZUS, inna zwierzchnia instytucja diecezjalna lub zakonna (art. 4 pkt 2 lit. f u.s.u.s.)	przełożony domu zakonnego lub klasztoru lub instytucja diecezjalna lub zakonna w razie wyrażenia zgody przez ZUS	<ol style="list-style-type: none"> 1) członkowie zakonów; 2) duchowni, których płatnikiem, za zgodą ZUS, jest zwierzchnia instytucja diecezjalna lub zakonna
jednostka organizacyjna podległa Ministrowi Obrony Narodowej (art. 4 pkt 2 lit. g u.s.u.s.)	jednostka organizacyjna MON	żołnierze niezawodowi, o których mowa w art. 130 ust. 1 pkt 1–3 i 5 u.o.O., pełniący czynną służbę wojskową

Płatnicy	Postać lub forma organizacyjno-prawna płatnika	Ubezpieczeni
ośrodek pomocy społecznej lub centrum usług społecznych (art. 4 pkt 2 lit. k u.s.u.s.)	jednostki organizacyjne gminy	osoby rezygnujące z zatrudnienia w związku z koniecznością sprawowania bezpośredniej, osobistej opieki nad długotrwale lub ciężko chorującym członkiem rodziny oraz wspólnie niezamieszkującymi matką, ojcem lub rodzeństwem
PUP (art. 4 pkt 2 lit. l i l ² u.s.u.s.)	jednostka organizacyjna powiatu, z zastrzeżeniem że w art. 54 i 72 ust. 13 u.p.z., w zakresie ustalania i opłacania składek na ubezpieczenia społeczne od stypendiów i zasiłku dla bezrobotnych, wskazuje się starostę	1) osoby pobierające zasiłek dla bezrobotnych lub stypendium w okresie odbywania szkolenia, stażu lub przygotowania zawodowego dorosłych; 2) osoby pobierające stypendium w okresie odbywania studiów podyplomowych
inne niż PUP podmioty kierujące (art. 4 pkt 2 lit. za u.s.u.s.)	podmioty kierujące, o których mowa w art. 4 pkt 2 lit. za u.s.u.s.	osoby pobierające stypendium w okresie odbywania szkolenia, stażu lub przygotowania zawodowego dorosłych
inne niż PUP podmioty wypłacające stypendium w okresie szkolenia, stażu lub przygotowania zawodowego w ramach projektów lub programów finansowanych z udziałem środków funduszy strukturalnych UE (art. 4 pkt 2 lit. za u.s.u.s.)	podmioty publiczne i prywatne realizujące projekty finansowane ze środków funduszy strukturalnych UE na mocy ustawy z 28.04.2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021–2027 (Dz.U. poz. 1079) wdrażającej rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z 24.06.2021 r. ustanawiające	osoby pobierające stypendium w okresie odbywania szkolenia, stażu lub przygotowania zawodowego dorosłych

Płatnicy	Postać lub forma organizacyjno-prawna płatnika	Ubezpieczeni
	wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej (Dz.Urz. UE L 231, s. 159, ze zm.)	
wojewódzki urząd pracy (art. 4 pkt 2 lit. s u.s.u.s.)	wojewódzka samorządowa jednostka organizacyjna	osoby, których świadczenia pracownicze finansowane są ze środków FGSP, jeżeli świadczenia te wypłacane są przez wojewódzki urząd pracy
podmiot, który wypłaca świadczenie szkoleniowe po ustaniu zatrudnienia (art. 4 pkt 2 lit. z u.s.u.s.)	pracodawca	osoby pobierające świadczenie szkoleniowe
centrum integracji społecznej (art. 4 pkt 2 lit. f ¹ u.s.u.s.)	podmiot, o którym mowa w art. 3 ust. 2 u.zatr.socj.	osoby pobierające świadczenie integracyjne

Płatnicy	Postać lub forma organizacyjno-prawna płatnika	Ubezpieczeni
ZUS (art. 4 pkt 2 lit. m u.s.u.s.)	państwowa jednostka organizacyjna	1) osoby pobierające zasiłek macierzyński lub zasiłek w wysokości zasiłku macierzyńskiego, jeżeli zasiłki te wypłaca ZUS; 2) osoby sprawujące osobistą opiekę nad dzieckiem, o których mowa w art. 6a ust. 1 i art. 6b ust. 1 u.s.u.s.; 3) osoby niepodlegające zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej, o których mowa w art. 6c ust. 1 u.s.u.s.
podmiot wypłacający stypendium sportowe (art. 4 pkt 2 lit. n u.s.u.s.)	klub sportowy, jednostka samorządu terytorialnego, minister właściwy do spraw kultury fizycznej	osoby pobierające stypendia sportowe, o których mowa w art. 33 ust. 1 ustawy z 25.06.2010 r. o sporcie (Dz.U. z 2022 r. poz. 1599 ze zm.)
KSAP (art. 4 pkt 2 lit. p u.s.u.s.)	państwowa jednostka organizacyjna	słuchacze pobierający stypendium
podmiot prowadzący szkołę doktorską (art. 4 pkt 2 lit. pa u.s.u.s.)	uczelnia akademicka, instytut PAN, instytut badawczy, instytut międzynarodowy	doktoranci otrzymujący stypendium doktoranckie
osoba prowadząca pozarolniczą działalność lub osoba fizyczna, o której mowa w art. 18 ust. 1 p.p. (art. 4 pkt 2 lit. r i ra u.s.u.s.)	osoby, o których mowa w art. 8 ust. 6 u.s.u.s., oraz przedsiębiorcy będący osobami fizycznymi	osoby współpracujące z osobami prowadzącymi pozarolniczą działalność lub osobami fizycznymi prowadzącymi działalność gospodarczą, o której mowa w art. 18 ust. 1 p.p.
jednostka obsługi ekonomiczno-administracyjnej utworzona przez jednostkę samorządu terytorialnego (art. 4 pkt 2 lit. t u.s.u.s.)	zespoły obsługi lub centra usług wspólnych działające w formie samorządowych jednostek budżetowych	ubezpieczeni wykonujący pracę w podlegających jednostce samorządu terytorialnego szkołach, przedszkolach i innych jednostkach organizacyjnych systemu oświaty

Płatnicy	Postać lub forma organizacyjno-prawna płatnika	Ubezpieczeni
podmiot, w którym jest pełniona służba (art. 4 pkt 2 lit. u u.s.u.s.)	instytucja krajowa lub zagraniczna, o której mowa w art. 209 u.o.O. czy też art. 36 ust. 4b u.P.	żołnierze zawodowi i funkcjonariusze oddelegowani do pełnienia służby, jeżeli podmiot, w którym pełnią służbę, wypłaca im uposażenie
wójt, burmistrz lub prezydent miasta (art. 4 pkt 2 lit. w u.s.u.s.)	organ wykonawczy gminy	osoby otrzymujące świadczenie pielęgnacyjne albo specjalny zasiłek opiekuńczy na podstawie przepisów o świadczeniach rodzinnych oraz zasiłek dla opiekuna na podstawie przepisów o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów
podmiot, w którym działa rada nadzorcza (art. 4 pkt 2 lit. zb u.s.u.s.)	spółka komandytowo-akcyjna, spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, prosta spółka akcyjna, spółka akcyjna	członkowie rad nadzorczych
przedsiebiorstwo w spadku (art. 4 pkt 2 lit. zc u.s.u.s.)	zarządca sukcesyjny, a w przypadku jego braku – osoby, o których mowa w art. 14 u.z.s., dokonujące czynności, o których mowa w art. 13 tej ustawy	pracownicy i zleceniobiorcy przedsiębiorstwa w spadku oraz osoby przebywające na urlopie wychowawczym udzielonym w ramach stonku pracy albo pobierające zasiłek macierzyński, z wyłączeniem osób, którym zasiłek macierzyński wypłaca ZUS
Kancelaria Prezydenta RP (art. 4 pkt 2 lit. zd u.s.u.s.)	organ pomocniczy Prezydenta RP	małżonek Prezydenta RP

Źródło: opracowanie własne.

Natomiast zgodnie z art. 4 pkt 2a u.s.u.s. nie będzie płatnikiem – w razie zajścia okoliczności przewidzianych w art. 38a w zw. z art. 83 ust. 1 pkt 1a u.s.u.s. – podmiot, który zgłosił do ubezpieczeń społecznych pracownika lub zleceniobiorcę (art. 6 ust. 1 pkt 1 i 4 u.s.u.s.) albo osobę wykonującą pracę na podstawie umowy agencyjnej, umowy zlecenia lub innej umowy o świadczenie usług, do której zgodnie z Kodeksem cywilnym stosuje się przepisy dotyczące zlecenia albo umowy o dzieło, jeżeli umowę taką zawarła z pracodawcą, z którym pozostaje w stosunku pracy, lub jeżeli w ramach takiej umowy wykonuje pracę na rzecz pracodawcy, z którym pozostaje w stosunku pracy (zob. pkt 1 komentarza do art. 8 u.s.u.s.). Chodzi tu o przypadki, w których ZUS – po przeprowadzeniu postępowania wyjaśniającego lub kontroli wykonywania przez płatników obowiązków z zakresu ubezpieczenia społecznego – wyda decyzję ustalającą rzeczywistego płatnika, tzn. osobę lub instytucję inną niż podmiot zgłaszający ubezpieczonych do ubezpieczeń społecznych (zob. komentarz do art. 38a u.s.u.s.).

3. Składki na ubezpieczenia społeczne

Na mocy art. 4 pkt 3 w zw. z pkt 1 u.s.u.s. pojęciu składek zostały przyporządkowane wyłącznie składki na ubezpieczenia społeczne ubezpieczonych – osób fizycznych podlegających chociaż jednemu z ubezpieczeń społecznych, o których mowa w art. 1 u.s.u.s., czyli składki na ubezpieczenia emerytalne, rentowe, chorobowe i wypadkowe. Do wyżej wskazanych składek nie zalicza się zatem składki na FEP (art. 36 ust. 1 u.e.p.), co jest związane z jej quasi-podatkowym charakterem prawnym (zob. pkt 4.2 komentarza do art. 1 u.s.u.s.). W rezultacie w komentowanej ustawie składki na FEP są traktowane odrębnie od składek na ubezpieczenia społeczne (zob. np. art. 32, 38a ust. 7, art. 47 ust. 14 czy art. 83 ust. 1 pkt 3a u.s.u.s.).

Z ustawowej definicji składki wyłączono również składki na ubezpieczenie zdrowotne, FP, FS i FGŚP. Nie ma bowiem wątpliwości, że – jakkolwiek ZUS zajmuje się ich poborem i wymierzaniem – nie są to składki na ubezpieczenia społeczne, co ma taki skutek, że nie wszystkie działania organów rentowych dotyczące składek na ubezpieczenia społeczne można odpowiednio zastosować do pozostałych składek (np. nie stosowanie instytucji rocznej podstawy wymiaru składek m.in. do składki zdrowotnej – art. 81 ust. 5 u.s.o.z.). Toteż rozciągnięcie poszczególnych rozwiązań prawnych na składki na ubezpieczenie zdrowotne, FP, FS i FGŚP wymaga wyraźnego, każdorazowo wskazanego w konkretnym przepisie, umocowania ustawowego (zob. art. 32, 38a ust. 7 i art. 47 ust. 14 u.s.u.s.).

4. Zasiłki

Zgodnie z art. 4 pkt 4 u.s.u.s. terminem „zasiłki” objęto zasiłki i świadczenie rehabilitacyjne z ubezpieczenia chorobowego oraz ubezpieczenia wypadkowego, tj. świadcze-

nie rehabilitacyjne oraz zasiłek chorobowy, wyrównawczy, opiekuńczy i macierzyński z ubezpieczenia chorobowego (art. 2 u.ś.p.u.s.) oraz świadczenie rehabilitacyjne oraz zasiłek chorobowy i wyrównawczy z ubezpieczenia wypadkowego (art. 6 ust. 1 pkt 1–3 u.u.s.w.p.).

5. Dokumenty ubezpieczeniowe

W przepisach art. 4 pkt 5–6a u.s.u.s. zdefiniowano następujące dokumenty ubezpieczeniowe:

- 1) deklarację rozliczeniową (art. 4 pkt 5 w zw. z art. 46 ust. 4 u.s.u.s.);
 - 2) imienny raport miesięczny (art. 4 pkt 5 w zw. z art. 41 u.s.u.s.)
- wymienione w art. 47a u.s.u.s. – oraz
- 3) raport informacyjny (art. 4 pkt 6a w zw. z art. 41a–41f u.s.u.s.).

Kwestie te zostaną podjęte w komentarzu do art. 41, 41a–41f i 46 u.s.u.s.

6. Konto ubezpieczonego i płatnika

Na temat konta ubezpieczonego (art. 4 pkt 7 u.s.u.s.) zob. w szczególności komentarz do art. 33, 34 i 40 u.s.u.s., natomiast na temat konta płatnika (art. 4 pkt 8 u.s.u.s.) zob. zwłaszcza komentarz do art. 33, 34, 43, 43b i 45 u.s.u.s.

7. Przychód

7.1. Przychód w rozumieniu przepisów o podatku dochodowym od osób fizycznych

Zgodnie z art. 4 pkt 9 u.s.u.s. chodzi tu w szczególności o przychody z tytułu:

- 1) zatrudnienia w ramach stosunku pracy, pracy nakładczej i służby w rozumieniu art. 12 u.p.d.o.f. (przychodem pracowniczym jest przede wszystkim wynagrodzenie zasadnicze wraz z jego składnikami dodatkowymi, jak np. premia, prowizja czy dodatki, w szczególności wyrównawczy, funkcyjny, za pracę w godzinach nadliczbowych czy w porze nocnej, a także m.in. ekwiwalent za niewykorzystany urlop wypoczynkowy);
- 2) wykonywania mandatu posła lub senatora w rozumieniu art. 12 u.p.d.o.f. w zw. z art. 27 u.w.m.p.s., na podstawie którego uposażenie poselskie i senatorskie oraz dodatki do tych świadczeń są traktowane jako wynagrodzenie ze stosunku pracy;
- 3) wykonywania pracy w czasie odbywania kary pozbawienia wolności lub tymczasowego aresztowania w rozumieniu art. 12 u.p.d.o.f. w zw. z art. 121 § 2 i art. 242 § 1 i 15 k.k.w., na podstawie których tymczasowo aresztowani lub skazani mogą

- wykonywać pracę zarobkową w ramach skierowania do pracy albo m.in. umowy o pracę i otrzymując z tego tytułu wynagrodzenie;
- 4) pobierania zasiłku dla bezrobotnych, świadczenia integracyjnego i stypendium wypłacanych bezrobotnym w rozumieniu przychodów z innych źródeł (art. 10 ust. 1 pkt 9 u.p.d.o.f.);
 - 5) stypendium sportowego w rozumieniu przychodu z działalności wykonywanej osobiście (art. 13 pkt 2 u.p.d.o.f.);
 - 6) prowadzenia pozarolniczej działalności w rozumieniu przychodów z pozarolniczej działalności gospodarczej (art. 14 ust. 1 u.p.d.o.f.), przychodów z działalności wykonywanej osobiście (art. 13 pkt 2 u.p.d.o.f.) lub przychodów z praw majątkowych (art. 18 u.p.d.o.f.), a także, w przypadku wolnych zawodów, przychodów w rozumieniu przepisów ustawy z 20.11.1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (Dz.U. z 2022 r. poz. 2540 ze zm.);
 - 7) umowy zlecenia w rozumieniu przychodów z działalności wykonywanej osobiście lub przychodów z pozarolniczej działalności gospodarczej, jeżeli przychody uzyskano w ramach prowadzonej działalności gospodarczej (art. 13 pkt 8 u.p.d.o.f.);
 - 8) umowy agencyjnej w rozumieniu przychodu (w formie prowizji należnej agentowi) z pozarolniczej działalności gospodarczej (art. 14 ust. 1 u.p.d.o.f.);
 - 9) współpracy przy prowadzeniu wyżej wymienionej działalności lub wykonywaniu powyższych umów cywilnoprawnych w rozumieniu przychodu ze stosunku pracy (art. 12 u.p.d.o.f.), jeżeli osoba współpracująca otrzymuje wynagrodzenie, nawet bez formalnego zawarcia umowy o pracę;
 - 10) działalności wykonywanej osobiście (art. 13 pkt 7 u.p.d.o.f.) przez osoby należące do składu rad nadzorczych, niezależnie od sposobu ich powoływania – z zastrzeżeniem wyłączenia z podstawy wymiaru składek – w stosunku do osób, o których mowa w art. 6 ust. 1 pkt 1–3 u.s.u.s. – wynagrodzenia za czas niezdolności do pracy wskutek choroby lub odosobnienia w związku z chorobą zakaźną (art. 92 k.p.) oraz świadczenia rehabilitacyjnego i zasiłków z ubezpieczenia chorobowego i wypadkowego (art. 18 ust. 2 w zw. z art. 4 pkt 4 u.s.u.s.), a także różnorodnych kategorii przychodów określonych w § 2 r.p.w.s.

7.2. Przychody z tytułu członkostwa w rolniczej spółdzielni produkcyjnej lub spółdzielni kółek rolniczych

Zgodnie z art. 4 pkt 10 u.s.u.s. za tego typu przychody uznaje się przychody z tytułu pracy w spółdzielni i z tytułu wytwarzania na jej rzecz produktów rolnych. W ten sposób wskazany zakres przychodów po części koresponduje z definicją przychodu z tytułu członkostwa w rolniczej spółdzielni produkcyjnej lub innej spółdzielni zajmującej się produkcją rolną, zawartą w art. 12 ust. 6 u.p.d.o.f. W tym przepisie jest bowiem mowa o przychodach uzyskanych przez członka spółdzielni lub jego domow-

nika z tytułu wkładu pracy oraz innych tytułów przewidzianych w statucie spółdzielni, po wyłączeniu z tych przychodów udziałów w dochodzie podzielnym spółdzielni z tytułu działalności rolniczej, z wyjątkiem działalności polegającej na prowadzeniu działów specjalnych produkcji rolnej.

8. Otwarty fundusz emerytalny

Otwarty fundusz emerytalny to fundusz wybrany przez ubezpieczonego spośród funduszy emerytalnych, o których mowa w przepisach o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (art. 4 pkt 11 u.s.u.s.). Odwołując się do powyższej ustawy, należy zatem przytoczyć, że OFE to fundusz emerytalny, który został utworzony i jest zarządzany przez powszechne towarzystwo emerytalne (art. 8 pkt 5 u.o.f.f.e.), będące jego organem (art. 8 pkt 8 u.o.f.f.e.). Można również dodać, że OFE nabywa osobowość prawną z chwilą wpisania do rejestru funduszy (art. 20 ust. 1 u.o.f.f.e.), zaś zezwolenie na utworzenie OFE wydaje organ nadzoru (KNF), co jest równoznaczne z zatwierdzeniem statutu funduszu (art. 15 ust. 1 u.o.f.f.e.).

9. Okresowa emerytura kapitałowa

Okresowa emerytura kapitałowa to świadczenie pieniężne określone w ustawie o emeryturach kapitałowych (art. 4 pkt 12a u.s.u.s.). Z ustawy tej wynika, że OEK przysługuje w ramach ubezpieczenia emerytalnego osobom mającym ustalone prawo do emerytury z FUS (art. 4 i 5 u.e.k.), natomiast w art. 7 ust. 2 u.e.k. dookreślono, że tymi osobami są członkowie OFE do ukończenia 65. roku życia.

10. Numer NIP

Zgodnie z art. 4 pkt 15 u.s.u.s. numer NIP to numer identyfikacji podatkowej nadawany podmiotom podlegającym obowiązkowi ewidencyjnemu, którym nie nadaje się numeru PESEL (art. 3 ust. 1 ustawy z 13.10.1995 r. o zasadach ewidencji i identyfikacji podatników i płatników, Dz.U. z 2022 r. poz. 2500 ze zm.). W przypadku podmiotów ubezpieczeń społecznych numer NIP charakteryzuje przede wszystkim płatników, czego przejawem jest m.in.: oznaczenie nim konta płatnika (art. 33 ust. 1 pkt 2 u.s.u.s.) oraz podawanie go we wszystkich dokumentach ubezpieczeniowych płatników (art. 35 ust. 1 pkt 2 u.s.u.s.), w tym zgłoszeniu płatnika w ZUS (art. 43 ust. 4 i 5 u.s.u.s.). Poza tym ZUS jest ustawowo umocowany do przekazywania, wśród wielu innych danych, także numeru NIP płatnika różnym instytucjom, tj. PIP, SG, publicznym służbom zatrudnienia, ministrom właściwym do spraw finansów, rodziny lub zabezpieczenia społecznego, organom KAS czy komornikom sądowym (zob. art. 50 ust. 12 pkt 1, ust. 14a pkt 1, ust. 17 pkt 3 lit. a, ust. 18, pkt 7 lit. a, ust. 20 pkt 10 lit. a u.s.u.s.).

Natomiast co do ubezpieczonych – ich konta oznacza się numerem NIP tylko w sytuacjach, gdy nie posiadają oni numeru PESEL (art. 33 ust. 2 u.s.u.s.).

11. Rachunek bankowy

Zgodnie z art. 4 pkt 16 u.s.u.s. rachunek bankowy to rachunek płatniczy prowadzony w kraju lub wydany w kraju instrument płatniczy w rozumieniu ustawy o usługach płatniczych. Z kolei w art. 2 pkt 25 u.u.p. wyjaśnia się, że rachunek płatniczy to rachunek prowadzony dla jednego lub większej liczby użytkowników służący do wykonywania transakcji płatniczych, w tym także rachunek bankowy oraz rachunek członka spółdzielczej kasy oszczędnościowo-kredytowej, jeżeli rachunki te służą do wykonywania transakcji płatniczych. Natomiast za instrument płatniczy uznaje się zindywidualizowane urządzenie lub uzgodniony przez użytkownika i dostawcę zbiór procedur, wykorzystywane przez użytkownika do złożenia zlecenia płatniczego (art. 2 pkt 10 u.u.p.).

Wskazanie rachunku bankowego (rachunków bankowych) jest jednym z konstytutywnych elementów zgłoszenia płatnika w ZUS (zob. art. 43 ust. 4 i 5 u.s.u.s.), w szczególności dlatego że opłacanie należności z tytułu składek, o których mowa w art. 47 ust. 4 u.s.u.s., następuje co do zasady w formie bezgotówkowej, w drodze obciążenia rachunku bankowego płatnika lub obciążenia rachunku płatniczego płatnika w instytucji płatniczej w rozumieniu ustawy o usługach płatniczych (art. 47 ust. 4b u.s.u.s.), tj. instytucji płatniczej o zasięgu:

- krajowym – osoba prawna, która uzyskała zezwolenie KNF na prowadzenie działalności w charakterze instytucji płatniczej (art. 2 pkt 11 w zw. z pkt 16 i art. 60 ust. 1 u.u.p.), lub
- unijnym – osoba prawna, której władze (właściwe organy nadzorcze) innego niż RP państwa członkowskiego UE albo Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) – strony umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym wydały zezwolenie na świadczenie usług płatniczych (art. 2 pkt 11 w zw. z pkt 21, 32 i 35 u.u.p.).

12. Numer rachunku składkowego

W art. 4 pkt 16a u.s.u.s. określono, że jest to numer rachunku wygenerowany przez ZUS, zgodny ze standardem Numeru Rachunku Bankowego (NRB). Rachunek ten przydziela płatnikowi ZUS niezwłocznie po utworzeniu konta płatnika w celu opłacania należności z tytułu składek, o których mowa w art. 47 ust. 4 u.s.u.s. (art. 43b ust. 1 u.s.u.s.). Każdy dokument, przy użyciu którego płatnik opłaca należności składkowe (tj. dokument płatniczy, o którym mowa w art. 47 ust. 4a u.s.u.s.), musi zawierać numer rachunku składkowego (art. 47 ust. 6 u.s.u.s.).

13. Osoba sprawująca osobistą opiekę nad dzieckiem

Osoba sprawująca osobistą opiekę nad dzieckiem to osoba fizyczna sprawująca osobistą opiekę nad dzieckiem własnym lub swojego małżonka lub dzieckiem przysposobionym przez okres do 3 lat, nie dłużej jednak niż do zakończenia roku kalendarzowego, w którym dziecko kończy 6. rok życia, a w przypadku dziecka, które z powodu stanu zdrowia potwierdzonego orzeczeniem o niepełnosprawności lub stopniu niepełnosprawności wymaga osobistej opieki tej osoby, przez okres do 6 lat, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez dziecko 18. roku życia (art. 4 pkt 17 u.s.u.s.). W przepisie tym dookreślono pojęcie osoby sprawującej osobistą opiekę nad dzieckiem, z którym wiąże się istnienie odrębnego (obowiązkowego) tytułu ubezpieczeń emerytalnego i rentowych (art. 6a u.s.u.s.) lub ubezpieczenia emerytalnego (art. 6b u.s.u.s.).

14. System płatności

Zgodnie z art. 4 pkt 18 u.s.u.s. systemem tym jest system płatności w rozumieniu art. 1 pkt 1 ustawy z 24.08.2001 r. o ostateczności rozrachunku w systemach płatności i systemach rozrachunku papierów wartościowych oraz zasadach nadzoru nad tymi systemami (Dz.U. z 2022 r. poz. 1581). System płatności służy do transferu wpłat składek na rachunek bankowy ZUS (zob. art. 47 ust. 5 i 8 u.s.u.s.).

15. Małżonek Prezydenta RP

Jest to osoba będącą małżonkiem Prezydenta RP, a w przypadku gdy Prezydent RP nie ma małżonka – inna osoba wskazana przez Prezydenta RP (art. 4 pkt 19 u.s.u.s.).

Art. 5. [Podmioty niepodlegające ubezpieczeniom powszechnym]

1. Ubezpieczenie społeczne rolników, jeżeli nie podlegają oni obowiązkowi ubezpieczeń społecznych na podstawie ustawy, regulują odrębne przepisy.
2. Nie podlegają ubezpieczeniom społecznym określonym w ustawie obywatele państw obcych, których pobyt na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej nie ma charakteru stałego i którzy są zatrudnieni w obcych przedstawicielstwach dyplomatycznych, urzędach konsularnych, misjach, misjach specjalnych lub instytucjach międzynarodowych, chyba że umowy międzynarodowe stanowią inaczej.

1. Uwagi ogólne

Komentowany przepis normuje problematykę niepodlegania powszechnemu systemowi ubezpieczeń społecznych. Kwestia wyłączenia z systemu powszechnych ubezpieczeń społecznych dotyczy jednak nie tylko osób podlegających ubezpieczeniu społecznemu

rolników (ust. 1) czy osób obywateli państw obcych (ust. 2), lecz także osób objętych innymi krajowymi systemami zabezpieczenia społecznego bądź osób, które podlegają wyłączeniu z powszechnych ubezpieczeń społecznych na mocy unormowań dotyczących koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego. Jak chodzi o osoby podlegające innym krajowym systemom zabezpieczenia społecznego, to należy wskazać na sędziów oraz prokuratorów, jak również funkcjonariuszy służb mundurowych, przy czym brak podlegania powszechnemu systemowi zabezpieczenia społecznego odnosi się tylko do zatrudnienia związanego ze stosunkiem służbowym. Jeśli osoby te podejmują aktywność zawodową poza tym stosunkiem, to wówczas podlegają powszechnemu systemowi ubezpieczeń społecznych na zasadach ogólnych. Odrębną kategorię stanowią osoby, które mimo wykonywania pracy na terytorium RP nie podlegają polskiemu systemowi zabezpieczenia społecznego, w tym powszechnemu systemowi ubezpieczeń społecznych, na podstawie przepisów rozporządzenia nr 883/2004. Będą to m.in. pracownicy delegowani (art. 12 ust. 1 rozporządzenia nr 883/2004) i osoby przejściowo prowadzące działalność na własny rachunek na terytorium RP (art. 12 ust. 2 rozporządzenia nr 883/2004). Obowiązkowi takiemu nie będą podlegały również osoby, które wykonują pracę bądź prowadzą działalność gospodarczą na terytorium więcej niż jednego państwa członkowskiego, w tym na terytorium RP, jeśli spełniają przesłanki wynikające z art. 13 ust. 1 oraz ust. 2 rozporządzenia nr 883/2004, oraz osoby, które poza Polską są pracownikami najemnymi, a w Polsce wykonują pracę jedynie na własny rachunek (art. 13 ust. 3 rozporządzenia nr 883/2004).

2. Relacja powszechnego systemu ubezpieczeń społecznych do systemu ubezpieczeń społecznych rolników

W ust. 1 komentowanego przepisu przyjęto zasadę subsydiarności społecznego ubezpieczenia rolników, co znajduje odzwierciedlenie w treści art. 7 ust. 1 oraz art. 16 ust. 3 u.u.s.r. (wyrok SN z 20.03.2018 r., III UK 40/17, LEX nr 2497576). Reguła ta skutkuje automatyzmem polegającym na wyłączeniu z ubezpieczenia rolniczego w razie podjęcia aktywności powodującej objęcie powszechnym ubezpieczeniem społecznym. Zgodnie z pierwszym z powołanych przepisów ubezpieczeniu wypadkowemu, chorobowemu i macierzyńskiemu podlega z mocy ustawy:

- 1) rolnik, którego gospodarstwo obejmuje obszar użytków rolnych powyżej 1 ha przeliczeniowego lub dział specjalny;
 - 2) domownik rolnika, o którym mowa w pkt 1
- jeżeli ten rolnik lub domownik nie podlega innemu ubezpieczeniu społecznemu lub nie ma ustalonego prawa do emerytury lub renty albo nie ma ustalonego prawa do świadczeń z ubezpieczeń społecznych.

W zakresie dotyczącym podlegania ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym zastosowanie znajduje druga z powołanych regulacji. Rolnik, którego gospodarstwo

obejmuje obszar użytków rolnych powyżej 1 ha przeliczeniowego lub dział specjalny, domownik tego rolnika, osoba pobierająca rentę strukturalną współfinansowaną ze środków pochodzących z Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej lub ze środków pochodzących z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz małżonek tej osoby nie podlegają społecznemu ubezpieczeniu rolników, jeżeli podlegają powszechnemu ubezpieczeniu społecznemu lub mają ustalone prawo do emerytury lub renty, lub mają ustalone prawo do świadczeń z ubezpieczeń społecznych. Zasada ta dotyczy również podlegania rolniczemu ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu na wniosek.

Mimo obowiązywania generalnej zasady pierwszeństwa podlegania powszechnemu systemowi ubezpieczeń społecznych ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników ustanowiła od niej dwa wyjątki, dotyczące prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej (art. 5a u.u.s.r.) oraz wykonywania pracy na zleceniu bądź pełnienia funkcji członka rady nadzorczej (art. 5b u.u.s.r.), przy czym możliwe jest, że obie te sytuacje wystąpią jednocześnie. Zgodnie ze stanowiskiem judykatury brak wyrażonego zakazu łączenia sytuacji opisanych w art. 5a ust. 1 i art. 5b ust. 1 u.u.s.r. nie może być interpretowany na niekorzyść ubezpieczonych, gdyż nie przemawiają za tym racje funkcjonalne i systemowe. Obie instytucje (z art. 5a ust. 1 i art. 5b u.u.s.r.) pozostają względem siebie w relacji rozłącznej. Istnienie w jednym czasie działalności rolniczej, umowy cywilnoprawnej i pozarolniczej działalności gospodarczej jest oceniane na podstawie tego samego modelu, czyli oddzielnie według przesłanek z art. 5a u.u.s.r. i niezależnie, przy uwzględnieniu wymogów z art. 5b u.u.s.r. (wyrok SN z 20.03.2018 r., III UK 40/17, LEX nr 2497576).

Zgodnie z art. 5a ust. 1 u.u.s.r. rolnik lub domownik, który podlegając ubezpieczeniu w pełnym zakresie z mocy ustawy nieprzerwanie przez co najmniej 3 lata, rozpocznie prowadzenie pozarolniczej działalności gospodarczej w rozumieniu Prawa przedsiębiorców lub rozpocznie współpracę przy prowadzeniu tej działalności, podlega nadal temu ubezpieczeniu w okresie prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej lub współpracy przy jej prowadzeniu, jeżeli spełnia kumulatywnie następujące warunki:

- 1) złoży w Kasie oświadczenie o kontynuowaniu tego ubezpieczenia w terminie 14 dni od dnia rozpoczęcia wykonywania pozarolniczej działalności gospodarczej lub współpracy przy tej działalności;
- 2) jednocześnie nadal prowadzi działalność rolniczą lub stale pracuje w gospodarstwie rolnym, obejmującym obszar użytków rolnych powyżej 1 ha przeliczeniowego, lub w dziale specjalnym;
- 3) nie jest pracownikiem i nie pozostaje w stosunku służbowym;
- 4) nie ma ustalonego prawa do emerytury lub renty albo do świadczeń z ubezpieczeń społecznych;